

Willakuykuna mayt'u

Literatura
COMUNICACIÓN
Quechua - Collao

PERÚ

Ministerio
de Educación

La ciudadana y el ciudadano que queremos

Desarrolla procesos autónomos de aprendizaje.

Se reconoce como persona valiosa y se identifica con su cultura en diferentes contextos.

Gestiona proyectos de manera ética.

Interpreta la realidad y toma decisiones con conocimientos matemáticos.

Propicia la vida en democracia comprendiendo los procesos históricos y sociales.

Indaga y comprende el mundo natural y artificial utilizando conocimientos científicos en diálogo con saberes locales.

Perfil de egreso

Se comunica en su lengua materna, en castellano como segunda lengua y en inglés como lengua extranjera.

Aprovecha responsablemente las tecnologías.

Comprende y aprecia la dimensión espiritual y religiosa.

Aprecia manifestaciones artístico-culturales y crea proyectos de arte.

Practica una vida activa y saludable.

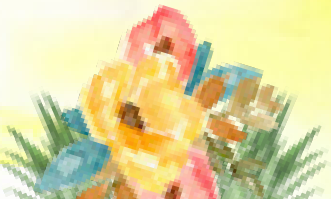
Curriculo
N a c i o n a l

Willakuykuna mayt'u

Literatura

COMUNICACIÓN

Quechua - Collao

Piru Suyupi Yachay Kamayuq

Simikunapi, Kawsaykunapi, Sapsikunapi Tukuy niraq Yachachina Umalliq

Iskay Simipi Kawsaypura Yachachina Umalliq

Willakuykuna mayt'u - Collao

Literatura - Comunicación quechua, variante Collao

©Piru Suyupi Yachay Kamayuq
Av. De la Arqueología cuadra 2, San Borja
Lima, Perú
Teléfono: 615-5800
www.gob.pe/minedu

Primera edición digital, 2021

Ruraq

Fermín Antonio Román Salinas

Qichwapa qillqaynin qawapayaq

Felicia Armendariz Meza

Llamkaypi yanapaq (Digeibira-DEIB)

Genaro Rodrigo Quintero Bendezú

Maytu tupachiq

Luz María Ataucuri García

Siqiq

Francisco Valverde

Allichasqa qawapaq

Martha Rosa Villavicencio Ubillús

2021-00592 yupawan Piru Suyupa Hatun Ñawichana Wasipi churasqa.

Kay maytutaqa paqarichiқkunapa mana munayninwanqa manam pipas mirachinmanchu.
Piru suyupi mirachisqa/ Impreso en el Perú/*Printed in Peru*

Riqsichina

Kuyasqa waynakuna sipaskuna:

Qampaqmi kay qillqasqa maytuqa. Kaywanmi pukllaqhina allinta utqaylla yachayniykikunata allinta wiñachinki.

Kuyakuywanmi amawtapura huñunakuspayku qamkunapaq imaymana mana riqsisqa willakuykunata qillqarqaniku. Amawtaykipa, tayta mamaykipa, kuraq masiykikunapa yanapakuyinwan aswan willakuykuna nisqanmanta allinta rimanakunki.

Kay maytupi willakuykuna kaqwanmi aswan llaqtaykipa kawsayninta, yachayninta riqsinki; hinaspapas rimasqaykitapas ñawichasqaykitapas allintam takyachinki. Chaynallataqmi wakin runa masiykikunawan hawkalla kawsakunaykipaqqas yanapasunkim.

Kay maytupi qillqasqa willakuykunataqa munaykunkipunim. Sumaq kallpachasqa willakuykunatam qawaykunki. Kay qillqasqa maytuqa ancha kuyasqayki masiykihina, chaymi sumaq sunquwan qawaykunayki.

Kusisqalla, kuyakuywan ñawichaykuy.

Qawachina

Riqsichina	3
Mahiñumanta	7
Chinchillkumanta waywaykarisamantawan	12
Hatun suwa runamanta	17
Makariyumanta	25
Wayramanta, chikchimanta qasamantawan	35
Waynamanta atuqmantawan	39
Aqha haywapakuq sipasmanta	43
Huk t'aqa	43
Iskay t'aqa	49
Yunka Uraypi yachachiqumanta	60
Kachi wankaray qatip runamanta	75
Kuntur hap'iq runakunamanta	82
Maypipas imaypas riqsisqa kurnitirumanta	88
Aña runakunamanta	96
Chinka q chiwaku Ullkuchamanta	102
Kintal siki sutiyuq yachaq machumanta	119
Mistichamanta	140
Llapankuna ch'ulla qhipakuq arariwa rumamanta	148
Apukunapi inikuq runakunamanta	154

Mahiñumanta

Ñawpaq watakunas mahiñukuna karu, karu llaqtakunata puriqku kimsa, taya piyara mulakunapi, chay mulakunapiqa mahiñukunaqa q'ipinku waqtuta, kañasuta, vinuta huk barrilkunapis; chay mahiñukunaqa hamuqkus Majes llaqtamanta wak karu hawa llaktakunaman, chaysi sutichaqku mahiñu nispa. Lliwta imaymanata q'ipichayukuspas runakunaqa llaqtamanta hatariyamunku purispa ñanninta kama, chay ñamkunaqa manasyá munay ñamkunachu, aswanpis sasamillaypurinas punapatakunas, wayq'ukunas, kimraykunas, ranra ñamkunasyá kaq, hinas runakunaqa puriyuchkanku piyara mulakuna qatiyusqa lliw, imaymanata willanayukuspa, rimayukuspa; paykunaqa huk qhurpachana jornadamanpunis chaypi samanankupaq chayananku: huk jornadaqa runakunapaqqa ch'isiyak p'unchaw puriyasi kasqa, chayqa llapan puriqkunapaq yachasqallañas kaq chay ñawpaq pachapiqa, mahiñukunaqa iskay p'unchayñas puriyuchkanku, ichaqa kimsa p'unchaw puriyipiñas kanku, chayllapis huk kimray qhatata purichkantinkus huk mahiñu rikurusqa huk q'illu q'umir qaraywata sipirunallampaqñas suriyakunwa suq'an, manas allintachu tarparqachin

yanqallas hap'irachin, chupallanpis ayparachisqa ichaqa qaraywaka huk t'uku rumi rumi ukhumanchik chinkaykun, chay mahiñuqa mana sipisqachu yanqallatas qarawtaqa k'irirusqa...

Chayllamanchik mahiñukunaqa puriyta watikmanta qallariyullankutaq chay huk jornadaman chayanankupaq yaqapas kanman chawpi p'unchaw pachañacha, chayllapis phuyu sinchitapuni utqayllaman huñurakamun, huk chiqan pachamantaqsi para wayra iphurimuyta qallarín, chaymantataq para chayayta kachaykun, chayllamanchik chikchi sinchitapuni chayaykapuk, mahiñukunataqa apitaraq huq'uyapun, ichaqa paykunaqa jornadaman chayananku kamasyá purimunku chaypi samanankupaq.

Ñawpaq watakunaqa llapa runas chakillapi may llaqtamancha chayayta munan hina puriqku. Ichaqa ñawpaq runaqa imaña llaqtankupi chayqa kartirukunasyá phawaylla apamuqku, inkakunap pachanpiqa "chaski" nispa sutichakku. Kartiruqa Arequipa llaqtamanta Cusco llaqtakamas apak, chaysi kartiruqa pahawaylla kutimuchkan Qusqumata Arequipa hayñikama, chayllapis kartiruqa ichapas aswanta phawamun yaqapis p'itamunchik, payqa iskay hurnadata wasapayta munachkan huk p'unchawllapi, ichaqa manasyá utkamukchu, phawasanchik kanpas ichaqa manapunis wasapayuyta atimuchkachu, yakapis kuchka ñanpiñas kachkan chayllamanchik para chayarimuyta qallaykun ichapis manasyá ñawpariyta utqayllaman ñawpariyta atimukchu, runaqa sayq'usqa purimusqanpis tutayarachikapun, kartiruqa manas chayayta atinchu chay huk jornadaman puñunanpak ichaqa kusqan jornapi pachawan atiparachikapun, chayllapis utqaylla yaqapis tutallapiña purichkaqtin ñawinpaq huk urqu k'uchupi chiqallan nina k'anchakta riqurun, chaysi payqa yuyayukun chay wasiman chayarqunapak chaypi qhipaspa puñunanpaq, paraqa astawansis yapakamun, chayllamanchik chikchi t'uqyayta qallarín, kartiruqa chayarkunchik chay k'anchaq chiqasmanqa, huk hatun hacienda wasi hinas kasqa; takaykukunchik runallaqa yaqapis ch'aranllaña

tak,tak,tak nispa; chayllamanchik kartiruqa uyariyun huk awichak kunkanta, chay mamakuqa ancha khuyaytas ananayuchkaska:

-“Ay, ay, ay, ay chay mahiñukunan chakiyta p’akiramuyan ay, ay, ay, ay, imay pachatacha wawaypas chayamunqa” nikta; chayllamanchik kartiruqa nin: “Mamitay wasiykipi qurpachaywanki”. Nispas; mamakuqa ninsis “manan qurpachaykimanchu millaymi churiy, manapunin qurpachaykimanchu ñisu millaypunin churiy imaynatas qurpachaykiman” ichaqa qaraywasya chay mamakuqa chikchik maman kachka; chayllapis kartiruqa allinta qhawarikuktin chay wasi ukhupi runakuna waq’urayusasqaku, imaymana aychakunatas t’impurayachisanqu huk hatun mankakunapi, qharipas warmipas pasaq umasapa t’ampa umallañas, llapantas chaykunata kartiruqa rikuchkan; awichaqa k’uchupis wikch’usqa kumparayaykuchkan.

-“Ay, ay, ay, ay chay mahiñukuna chakiyta p’akiwan, ay, ay, ay, ay imay pachatan waway chayamunqa”. Nispa.

Chayllamanchik awichaqa nin: anchay k’uchullapi tiyay, ichaqa millaymi waway, wawaymi chayamuspa phiñakunman, millaymi waway ninsis chay visca awichaqa. Chayllamanchik mamakuqa huk warmitaqa nin “chay rakillawan p’uktiyku” nispa, hinasya awichaqa kartirutaga huk hatun t’uru rurasqa rakiwan p’uktiykachin, mamakuqa ninsis “chayaramunqañan waway, chaytañam hamuchkan, kayllapiñan kachka, chaytañan chayaraqmunqa” nispas rimaykuchkan. Chikchi wati watikmanta sinchitapuni t’uqyaykamuchkan t’ukk, t’ukk, t’ukk, k’anchayninpas p’unchawtaraqsi kutichin chay wasi patiotaga. Awichaqa wati watikmantas rimapayukuchkan “chaytaña churiy hamusqan millaypunin, churiyqa ancha millaypunin aswanpas ususiyi sumaqllaqa” nispa. Ususinqa rit’sya chay mamakukqa, churintaq chikchi o illapa nisqa. Mamakuqa Kartiruk uyarinapaqsi nin “amapunin rimarinkichu imaña kaqtinpas” nispas; chayllamanchik churinga chayaraqmun llamakuna, kawallukuna, wakakuna,

asnukuna, uwihakuna katiyqusqa ichaqa apamusqallataqsi papakunata, qañiwakunata, qiyunakunata; chayqa chikchiqa llapan ñanpi purisqanpis lliwta imatapas chikchayanpun, chayllatataqsi apayakapun wasinman.

Chayllamanchik churiqan tapun mamakutaqa:

¿Iman pasasunki, iman chay chuqu chuqu asnan? Nispas, awichaqa kutichinsi.

“Manam imapis asnanchun” nispas, chayqa chay kartiru runasya huk nirakta asnachkanman chikchipakqa, watikmantas tapuykun awichataqa chikchiqa ¿Iman pasan? Mamakuqa ay, ay, ay, chay mahiñukunan chakiyta p’akiramuwan” nispas nin awichaqa nisi ay, ay, ay nispas chay k’uchupi anananakuchkan, churinga watikmantas tapuykullantaq ¿Maytan chay mahiñukuna rin?

Chaytas chikchiqa yachayta munachkan, chayllamanchik wichay uray suk’apakuspa chay chikchi wawanqa pasan t’ukyakuspa, “maypin chay mahiñukuna karahu, kunanmi yachanqa pis kani ñuqa chayta” nispasya puririrqun, chayllapis sinchita t’ukyayukuspa chinkarin. Kartiru runaqa chay raki ukhullamantas uyariyamuchkan llapa imaymana chay runakunaq rimasqanta, huk huch’uy t’ukuchamuntataq qhawayta atipayamuchkan; chiqaqtas chay runaqa purinaqayuchkan huk kimraymanñataq, chay huk kimraymanñataq, wichayman urayman chay patio pampapi suq’apayukuchkan, kartiruqa manasyá allintachu rikuyta atin, hinasyá qhawayuchkantaq uyariyuchkantaq chay raki ukhumanta.

Hina chinkarisqanpis chikchiqa ñisutapuni chayachkan, huk chikan pachallamantas chay chikchi churinga mahiñukunata chayarqachimun, piyara mulankuna qatiyusqata allin t’iqisqata runakunallataqa, chikan pachallamanchik chikchi churinga mahiñukunata wayk’uchin, wasikunata, patio pampakunata pichachin, lliw imaymanata rurachin ancha phiñasqas, mahiñukunataqa supaytas suq’aykun “aha mamaypa chakinta

p'akimusqanchik" nispa
 llapan mulakunataqasi
 lliwta waykúyachipun.
 Chaytaqa llapantasyá chay
 kartiruqa uyariykuchkan,
 qhayayta atipayukuchkan,
 chayllamanchik runallaqa
 puñuywan atiparachikapun,
 hinaspa puñurqapun mana
 rikcharikta chaysi mana
 imatapis uyaripunchu ni
 rikupunchu. Kartiruqa
 pacha paqarintañas
 rikcharirqamun
 ancha mancharisqa,
 hatuntaraqsi qhawarirukun
 ñawinkunatapas
 pichararukun, chayqa payqa
 kachkachqa huk rumi rumi
 k'uchupi hatun waylla waylla
 k'isi sikillapis tiyachkasqa
 ancha ñukurusqacha, chay
 chiqasqa ancha millay waylla waylla qhata qaqa mach'aysi
 kasqa, manas ima wasipis ni runakunapis ni awichapis ni pipas
 kapunchu, mancharisqas sayarirqamun hinaspas p'itallapi chay
 urqu qhatamantaqa phawaykamun ñanman taripanan kama,
 hinamantaqsi p'itallapi pasapun.

Willakuq:
 yuyaq Tayta

Gerardo Laguna Bustamante
 24886695.

Poblador de Comunidad Campesina Originaria ccollpamayo
 Pichigua- Espinar-Cusco.

Chinchillkumanta waywaykarisamantawan

Ñawpaq watakunas punakunamanta llapa runallas yaqapis puriqku kachka yunka uraykunata lliw mikhunakunata makipurankupak; chaypaqsi paykunaga imaymanata ruranku: askha uwihakunatas, llamakunatas, pakuchakunatas ch'arkinku, ch'uñutas kutaranku, qañiwatas hak'uchanku, chaytaqa llapa ayllullas warmintin wawakunantin awichakunantin ruranku, ichaqa llapallan imaymamana q'ipinankupakqa lliw imaymanakunatas riki wakichikunku: Llamakunaq, pakuchak, uwihak millmantas misminku wachkhakuna ruranankupaq, kustalkunata ruranku, wakin millmamantaqa q'ipiñakunata imas ruranku, allin millmatataksi akllanku phuskanankupaq chaymantataksi wayitata ruranku imaymana p'achakunata ruranku: pantalunkunata, pullirakunata, ch'ukukunata, chamarrakunata, phalikakunata, wakin wayitawansi ruranku p'achakunankupaq wakintataksi yunka urayman apanku ñanpi makipurankupaq.

Hinallataqsi asnukunata, mulata ima akllaspa tupachillankutaq, chay uywakunapis llapallan llasaqta q'ipinku ichaqa ñisu karutawas purinanku, chaypaqsi warminkuqa allinta imaymana mikhunakuta tupachik kasqaku: chuñuta, thuntatas chulluchinku chaytas kutanku chaymantataksi ch'akichinku, kaqllatataqsi ruranku ch'arkitapis chayarachinku, saqtarunku chaytataqsi t'isayunku chay chuñu kutaraman, kaqllatataqsi ruranku siwullata, ahustapis chupantintas chayarqachinku chaytataksi k'apchiyunku chay hinatas mikhunata tuparqachinku, chaytataqsi chharqurunku ñanpi purikkuna wayk'ukunankupap; chay tupachisqaqa utqayllaman ñanpi wayk'urqunankupaqsiya, llapan mikhunata ñut'utas hak'ucharuqku chaytataqsi apaqku mana sasachakuywan wayk'urikunankupap,

maypichá samananku chaypisyá yakullataña t'impurqachinku chay lliw hak'u apasqankutataq hich'aykunku huk chikan kachichatawan, huk ratitumantaqa mikhuchkankuñas chaysi quqayanku kaq ñanninkupakqa puriqkunapakqa

Chay runakunaqa wakichinku chay llapan imaymana churaykunata huk watas yaqapis, paykunaqa allintas yuyaychak kachkaku, ima killapin kusicha pacha qallarín chayta, imachapitaqsi millay paraq chayanan pacha, hayk'aksi chirawa pacha, hinaman hinas chaqnaq llamata akllaqku, asnuta, mula uywatapas allinta akllaqku chay uywakunaq askha q'ipi q'ipinanpaq. Qharikunaqa yachankuñas ima pachapin kusichu pacha qallarín qhiswa uraypi chayta, chayman hinas llapallanku churaykunata allchankun, uywakunata hap'inku qipinankupaq; chay q'ipikunapis lliw imaymanasyá richkan, yunkapi rurukunawan, mikhunakunawan, lliw imakunawanpis chaypi wiñasqanwan hina makipuránankupap.

Iskay kimsa p'unchaw
imas q'ipikunallata
allchanku chay huknin
p'uchawtaqsi qipinku
tutallamanta tawachunka
llamakunaman,
pusaq asnukunaman,
suqta mulakunaman
hinamantaqsi
hatariyamunku yakapis
llapallanku uywakuna
qatiysinankupaq;
allintañacha machu
ñawpaq llama ñanta purin

chayqa wakin uywakunaqa qatillanchik, chayman hinas irqikunaqa ñawpaq qhipakapunku ichaqa wasinkuman kutinpunku; warminkuqa katiysimunchik yaqapis ñawpa q'asa kama, chaymantataqsi

wasinkuman kutipullankutaq wawankuwan, uywankuyan qhipaq, ayllunkupi imaymanatas ruranku chay mamakukunaqa qusanku purinan kama. Chay pachapiqa manasyá kunan hinachu wasikuna kaylla kayllapichu kaq, ichaqa karu karupis tarikunku manasyá wasipaschu yanqa kanchakunallas kaq kachka chayllapis samayukku, ichapas chay pachapiqa huk jornadatas purinanku kachka, yaqapas huk p'unchaw purinas riki, paykunaqa pusaq chunka jornadatas purikku yunkaman chayananku kamaqa, kutimuqkutaqsi kachkallantataq. Purik qhariqa sapallañas qipakapun iskay allqullan pusayusqa, hinasýa payqa purin ñawpa jornadaman chayanan kama, chay kancha kanchallapis puñuykun chay tutaqa, ch'isiyaqninga pacha paqariksaña puñusqanmanta hatarirquspa, pachamamallamanchik mañaykukuspa, purimuyta qallariyullantap uywankunalla qatikusqa, chay huk jornada kama, qasqallantataqsi ruran chay huk p'unchawpas ichaqa kimsa jornadataña purichkan; ñan purinanqa yaqapis millaysi kaq kachka: ñan qhatakunas, wichaykunas, uraykunas, kimraykunas, wayq'ukunas kachka, ch'usaq ñanpi runaqa utqayllamanchikya purichkan allqunkunalla pusaykusqa, ñas huk chikan hatun wayq'umanña puriyarqamuchkan, chayllapis huk trupa wik'uñakuna qunqaylla uqhiriwarqamun, chayta rikuspas allqukunaqa kanikuspa phawayta qallaykunku, wik'uñakunaqa supaytas p'itanku, chaypa qhipantataqsi allqukunaqa chinkaykunku; runaqa qhawarispas yuyaychayunku "hinayá qatichunku, ñas riki allpamuwanqakuña" nispas. Chayllamanchik huk millay wayq'uman haykurqamun runaqa uywankuna qatiwasqa. Chay wayq'uqa qaqawasi hinas kachka; lliw purikkunapaq millachapunisyá kaq, chaypi chiqasllapis mayninkutipiqa runa puriqta suwaqku, lliw kauwsay apasqankuta llapachanta qichupukku; chaysi runaqa manchan manchanlla, mana allqunkunallayuw wayq'uta chinparuyta munachkan ichaqa yaqapis kuchka uras pachañas kanman, utkayllaman purimuchkaqtinsi qunqayllaman chay qaqqa wasimanta qhatamantahuk runa p'itaykamun, hatuntas mancharikapun runaqa, chay p'itaqamukqa

qaksi suwasya kuchillu hap'intin runataqa nin: Tayta kunkata uqariy, nispas. Suya runaqa ancha kusionqas sapan ch'usaqlla kaktin, mayninkunapi iskay, kimsa imas purinku chaytaqa manasyá suyayta atinchu riki chaytaqa manasyá suwayta atiqchu. Runaqa lliw manchasqasya, khatatayraksi hap'in, manas imanakuytapis atinchu nis allqunkunatapis imayna wahakuyta atinchu, chayllamanchik umanman hamun huk yuyay: payqa khuyaytasya pituchayukun, tukuy sunqunwan mañayukun "amarakyá papay sipiruwaychu, manachu huk misk'i takichataraq takiyurusaq chayraq sipiruwanki" nispas; hinallamanchik takiyta qallarín "chinchircomando kuq kuq kuq waywaykarisa kuq kuq kuq kuq", tusuyuntaqsi t'aqllaykukuspa munaytaraqsiya, watiqmantas takiyullantaq kunanqa tukuy kallpanwanña allqunkuna uyarinanpaq ichaqa chay wayq'u ukhumantaqa qaqakunaraqsi kutipaykamun qaparichkanta "chinchircomando kuq kuq kuq kuq waywaykarisa kuq kuq kuq kuq" tusuykullantaq t'aqllaykukullantaq imasyá.

Chayllamanchik iskaynin allqunkunaqa ancha sayk'usqa, qallunkupis hawallapiña hanllapakusqanpi qunqaylla suwa chiqan phawankamunku, allqunkunaqa suwataqa hap'inku... lliw champaytaraqsi llik'inku; ch'usaq runaqa kusionqas kutirin suwamanqa "imaynatan kunkata uqarisaq, imaynatan" nispas waqtan tukuy kallpanwan, allqunkunantin chik sipirparipunku chay suyallaqtaqa. Wañuchipuyta tukuruspaqa hawatas llusirqun runaqa, chay wayq'u ukhukunapis lliw uywa wañusqa,

wakinkunaqa wisq'asqas kachkan wakinkunataqsi qhatakunapi kinraykunapi, wayq'u ukhukunapi mikhuraykuchkanku; qaqawasi ukhumanchik haykun, chay taqin ukhupis imayamana kawsaykunata tarin: sarakuntas, charkitas, chuñukunatas, bayetakunatas, millmakunatas, lliw imaymamana suwakuchkantas, hinaqa llapallan uywakunatas huñurqamun kaqllatataqsi q'ipicharkamun lliw imaymana suyasqanta, ch'isiyaqsi chayta rurán chaymantataqsi cargaykakamun uywakunaman llapallanman, ichaqa manasyá llapanta apayta atinchi, chayqa chayllamanchik saqiykamun, hinaspataqsi kutiriyánpum wasin kimray ñanta allqunkunalla pusayusqa. Hinasyá wasinman chayapun kimsa jornadata purichkanpi, hinas wasinman chayapun kuisqa, warminmanchik q'alata willan chay imaymana rurachkanta, ichaqa llapan ayllunchik kuisqa qhipapun mana unay ch'usaq qichwa llaqtaman.

Willakuq:

yuyaq Tayta

Gerardo Laguna Bustamante

24886695.

Poblador de Comunidad Campesina Originaria Ccollpamayo

Pichigua- Espinar-Cusco

Hatun suwa runamanta

Ñawpaq pachapiqa huk huñusqa ayllu kaq karu huch'uy llaqtapi, chaypis askha runakunaqa tiyaqku, manasyá ancha qhapaqkunachu kaqku, ichaqa ch'ulla runallas allin imaymana kaqniyuq hacendado hinaraq kaq, payqa warmiyuk, wawayuq, llamk'aq p'asñakunayuk, maqt'akunayuksi kachka; chay runaqa yakapis iskay jornada hinapis hatun hallp'ata haciendan kananpaq hap'ikusqa yaqapis kimsa jornada puriypis llaqta ayllumantaqa; huk jornada puriyqa huk p'unchaw purinasyá chay pachapi kaq; chay hallp'a hap'isqanqa manasyá munay hina urqupichu kachka, aswanpas lliw kimrakunayuk, qhatakunayuk wayq'ukunayuq, qaqakunayuksi kaq; chay hatun urqhuk pukrun wayq'u ukhupiqqa qaqamach'ay hina kaq, chay qaqqa ukhupis lliw suwakuchkan pakana mach'ay chay runakqa qaran. Payqa huk hatunnin suwasya kachka, ichaqa chaypaqsi hatun ñan purina patapis rumi kanchakunata ruraq chay kimraykunapitaq kaq askha ichhu, q'uya, yaku pukyukuna purikpa uywankuna mikhurqananpaq, chaysi chayllapi ch'usaq purik runakuna samakku karu llaqta purichkankupi; hinasyá chay kancha ukhupiqqa huk wasichas kaq ichhullamanta rurasqa chaytas sutichakku chuklla nispa chaypis purik runakunaqa puñukku uywanta chay rumikanchaman kanchayuspa. Kaqniyuk suwa runaqa

purillanchik llaqtañman huk hatun mulanpi, manasyá suwaman riqcha runapaschu, sapa suwakunanpaqsi kutimuk hacienda qaqamach'ayman, ñas yachañña warmin, wawankuna llaqta wasinpi llamk'ap runankunapis patrunnin haciendaman purimusqantaqa.

Kusa ancha allin suwallañasya, watan watan suwakuspallas purik ancha allin runa, payqa yachapakusallañas pichá sapa sapallan, iskaylla ima purichkan chayta, chay hinataq chayqa anchatasyá kusikun suwaqa, imaraykupi purikkunata suwallañasya, chaysi ancha allin kaqniyuq kaq. Unay pachañas kachkan mana llamk'asqan chay kakniyuq suwaqa, chayllamanchik hanaqpacha tayta suwapakqa apachimun huk purik runata irqichallan pusayusqata, lliw cargasqa uywankunalla qatiyusqata, yaqapis kimsa p'unchawñas purichkan runaqa warmanllan pusaykusqa. Chayllamanchik purikkunaqa chayanku kikin chay suwa runaq jornada tiyasqanman.

Chaypis qhipakun runaqa irqillantín puñuk, uywankunata kanchayuspa, chayllamanchik qunqaylla tutapi chay kakniyuq suwa runaqa mulanpi chay rumi kancha rurachkanman chayarqun uraqarun mulanmanta karavinanta apaykukuspa purik runataqa balawan sipirkapun t'okk nispa ch'uklla wasipi puñukusaqta; chay suwaqa manasyá irqichak kachkantaqa riparachkachu, aswanpas yuyaychakun lliw imakunapis purikpa apamusqanta t'ukpinanpaq. Manasyá irqillataqa sipikchu ichaqa pakakusqanmantas rikhuriyamun, chay irqillaqa uñallaraksi kaq, chaysi uña irqillataqa suwaqa paywan tiyananpaq pusayakapun imaraykuchus haciendan wayk'u qaqamach'ay ukhupi tiyananpaq; chaypis warmallaqa qhipakapun suwa runawan kawsapunanpaq. Qhapaq runaqa lliw suwakusqan uywakunata irqichallataqa michichik, chay uywakunaqa: llamakunas, asnukunas mula imas, irqillaqa hinasyá sapa p'unchaw michin uywata urqu p'ukrukunapi, qhatakunapi, patankunapi ima, chayllapis huk hatun urqu patamantas

warmallaqa qhawanan purik runakunata, hayq'a runas purichkan, askha uywatachus qatichkan chaykunata, chaytataqsi irqillaqa patrunninman willak: hayk'a runan puri chayta, uywa qatiyukchu purichkanku icha manachu. Ch'usaqkunaqa sukha sukhallatañas chayakku chay rumi kancha hurnadamanqa, chaypi puñunankupaq uywankutapas kanchayuspa.

Chay suwa runaqa qaca mach'ay tiyanan ukhupiqqa lliw suwakuchkantaqa pakaq, chaypis watarayasqa huk hatun wakasayay allqu, chay allqutaqa sapa bala t'uqyaktin irqicha kacharinanpaq, allquqa kacharparisqaca p'itanchik chay rumi kanchasqa kaman wañusqa runata mikhunanpap. Chay suwa runaqa manas maqaspachu purikkunata wañuchik suwananpaq, payqa huk sipinayuksi (carabina) purik chanyanchik huk t'uqyayllapi purikkunata sipirqapuk lliw qaqninwantaq qhipakapun, mach'ay wasiman apananpaq.

Hinasyá watan watan chay runaqa ancha allillanña purin, maykutiqqa llaqta wasintas rin, chaymantataq hacienda mach'ayman kutimuk hinas; chayllapis runakunaqa llaqtapi rimayta qallaykunku imanaqtinpunis sapa sapalla runa ch'usan karuy karuy llaqtakunata chayqa manaña hayk'aqpis kutinpunkuñachu nispas, chayllapis huk rimay rikhurin, qhipa wata purik runaqa wañupunman ñanpi suwak sipísqan, ichaqa irqichaqa kawsachkanmanchik, manachu masqak risuman nispa rimaqku llapallan ayllupi. Ichaqa irqichaq mamananqa kawsasanchik, qakllataqsi qakanpis chay ayllu ukhupi tiyan, chay rimaykunata uyarispas runakunaqa lliwta utkayta rimanayukuspa ninku: hakuchu richkasun chay ñanta yaqapis chay puriyllapis irqichaqa kachkanman.

Hinallapis allinta rimanayukuspa qakanqa iskay runa piwan huñunakuspas ayllumantan puririmunku; paykunaqa lliwtas imaymana kawsaykunata q'ipichayukamunku chay karu llaqtapi

makipurankupak, ichaqa astawanqa richkanku runakunaqa irqi qispichiksi. Kimsantin runakunaqa llaqtankumantas pachapaqariqta puriyta qallariyamunku llamakuna, asnukuna allin cargasqata katiyukusqa, ichaqa kimsa jornadatañas purimusqaku, chay p'unchawqa utkatllamansi purimuq kachkaku runakunaqa yaqapis kuchkan wasapay p'unchawtas chay rumikancha p'ukrumanka chayanku, chaysi chay chiqaspi ch'aki waylla sumaq uywa mikhunanpaq p'ukru pampapis uywankutaqa michirayunku purik runakunaqa chaypis samarayunku, kumparayku, quqayankuta mikhurqankunku ima. Chayllapis urqupatomanta irqillaqa samak runakunataqa wahaykamun kay hinata: "Yaw k'anakuna karahu utqayllaman puriychik patrurniy imataq hamuspa sipisunkichikman" nispas; purik runakunaqa irqita wahankus "Yaw irqi hamuy, quqayata mikhunki" nispas; watikmantas irqiqa wahayamullantaq, kumparayaq runakunapis wati watikmantas wahapayuykunku "Yaw irqicha mamaykipas kawsachkanmi, hamuy willasaykiku" nispas, ichaqa haypankupunis imaymanapi pisi pisimanta irqiq urayamunanpaq, maqt'illuchapis wahaskankuta uyarispaqa urayamunchik aslla asllamanta; runakunaqa irqi kay kayllapiña qaqtinchik willayta qallaykunku, imaynatas taytanta suwa runa sipipun, pis pay imanaqtinchik chaypi tiwan chaykunata, uywankunata imas qhawarichinku, chaymantapis willankus mamampa kunanqama kawsasqanta waqasqanta, ichaqa chay huk purikqa niyapunchik ñuqaga qakaykin kani nispas, lliw q'aldas willayapunku irqichamanqa, ichapas uynichinanku kama. hinallapis irqichaga lliwta chay runakunata uyarispa iñipun chiqaq kachkatan, chaymi ñuqaykuqa gamta qispichik hamuchkayku kunan, chayllapis irqiqa lliw imaymana chay suwa runa rurachkanta, kawsasqanta ima willam: qhawariychik haqay llamakuna, asnukunaqa runamanta qichusqa kawsayninmi, haqay qaqa ukhupin imaymana kachkan pakasqa: sarakuna, ch'uñukuna, trigukuna, lliw imaymana purik runakunamanta ch'utisqan,

ichaqa chaypi watarayasqa huk hatun wakasayay allqun, allin hirru cadenawan, hirru takarpupi watasqa kachkan, manapunin imapaqpis p'unchawqa kacharinachu allqutaqa, sapa bala t'ukkhallaktinmi chay allqutaqa ñuqa kacharimuni, chay allqun runataqa mikhurqapun; chayllapis runakunaqa tapuykunku:

¿Maypitaq kunanri kachkan patrunnyikiri? Irqiga ninsis: ¿Patrunnyi? payqa ch'isiyaqmi puñullan, tutataq purin huk hatun mulapi nispas. Ahh ya... kunaanqa phaway patrunnyikiman willamunki ñuqayku kaypi kachkaykuta, chayllapi puñuchkasaqku, amapuni imakaqtinpas allqutaqa kacharimunkichu, niyunkus.

Runakunaqa huch'uy irqitaqa, astawanpas yuyaykachinkus mamitan waqaskanta, kawsakuchkanta chaymi payman pusapusaykiku aylluykiman kutipunki nispa; irqichaqa kusionpas yá nispa chay wayq'u ukhuta chiykaykun; purikkunaqa niyunsis ichaqa amayá willankichu patrunnyikiman tupachkanchiktaqa. Yá nispa irqillaqa phawaylla chinkaykun, qaga mach'ayman chayarkuspa patrunninmanqa willan pacha: chaypiqa kimsa k'añarunakuna puñunqaku nispas.

Irqichaqa kusa allintas willan imakunapas rikuchkanta chay hatun suwamanqa. Kanmancha yaqapis kuchka tutaña yaqaña kanman, hinallapis chay suwapa mulanman sillarukuspa chay hatun qaqamach'aymanta purikaramun purikkunata suwananpaq, K'ana runakunaqa allintasya puñunankuta allcharqunku huch'uy ch'ukllapiqa ñallapis puñuyunallatañas, ichaqa chaypuñuna ukhumansis munayta rumita suk'arusqaku runa puñukta hinaraq chaytataqsi puñunawan qataykunku chiqaq runakunapis puñuchkanman hinas; paykunataqsi rumi kancha qhipapis pakakuchkanku.

Chayllamanchik hatun suwapa mulapin sillasqa chayaykamun allillamanta; manasyá mulaq phapatunkuna purisqanqa imatapas uyarichikunchu, hinas chayarun, sillaqarukun mulanmanta, runa

sipinantas urqurqkun chay
 hap'iyusqas ch'ukllachaman
 haykurqun chayllapis rikurqun
 kimsa k'anakunaq puñuchkachqanta
 hinaspa sipinanwan puñuskankuman
 hayñiman t'ukyachin t'ukkkk
 t'ukkkk t'ukkkk nispa, hinaspataqsi
 runa sipinantaqa rumi kancha
 patachaman churaykukun, chaypis
 haykun cargakuna t'uksiyta;
 chayllapis chay huk k'ana kasqa
 unay qhipa wata cuartilman rik
 awqa purik runas, chaysi payqa
 sumaqllawanchik kancha qhipanta
 suchurun, makinwantaqsi kancha
 patata machkachkan karawinata,
 chayllapis makin hap'irkun chay
 runa sipik karawinataqa, hinaspas
 apaqarun chay kkillawantaqsi suwa runataqa t'ukyachin, wakin
 runamasintaqsi sapa rumi ch'aqilla sipinanku kamallaña wañuchiya
 atipanku. Suwaga kutirimunraqsi carabinan machkak, manasyá
 tarinñachu, chayqa aswan kallpawanchik k'ana runakunaqa
 surriyaguwan waqtaspa, rumich'aqi suwataqa utkayllaman
 wañurqachipunku sipirunanku kama kimsantinkumanta.

Hinallamanchik paykunaqa allintas chay wañusqataqa
 p'achantan lliwta ch'utirqapunku hinaspataqsi tultuykachikun
 tiyasakta hatun suwataqa. Chaymantaqsi paykunaqa
 qaqamach'ayman puriyta hatariykunku, chayaykuktinkus chiqaqta
 huk hatun yana allku waka sayayraq kachka, mikhupakamunraqsi
 kanikuspa, chiqaytas hirru takarpupi allin hirru waskhawan
 watasqa kachkan, irqiqa manasyá kacharimunchu; k'ana
 runakunaqa chay allqutapis rumi ch'akis sipirqapullankutaq.

Chay tutaqa irqiqa kusionqas, aswantas willayta kachayapun
lliw imaymana kawsaykuna patrinninpa huñusqanta; irqiq rimayta
tukuktinchik k'ana runakunaqa m'aqtachawan kuchka huñuramunku
llapan uywakunata chay kikinpitaqsi cargaykamunku llapan
kawsaykunata atisqankuman hina, paykunawan kuchkas irqita
pusayakamunku tutapacha, ichaqa yaqapis tawa pacha paqarñas
kanman, rumi kanchasqa k'asaman llapanku chayarqamunku,
chaypis wañusqata tarinku allin tultuskataña kirupis sinsitaraq
runakunaqa chaypis lliw p'achanwan p'acharqachipunku: waranta,
chamarranta sapatunta punchunwan imas churarqapunku,
chaymantataksi sillaykachinku mulanman, mulaqa watasqas kasqa
chaysi utqallaman hap'irqunku chaypis wañusqata allinta mulaman
sillayachinku ichapas allintas t'iqirunku sinisi kiruta pacha kasak
tultusqansi kirullanpas sinisi kaq, hinaspataqsi allinta mulataqa
waqtayuspa, suq'ayuspa kacharparipunku. Mulaqa llaqtan hayñis
puririykamun, chay mulaqa ancha allintasya riqsin suwa runaqpap
wasintaqa, mulaqa pacha illariyta llaqta wasiman chayarqapun,
chayaruspataqsi makinwan taqmapakun punkuta: taq taq taq
nispa, imaynan runapas takakuchkanman hinqas, chayllamanchik
suwa runaq warminqa qaparimuy puñusqan wasi ukhumanta
llamk'ap waynankunata: iYaw, yawkuna punkuta kichamuychik,
pichá chayarqamun! nispas kamachikamun, llamk'ap waynankunaqa
punkutas kicharinku; mulaqa haykuyunchik runan sillatin
wasiq patiwman, llamk'ap waynankunaqa mancharichkarachik
napaykukunku: "allin p'unchaw kachun papay" nispas, paykuna
puras tapunayukunku: ¿Imamantataq kusisqari kachkan? Nispa
sinisi kiruyukta qhawaykuspa, patrinninkuqa manasyá rimarinchu;
llamk'ap warmankunapis anchatas kusikunku patrinninku
pacha paqarlla chayarqamuchkanmanta, chayllapis huk warmi
llamk'aqnin phawaykun willaq mamakunman: "Mamitay, mamitay
wirakuchan chayarqamuchkaña ancha kusisqalla" nispa; warmiqa
utqayllamanchik puñunanmanta sayariramuspas p'itarqamun

patio pampaman, chaypi wirakuchataqa qhawahatan chiqaqta asikusakta chaysi warmiqa nin: "Yaw wirakuchaqa ancha kuisisqa chayaramusqa, imatacha tarirqakamun" nispas utqaytaraqsi phawahatan. Wirakuchaqa manas rimaripunchu asikuchkallanchik, llapallanku mancharikunku, chayallamanchik allinta qhawayuktinku wirakuchaqa allin tultusqa wañusqa kapusasqa; chayraqsi warminqa qaparin "wawwww manachu wañusqa wiraqucha wawwww" nispa sinchitapuni qaparisqa, llamk'ap warmankunapis qasqallantataqsi qaparin, chaytas llaqta runakunaqa uyarisqaku, hinallamanchik llapanku willanakunku, chay runakunaqa kampanatas yaktamunku, tanlinyachimunku kusikuymanta, ichaqa raymitas ruranku chay hatun suwa runap wañusqanmanta, chay suwaq warmintaqsi anchata waqaspa runankunallanwan hallp'a ukhuman p'ampaykapusqa wañuqtaqa.

K'ana runakunataq maqt'acha pusaykuska puriyta hatariyapunku lliw imaymana uywakunapi cargayusqa wasinkuman: iskay p'unchaw puriypi runakunallaqa chiqaytas llaqtaman chayaykunku. Irqichaqa ancha kuisisqas, utkayalla llaqtaman haykurusaktin mamitanwan tuparqapun, maqt'illuchaqa tukuy wañuk sunquraqsi mamitachanta marq'arikapun, much'ayakapun; hinasya sayk'usqa purik runakunaqa chayaykachipunku ayllunkuman maqt'achataqa. Chay pachamantas qakantaqa irqillaqa sinchitapuni munakapusqa; qhipa pachamanqa ichaqa warmichayakapunchik waynaqa, chaypis mamitanwan kuchka tiyananpaq pay kikin nikapun tatalikuyqas. Willakuq:

Yuyaq Tayta

Gerardo Laguna Bustamante

24886695.

Poblador de Comunidad Campesina Originaria Ccollpamayopichigua- Espinar-Cusco

MAKARYUMANTA

Huk hawa llaktapis huk ayllu tiyasqa, paykunaqa unay watañas huñunakusqaku qhari warmi chaysi wawanku askha ichaqa askhapuni kachka, yaqapis kimsachunka iskayniyuk k'apanchaysi kachkaku; qhariqa manasyá llamk'apakunchu, ichaqa manasyá tarikchu, sapa p'unchawsi purin llamk'ana machkak manapunisyá tariqchu, maynin kutikunallas tarin chay llamk'apakusqanqa manasyá imapaqpis aypaychun, chaysi warmiqa t'aqsapakuyta yachan, chaysi warmiqa t'aqsapakuspalla wasin wasinta purik chay llaqta tiyasqamkupi. Warmik llamk'apakuchkanpis manapunisya ni mikhuna wayk'unapaqpis ayparinchu; paykunaqa huk hatun mankapis kimsachunka iskayniyuk runapakqa wayk'ukku manasyá

qaraqtin pachaqa aypakchu llapan wawakunaman mikhunaqa, tayta mamaqa mankallatañas llahawpakukku mana mikhuna taripariktin, chaysi paykunaqa mikhunallankupaq llank'apakukku, p'achankuqa qunqasqas mana qullqi kanchu ni aypanchu ratikunankupaq. Sapa p'unchawsi llank'apakunanku imapipis, manataq huk p'unchaw llank'ankuchu chayqa manasyá mikhunankupaq kanchu, chaysi ñisu tullullaña tayta Makaryuqa kaqlataq warmipas, payqa aswanpis imaynapipas chay wasikuna t'asapakusqanpis ima mikhunallatapas qarayunkuraqsi chaysi yaqapis kurkullanpis kaq, qharinqa manasyá allintachu mikhun chaysi ancha tullullaña purik. Hinallas puriykuchkanku unay p'unchawkunaña, chayllapis qhariqa warminta nin:

“Huk pavutan mikhuyta munachkani, huk pavuta ichaqa ñuqa sapallay mikhuyta munachkani, chaytan anchatapuni antokhachkani” nispa Tayta Makaryuqa.

Warmiqa sapa p'unchawllas t'aqsapakuk purikuchkan, chayllapis qunqaylla chayan huk hatun granja pavukuna uywasqa wasiman chayan t'aqsapakuk, ichaqa askha waranqa waranqa pavukunas kachka, chayllapis warmiqa patio ukhuman haykuykun chayllamanchik pavukuna purirasqanku haykumunkutaq llusinkutaq chay wasi kancha ukhuman, chayllapis chay wasiyuk warmiqa p'achata chhukamun askhata warmik t'aqsananpaq, pavukunaqa p'acha p'achamanraksi wichamuchkanku, chayllapis warmiqa yuyayninman chayarqamun qharinpa munapakuchkanta.

“Qhariyqa huk pawuta sapallay mikhuyman nispataq ñisarqan” chayllapis warmiqa yuyaycharukun huk pavu p'acha chawpipi q'ipicharqunanpaq, hinallapis hap'in pikkkw nispa pavutaqa p'achawan kuchkata k'uyurparin, unay chikan pachachallamantas q'ipichasqan p'achataqa q'ipiyakapun wasinpi t'aqsamunanpaq; wasiyuq warmiqa ancha allintas kacharparipun warmitaqa, phaway mamay taksaranpuway nispa, chay wasiyuk warmiqa

mikhunachatas mikhuykachin, qullqichatapas quykapunchik. Hinasyá, warmiqa hatun q'ipiyuqsi wasinman chayankun, chaypis q'ipirparikun, chayllamanchik tayta Makaryuqa llusqirgamun warminwan tupak, payqa ninsis "kayqa pavutan mikhuyta munani ninkitaq kayqa, kayqa kunanqa mikhuy" nispas hawhatan, chaypisyá willan imaynatas pavuta apamusqa chayta, qhariqa kuisqa iyá! Sullpay, ñuqallam ichaqa mikhuyta munachkani" nispas; warmiqa nin, "arí qamllan mikhunki, qanllapaqmi apamurkani" nispa, kutichin; chaysi qhari warmi pavuk phurunta q'uñi yakuwan lluch'urparinku, warmiqa allinta kachincharuspas uchuwan llut'iyuspas nin Makaryutaqa.

"Kunanqa phaway nina wasiman aparqukuy". Makaryuqa kusiqa apan pavuta kankamunanpak, chaymantataqsi pavu kanka marq'aykusqa qhariqa ñanta kama hatariyun, ichaqa umanpis yuyaychakuchkan sapallan mikhumunanpaq, chaysi llaqtaq karu hawanman pavu kankallan apaykuchka hatariyun, mana pimanpas mikhunanta phasmiyta ni qichuchikuyta munaspas, ichaqa manas ni wawankunawanpas phasminakuyta huk chikallantapis munasqachu sapallanpunis mikhuyta munachkan. Chayllapis ichaqa llaqta patanta llusqirusqan, chayllamanchik taytaycha Makaryumanqa ukhirqun, payqa pavun mark'aykuchkas richkan utkayllaman, chayllamanchik taytachaga rimapayaykun:

"Makaryus" nispas; payqa kutirinchik.

"Señor" nillantaqsi qhawahatan, taytachaga ninsis.

"Pawu kankaykita phasmiykuway" nispas, runaqa taytachataqa kutirispas nin:

Manan Señor ñuqaqa quykimanchu pavukankaytaqa ñuqallapakmi; qamqa lliw imaymanayuqman munayniyuqma kanki, qanqa hayq'a pavu kankatacha mikhukuwaqpis munayniykiwanqa. Nispas, taytachaga nin "ari ñuqaqmi kay hallp'a, yaku, urqukuna, sach'akuna, phuyukuna, lliw imapas, chay mikhunaykita

phasmiwanki chayqa, ñuqa llapanpa kay kakniykunata phasmisayki", nispas; manapunin Señor nispas tayta Makaryuqa nin, qamqa Señor munayniyuqmi kanki chayqa maytachá munayniykiwan pavuta kanakataqa mikhunki, nispas k'umuyullanchik; manapuni Señor ñuqallam mikhumusaq ninsis, hinallamanchik taytachaqa pasapullan. Hinaspasyá watikmanta puriyta hatariyullantaq, ichaqa ñas karutaña puriykuchkan chayllamanchik huk munay kimraychata purichkanpi Makaryumanqa saqra ukhirin, hinaspas saqraqa rimapayan "Makaryu" nispa; chay saqraqa askha qullqi k'ipiyusqas, quri apaykuchkas kustalpi, saqraqa ninchik "pavu kankaykita kunanqa phasmiway, ñuqaga kay qurita qullqita qusqayki" nispas, hayk'atan munanki hina; Makaryuqa ninchik "Hatariy ñanniyanta supay saqra, phaway supay wasiman puriy aswanpas" nispas; kutirillantaqsi phaway hayk'a pawutapis mikhumuy chay askha qullqiykiwan qurikiwan, manan qanmanqa quykimanchu; ñuqallam kaytaqa mikhusaq nispas nin saqrataqa, chayqa kasuspas supayninman qatirparin saqrataqa; chaysi saqra waqran p'akisqa pasapun; hinallamanchik aswan karutañas puriykuchkan, huk munay q'achu pampatañas puriykuchkan chayllapis wañuy rikhurirqun Makaryumanqa, wañuyqa ninsi.

"Yaw Makaryu pawu kankaykita phasmiykuway" nispas nim, hinaspas chikan mancharisqa qhawahatan wañuytaqa, chay wañuyqa kachka pasaq tullullañasya, yakapis tulluman qara ch'utiyusqas, ñisu khuyayllañas, yaqapis, runa saruq hinallañasyá, chayllapis Makaryuqa khuyapayaykun wañuytaqa, ichaqa carajo hinatapisyá phasmiykuchkayki ñuqa hina tulluma kachkanki nispa, Makaryuqa ari niykun wañuytaqa pavu kanka phasminakunankupaq, hinasyá iskayninku chayankupuni Makaryu mikhunan chiqasman, chaypis iskaynillanku Makaryu wañuypiwan mikhuykunku, wañuyqa ninsis: sullpay Makaryu kunanqa mikhuykusakcha nispas kusirikun, ancha sumaqtaraqsiyá mikhurunku iskaynin khumpakunaqa, sullpay Makaryu ninchik wañuyqa, kunanqa sumaqtataq mikhuykachiwanki

chayqa ñuqam qusayki huk hatun yachayta, ichaqa uyariway qamllapaqmi kanqa kay yachayqa nispas; Makaryuqa tapuykunchik éiman wañuy kanman?, imapunin wañuy kanman chay chikan yachayta quyanaykipaqri nispas, wañuyqa ninsis, ichaqa qamllapaqmi kanan manan pipas yachananchu, chaymi kunan simiykita wañuchinayki nispas nin wañuyqa. Makaryuqa kusi sunquraqsi yaqapas suyachkan wañuy rimananta, chayllamanchik wañuyqa allin kunkanwan nin:

"Kunan p'unchawmantan qam hampiq kapunki, llapan unquq runakunatan kay lliw tiqsi muyu suyupi hampik kapunki, mayta rinki hampinki, ichaqa chaypakmi huk allichayta hunt'anayki kanka, unqukpa wasinman chayanki, chayqa haykunin mayqin wasipicha puñunapi wikchurayachkan unquq chayman hawapiqa manan qhawanaykichu, chaypin ñuqa sut'i unquqpa puñunan umanpi sayasasak, chayqa hampinki hinaspa qhaliyanqa, sichus ñuqa hayt'ananpi sayasasak chayqa amañam churakunkiñachu hampik chayqa wañukapunqan. Chaysi wañuyqa puñunanchik umanchikpi kachkan chayqa manasyá wañunchikmanchu, ichaqa hayt'anapi kachkan chayqa wañullankiñas".

Hinasyá paykunaqa kutiriyapunku sapa sapallanku wasinkuman, wañuyqa qunqayllas chinkarqapun, Makaryutaqsi wasiman kutinpuchkan tukuy hampik runan kunanqa, chayllamanchik utkayman kutimuchkaktin ñan purichkanpin, ichaqa llaqtam patanmanñas haykurqamuchkan chayllapis askha runakuna waqarayusachkaku hatun huñupi, Makaryuqa tukuy kimraykunaman qhawarikuspas tapuykun runakunataqa "iman kaypi kachkan" nispas, runakunaqa kutichinchik waqaykukuspa "aylluymasiykuy mana allinchu" nispa, akakaw, ékunan payri maypitak kachkan? Haku pusawaychik ñuqaga hampikmi kani ninsi llapallan runakunataqa, hinasyá, runakunaqa pusayukukun hampiktaqa, payqa purichkallanchik chay unquq wasinkama,

Makaryuqa tapuyunsi ¿Ichaqa maypitaq kachkan unquqri? nispas, haykuykunchik unquqpa puñunan wasiman, chaypi unquqqa puñunapi kumparayasasqa, chayllamanchik Makaryuqa qhawarin unquk puñunan umanta, chaypis wañuyqa allin hayñillas sayasasqa, chay wañuytaqa sapan Makaryullas rikuchkan manasyá wakin runakunaqa rikunkuchu, chaysi ancha chiqaqwan nisqa chay unquqpa ayllumasinkunata, ari hampiyta atisaqmi nispas.

Makaryuqa imaymanachakunatas mañan unqusqa hampinanpaq, ichaqa Makaryuqa yachañas chay unquqpa kawsananta, hinasya hampirparin chay runataqa; hinallapis hatariyapun wasinman ichaqa ñampiqa purichkanpi chunka runakuta hinañas hampirkusqa, chaysi payqa askha qullqiyukña ayllunman chayaykapun. Ichaqa chanin hatun takyasqa hampiqsi kutiyapun, chaymanta pachas payqa allin takyasqa hampik kayapun, Makaryuqa ancha allintasyá yachan unqusqa runakunaq kawsananta, wañunanta allintañas yachan, imaraykuchus wañuywan wiñaypaq tratutaswa ruwanku, chayraykupi payqa allin yachay hampiksiyá tukuy lliw llaqtapi. Makaryuqa hinasyá hampipakuspa aswanpis allin qullqiyuk yaqapis qhapaq runa tukuykapun, manasyá chaymantaqa ni wawankunapis ima llakipipis tiyankuñachu, payqa watan watanñas hampipakuspalla purik, lliw llaqtanpi, wak llaqtakunapipis

allin riqsisqallañasyá; chayllapis llaqta umalliq misti runap warmin unquykapusqa, chaysi chay mistirunaka rimaqta uyarisqa huk allin hampik kachkanta huk waq hawa llaqtachapi, manasyá hampiyta atinkuñachu hampi kamayuk wasikunapipis; chaysi llaqta umalliq misti runaqa kamachin llamk'ap runanta chay hampik runata machkamunankupaq, chay runakunaqa allin tawa silla kawallukunapis hatariyunku hampik machkaq, karutañas puriykuchkanku chayllapis tapuparikunku ñanpi purik runakunawan, paykunaqa ancha allintas riksinku hampiktaqa, ichaqa ninkus chay runaqa allin hampiqmi nispas, chaysi qhawarichinku chay wichay llaqtachata, chiqaytas Makaryutaqa tarirkunkus llaqta umalliq mistik runakunaqa, chaypisyá willanku hatun llaqtaq umalliqpa warminmi mana allinchu, qam chayta hampiruwakchu nispas; Makaryuqa riki atiymanmi nispas kutichin, ichaqa hampinatapuni munaktiykichisqa qhawanaypuni ninsi runakunataqa, paykunaqa hampiktaqa ninsi chayqa haku risun riki, yá nispas Makaryuqa nin; hinasya hampik runapakqa huk allin silla kawallutas apaskaku chaypis sillayachimunku Makaryullataqa. Chayaykachinkus mistiq asinranmanqa, mistiqa ninsis runataqa, humm ¿Qamchu kanki hampiq? nispas; payqa ninsis ari ñuqam kani nispas; mistiqa ninsin hayq'amañakusqaykitan pagasayki, ima munasqaykitapas ichaqa warmayanayta hampirapuyaktiykiqa? nispas; hampik runaqa ninsis, manan ichaqa rimasunmarakchu, aswanpas qhawasakraq unqukta, chayraqmi rimachkunman qullqimantaqa nispas; mistiqa ninsis hayk'atan munanki, imakunatan munanki chayta ñuqaga qaywapullaskaykin, aswanpis ñuqa warmiyta alliyananta munani nispas; hampikqa ya nispas nin; chaysi chay mistiqa pusayun ukhu asinra wasinman, chaysi huk wasiman maypichá unquq kachkan chayman; Makaryuqa haykuyunchik chay wasiman chayqa ñas wañuytaqa rikurkunñan allin hayñi sayasaqta unquq puñunan umanpi, Makaryuqa qhawankunchik warmita ichaqa yá hampiymanmi wirakucha nispas nin ichapas kunaanqa rimasunmanmi

hayk'atan cobraykiman chayta nispas wirakuchataqa nin, mistiqa tapuykunchik ¿Hayk'atapunitaq cobrawankiri? nispa; Makaryuqa ninsis yá kunanri ¿hayk'atataq cobraykimanri? nispas, ichaqa kanmancha riki kuskanmanta ima hayká kaqniykitapis ninsis; mistiqa allinta runata qhawaykuspas yá nispa nin.

Chay mistiqa huk hatun llaqtaq umalliqsi kachka, chaysi haciendayuq, askha qullqiyuk, chala llaqta pipas hatunsi wasinqa, askhas uywankunapis, lliw imapas kaqniyuk kaq chay llaqta piqua. Mistiqa añiy ninsisya, chaypis huk raphita hap'inku chaypis qillqanku llapallan kaqnin kaskanta: payqa willansi hampikmanqa tawa asinran kachkan, iskay wasin kachkan, huk chalapi chay huktaq qhiswa killkapi kachkan, kimsa pachak uwiha, pachak pakucha, tawa chunka kawallu, chunka asnu, yaqapis pachak wallpan kachkan. Paykunaqa ancha allintasya tratuta ruranku, chay qhipantataqsi hampiyta warmita kallaykun, imaymanachatas qura hampichakunata mañakun chay hampikunawanchik lliwta warmitaqa hawirparin, chaytataq apayakapun pay, karu karuman wiqch'unanpaq; hipisya tukurkun hampiytaqa, mistiqa kuisqas pagaykapun llapanta rimasqankuman hina hampik runamanqa. Hinasyá Makaryuqa wasinman hatariyapun allin imaymana qakniyuq, ichaqa sinchi qhapaq runasya kutiyapun. Wawankunapis manas yarkaymanta wañunkuñachu, ancha allinñasyá kapunku, hatun llaqtakunapis tiyapunku. Ichaqa payqa hampipakuspallas purin watan watan lliw tukuy llaqtakunata runakunaqa allintañasyá riqsinku ancha allin hampik runa qasqanta.

Hina puriskallanpis Makaryumanqa watikta wañuy rikhuripullantaq, wañuyqa ninsi "Makaryu kunanqa askhan qullqiyki, aswanpas kunaqan risunchik puragatoriota" nispas nin, Makaryuqa ninsis "ñuqari riyta atiymanchu purgatoriota, manachu hina riyta atinmanchu" nispas kutichin; wañuyqa ninsi ichaqa aman llakikuychu, ñuqawanmi rinki, ñuqam apaskayki purgatoriomán

nispas, payqa ninsis imaynatataq apawankiman purgatoriomanni nispas nin; hinallapisyá khunpakunaqa puñuykapunku. Wañuyqa chinkarirapunchik, Makaryutaq chayllapis puñurapun hinaspas musquyninpi hina purgatoripi rikhurinqun, chaypis tupan wañuywan watiqmanta, chaypis kachkan wila yawrayqa, waranqaq waranqampi ñisu achkhapunis llapa lliw runakunaq vilanchikya chaypi k'anchaykuchkan, wakinkuna chayraq qallarichkan k'anchayta, wakinkunataqsi kuchkanpiña, hukkunataqsi yaqapis tukuyakapuchkanña rawrayta, wakinkunaqa yanqallaña yawrapayukuchkan. Chay 'purgatorioqa' lliw hanaqpacha angelkunaq wasinsiyá; chaypis purichkanku iskayninku, chayllapis wañuyqa Makaryutaqa nin hamuy nispa, Makaryuqa ninsi wañuytaqa éñuqak velayri maykintaq kanman? Nispas nin, wañuyqa purisachkanpin qhawaykachin Makaryutaqa "ankiyimi wilayki" nispas, chay vilaga huch'uyllañas kachka, hinaspas Makaryuqa wañuytaqa nin, chaytaq ñuqak wilay chayqa t'ikrarapuway kay huk hatun willawan nispas, wañuyqa ninsis manan atiymanchu chaytaqa nispa; Makaryuqa watikmantas mañayukun wañuytaqa khunpaytaq kanki chayqa chay hatun vilawan tikrarapuway nispas, wañuyqa ninsis manan ñuqaga chay ruraytaqa atiymanchu, ichaga kaypiqa kan huk ch'ulla runallan chay ruwak, aswanpas ñuqaga velata phukuyta atiymanmi nispas, kunan munaktiykiqa huk wilata phukurusaq ninsi, wañuyqa

qhawayachinchik huk hatun wilata, kay wilata rikuchkankichu,
kaymi chay llaqta umalliq wirakuchak churinpa velan, kunan
phukurusaq chay mistik wawan wañurqapun ninsis; manasyá
Makaryuqa iñinchu, yanqan q'utusayanki nispas nin wañuytaqa.

Chayllapis wañuyqa chiqaqtapuni chay hatun pisi niray
k'anchasak wilata phukurqun, chayllapis Makaryuqa
puñuskanmanta riqcharin. Hinaspas llaqtata llusqin Makaryuqa,
chaypis chiqhaqta lliw llaqtaruna rimasasqaku llaqata umalliq
mistik churin wañurqapusqanta, chayraqsi payqa niykukun aha
chiqaqtapunin wañuyqa rimachka, chayraksi chiqaqta iñin wañuyqa
rimachkantaqa.

Chay hinatasya hanakpachapiqa llapa runakunaq velan
k'anchakkan, wañuk phukupun chayqa kay pachapis runaqa
wañupunchik, ichapas wañuk purichkanpi rank'akun hanaqpachapi
chayqa askha wilak k'anchaytasya sipirqapun, chayqa kay
pachapi huk hatun llakiwansiyá runakuna qatiyachikapunku.
Hinas 'purgatorio' nisqapi lliw runak k'anchak ninan kan, may
runakunachá millayman t'ikrakapunku chayqa nina kanchayninga
manasyá rawrayta atinchi, kay pachapitaqsi runaqa khuyayta
ñak'arichkan.

Willakuq:

yuyaq Tayta

Gerardo I

Gerardo Laguna Bustamante

24886695.

Poblador de Comunidad Campesina Originaria Ccollpamayo

Pichigua- Espinar-Cusco

Wayramanta, chikchimanta qasamantawan

(Ñawpa willakuy)

Ñawpa unay watakunas huk ayllupi qusawakcha warmi kimsantin churinkunantin tiyaq kasqa, chay pachakunaqa manas allin watakunachu kaq muchuy watakunas kaq kasqa, hinas yarqaywan kawsaq kasqaku, tarpuykillamanña chayachkaptinku warmiqa churinkunata huñuykuspa kamachin purun urqupi chakra chakmamunankupaq, imaymana kawsaykuna tarpumunankupaq. Hinaspan waynakunap manka kinuwamanta mikhunata apaykachin chakapi churinkuna mikhunanpaq, churikunaqa chakmaq rinankumanta pukllaspas chisiyaykapusqaku mamanta mikhuna apachisqantapas mikhurqapusqaku ima. Wasiman kutimuspataq mamanta ninku:

¡Mamay! chakrataqa ñan chakmarqamuykuña imaymana kawsay tarpumunanchikpaq, hinaspan sapanka waykunaqa puñuna wasinkuman samaq ripunku; chiqaqtam mamanchikta q'uturqunchik nispa.

Tarpuy killaña chayamuptin, qusawakcha mamaqa achka kutama muhuta churinkuna chakrapi tarpumunankupaq qun, kuchka p'unchaw mikhunankupaqpas qañiwa hank'atas q'ipichapusqa.

Waynachakunaqa, manam kunan kutipas ima chakratapas rurasqakuchu, paykunaqa wakmantas pukllayllaman

gukusqaku, papa muhuwampas warak'awan warak'anakuspam tukupusqaku, qañiwa hank'ankutapas mikhurqapusqakum.

Inti yaykuytañam wasinkuman chayasqaku hinas pam mamankuta wakmanta llullaykunku, imamay! hatun chakratam tarpurqamuyku manam ch'ulla muhullapas puchumuwan kuchu; nispa mamankuta qutuykunku. Qusawakcha warmiqa kusirqukunsi churinkuna chakra llamk'amusqankumanta, ñawpaq watakunaqa sapan qusawakcha warmillas khuyayta imaymanata kallpachakuspa chakranta llamk'aq.

Hallmay killaña chayamuptin, qusawakcha mamaqa wakmanta kimsantin churinkunata huñullantaq chakraman hallmaq rinapaq. Qilla waynakunaqa mancharisqas uyankuta qhawaykunakuku imanaptin chus mamanku paykunan chakraman riyta munaptin, paykunaqa manam munarqankuchu maman paykunawan chakrapi llamk'aq rinantaqa, rinman hinaqa waynakunap llullantachá hap'inman, hinam paykunaqa mamankuta imaymanata ninku wasipi qhipachinankupaq.

Kimsantin waynakunalla wasimanta chakraman sapa kuti hina pukllakuspa, takikuspa puririnku. Manayá ch'ulla papa yurallapas kanchu hallmanankupaq. Hinas pas ch'isiyaykuyta wasiman chayanku, mamankuta kimsa kutitaña llullakuspa:

iAncha munasqa mamay! Ñuqanchikpa chakranchisqa ancha sumaqmi kachkan, ayllunchik pachapi, manam piqpa chakranpas ñuqanchikpa hinaqa kanchu, ñuqanchikpa chakrallanchismi ancha munayta t'ikaykuchkam nispa; kasqallantataq iskay ñiqi hallmaypipas llullakullankutaq, paya mamankuta sinchita kusichinku.

Ñan p'unchawmanta p'unchaw imaymana kawsayninku tukurqakapuptin mamaqa yuyayukun, churiykunap chakra llamk'asqanta rirqusaq, huk chhikan papa haspiq wayk'ukunaykupaq; hinam nin - iwawaykuna! manañam kapunchu kawsaynin chik Chakrapapatam papa hasp'iq rirqusa, ¿imaynatam chakranchista tarirquyman? Waynakunaqa iras! nis pas mancharikunku, hinas pa paykunaqa wakmanta llullakullakutaq.

iMamitay! Chakranchisqa uqhu pampa qayllanpim kachkan, ñuqanchikpa chakranchik hinaqa manam piqpa chakranpas kanchu.

Qusawakcha mamaqa kusiasqa chakrapataman puririn, ña chakrapataman chayaptin chiqaqtapuni munay chakrata tarin, hinaspas kusiasqa papa hasp'iyta qallarín, chaypi hasp'ichkaptinmi chiqaq chakrayuq millay phiña qhari runa chimpaykun, hinata tapun.

iYaw payalacha! éimanaptinmi papa chakrayta hasp'ichkanki? - chukchanmanta hap'ispa saqmaspa p'anaspa ima.

Khuyay payachaqa waqaspa amachakun, kay chakrataqa kimsantin churiykunam llamk'anku nispa, chay millay qhariqa yuyarichinsi:

iQilla suwa churiykikuna! ayllunchikkunap kawsaynintaqa manam yupaychankuchu, manam ima chakratapas llamk'ankuchu. Sapa kuti hamuqtinku, Kimsantin churiykikunaqa pukllaykapullankupunim, hinaqa mana ima chakraykipas kanchu nispa chukchamanta hap'ispa kayman haqayman chhuqanaqaykun.

Qusawakcha warmiqa khuyayta waqaspa wasinman kutipun, ña chayaptintaq kimsantin churinkunata ch'ullamanta ch'ulla suq'ayta qallarín llullakusqankumanta.

Churinkunata sinchita suq'achkaptin, kurak churimpa chukchanta t'iraraqapun, chawpi churimpaptataq huk chakinta p'akirparin, chanaku churinpaptataq ñawinta t'uqyarqachipullantaq, churinkunata manam chayllatachu ruran, mikhunatapas manam qullantaqchu, p'unchaw p'unchaw yarqaymanta ñak'arichin.

Manaña phiñakuynin kapuptin, qusawakcha mamaqa, churinkunatam, suq'asqanmanta mana mikhuna qarasqanmanta ima khuyapayan, mana ima kawsaypas wayk'ukunanpap kaptin paypa kurkunmanta aychata ñak'aqakuspa waykun churinkunaman mikhuchinanpap, qusawakcha warmiqa, pisi p'unchawllapi yawarnin tukukapuptin khuyayta wañukapun. Pisi p'unchawkuna qhipamantam waynakunaqa maman maqaq runata machkayta

qallarinku, tarirquspataqmi maqayta qallarinku, khuyayta ñak'arichinku mamanku maqasqanmanta, wañukapusqanmanta.

Huk pacha, mamanpa wañukapusqan qhipamanta, chay millay runa ñak'arichisqankumanta; kurak wayna sullk'a wawqinkunata nin.

Ñuqam kasaq Wayra, qam chawpi wawqiy Chikchi kanki, qantaqmi sullk'a wawqiy Qasa kanki. Kay nisqanmantam sapanka waynakuna huk ñanta hap'ispa puririnku; chawpi p'unchawmanta

inti yaykunankama wayra sinchita wayrayta qallarín hinallataq inti yaykuymanta kuchka tutakama chikchi sinchita chikchiykun chaymanatapas kuchka tutamanta pacha paqariykama qasa sinchita qasaykullantaq, manam kay hina wayrata, kay hina chikchita kay hina qasata pipas riqsirqanchu.

Chaymi ninku wayraqa kurak churi, chaymi chukchanwan wayrata phawachin. Chikchitaq mana chakiyuq churi, urmaspa urmaspa puriq imaymana q'asuy, hinallataq qasapaq mana ñawiyuq churi, mana rikuspa puriq imaymana saruy, wañuchiq.

Chaymi ñawpa taytanchiskuna ninku, chay p'unchawmanta pacham wayra, chikchi, qasa ima rikhurimun, ñawpa pachakunapiqa manam kaykunaqa karqanchu nispa. Chaymantapas kunan ukhukunakaman lliw chay wayra, chikchi, qasa kawsaykunata mana kay killankunapiñachu wañuchichkan.

Qillqaq: Lic. Arturo Ancorí Ramos
IE N°.
Provincia Melgar- Ayaviri- Puno

Qusawakcha= viuda
Lulla= mentir
Q'utu= engaño
Hasp'iy= escarbar

Waynamanta atuqmantawan

ÑAWPA WILLAKUY

Ñawpaq watakunaqa, maytapas chakillapim llamapi q'ipiyuq purina karqan. Manam awtupas imapas karqanchu, kunanqa munaymá, awtupas, mutupas wisikilitallapas utqay purirqunapap kan.

Ninku, ñawpa watakunan huk llaqtapi tiyarqan, llaqtan llaqtan puriq waynacha, chay waynachaqa utqayllatas may llaqtatapas puriq mana ima sasachakuynillayuq, watanqa kanmanchá chunka inqunniyuq hinalla, rakhu kurkuyuq sumaq karay wayna, payqa purirqan llaqta umalliqpa kamachinpi, imaymana willakuykuna apaq hinallataq wak llaqtakunamata imaymana willakuykunata apamullantaq.

Huk p'unchaw, llaqta umalliq chay waynaq wasinta rin hinaspa kamachin, puka llaqtamanta yuraq llaqtaman willakuy apananpap. Hinas waynachaqa utqayllata q'ipicharqukun ch'ullunwan churarqukun, punchullantapas sumaqta k'uyurqun, hinaspa waynaqa puririn ñanpi mikhunanpaptaq huk wayaqapi sara hank'ata, qañiwa hak'uta ima apayukun.

Inti llusimuyamanta chawpi p'unchaw kamas pampanta wayq'unta, q'asanta, mayu mayunta ima purichkan, ña huk apachitaman chayanapaqña hatun qaqapataman wicharquspa samanapa tiyaykun, kuka ch'uspana hurqurquspa hatuchaq kimsa kuka raphita k'inturqun, hatun apukunaman phukurparinanpa mana ima wak'akunapas, sasachakuykunapas purinanpi rikhurinanpa, chay llaqtaman chayarquspa utqaylla kutirqamunanpa.

Apukunaman mink'arukusqanmanta, waynaqa qaqapatamanta uraqarquspa huk rumichatas huqarirqun,

chayta apayukuspa puririllantaq hatun apachitaman chayaspa rumi suqyapataman churahatananpa (chay rumichapin sayk'uyinta, llakikuyninta ima saqirparin) hinam suqya k'uchupiqá huk atuq inti yaykuy qawachkaq tiyachkaq kasqa (yaw ima munay antawara nispachá qhawachkanman karqan).

Waynaqa, chay atuq rikurqusqanta hap'iytas munan, hinaspa yuyarin awichampa imaymana uywakunamanta willakuyninkunata. Ñanpi atuqwan tupayqa manam allinchi, chay uywata ñanpi rikunchik hinaqa ima sasachakuypas llakipas kanmanmi. Hinam warak'anta hap'ispa atuqtaqa rumiwan phakapi warak'arqun, hinaspa atuqqa nanaymanta khuyayta hank'aspa, waqakuspa chinkaripun

Waynataq ñanñinta ripullantaq. Chisiyaykuytañas yana phuyu tutayaykun ñapis paraq. Huaynaqa chayta rikurquspa hutqayta puriyta qallarín manaraq tutayarquchkaptin ima wasillamanpas chayarqunanpa

Huk wayq'uman chayarquchkaptinsi, q'illu pullirayuq, wik'uña phulluyuq kinraypi sumpiruyuq p'iti sintura sipas millwata phuchkakuspa, ñawpaqninpi rikhurin, waynachaqa mancha-manchallas p'inqakuspa sipasman tariparqun, hinaspa rimapayan:

-iImaynallam kachkanki panay! émaytam richkanki? éQullana llaqtallamantaqchu purichkanki? Ñuqa Qullana llaqtamanmi richkani imaymana willakuykuna saqiq. éHayk'aqpas manachu tuparqanchik? Icha riqsinakunchikchu.

Panchallapim qampa umaykiqa. Qamqa Antukap churinmi kachkanki riki. Irqichakunallaraq

kachkaptinchik paka-pakakuytam pukllaq kanchik émanañachu yuyapunki? Wasipi ñuqataqa Chanaka nispan sutichawarqanku, sipasqa nispa kutichin.

Waynachaqa, manam Panchitawanqa rikunakuykuñachu, maypicha kapun, llamk'ay qallarisqaymanta pacha manam yuyaniñachu nispa waynaqa kutichin.

Rimaspachansakuspa imaymana irqi pukllayninkunata yuyarispa ñanninta purichkanku tampuman chayanankupaq, purispa purispa manam tukukunchu ñanninku tutayarqapuchkanñas.

Sipasqa munay ch'aska kapuli ñawichas, asikuq, chansakuq, sumaq kunkanwan rimaspachasichikuq imas.

iMunasqay turay! -unaymanta sipasqa nin - manachusuna allinchi kachkan puriyinchik, aswan kaykunallapiñachu puñusunman. Waynaqa chayta uyarispa kusirqukunsi, makichantaraqsi qhaqurarqkun, utqaytaraqsi.

iAyaw! nin, sunqun ukhupiq kay sumaq sipaswan puñukusaq, much'ararqykusaq, masachakusaq nispa nichkan.

Waynaqa utqayta punchuntas paskaspa pampaman mast'aykun, mikhuna apakusqantapas hurqurquspa manaykachin, sipasqa nin - sulpay, aswan kukachaykita hallpaykunaypa quriway. Waynaqa utqayta makinwan hurqurquspa kukata quykun, umanpi ichaqa yuyayukuchkan.

-Imamunaytacha puñusaq masachakusaq ima kay p'iti sintura sipaswanqa, kay tutataqa hayk'aqpas manachá qunqasaqchu.

Hinaspas punchu patapi siriykuspa kuchkalla puñuykunku q'uñi paqarinankupaq. Waynataqa manas puñuypas hap'inchi, makinwan sipaspa q'ala phakanta llamk'aykuchkaptin iHananay! iHananay! iAmapuni nanaq phakaytaqa llamiykuwankichu! "sipasqa nin".

iCh'aska ñawi p'iti sintura sipascha! ¿Imanaptintaq sumaq phakachaykitari mana munankichu llamiykunayta?

¿Imanasunkitaq? Waynaqa, wakmanta sipaspa phakachanta llamkhuykullantaq.

iHananay! iHananay! Chay phakachaymi sinchita nanachkawan ¿Manachu yuyanki warak'aykita hapispa rumiwan warak'arquwasqaykita?

Waynap kurkunga iras! ninsi chansakuchkankichá! Manam hayk'aqpas warak'aykichu, waq'achu kayman chaytaq warak'aykimanri nispa nin.

iKuchka p'unchawta apachita patapitaq rumiwan warak'arquchkawankiqá! ¿manachu yuyanki?

Waynaqa chhikaraq yuyarin atuq warak'arqusqanta, chaymantapas awichanpa willakuyninta runaman tukuspa millay wak'akuna taripakuqkunamanta, hinan waynachataqa mancharikuy hap'in, chukchanpas qipu kichka hinaraqsi sayarin, akllu aklluta rimaspa qallunraqsi watakun.

Qa qa qa ¿Qanchu atuq kachkanki? nispas nin.

Hinas waynap marqayninpi sipasqa chiqaq atuqman kutirqapun, kay chhikachachaq kiruntapas rikhuchin ñapis kanirquqllaña.

Waynaqa, sinchi mancharisqa, phawayta qallarín, hina ch'ampik tutapi michk'an michk'anraq may atisqanman chinkaripun.

Yachachikuynin: manam, mana riqsisqa runawanqa utqaylla imatapas ruranachu. Llaki apamuq uywakunataqa manam rimapayanachu mana ima llakipas sasachakuypas qatinawanchikpa. Ñanñintaqa manam tuta tuta purinachu, hina kaptinqa takikuspa khuyukuspa purina, chhikataq millay wak'akuna nunaykita suwasunkiman.

Qillqaq: Lic. Arturo Ancori Ramos

Ie. N°.

Ayaviri- Puno

(Suqha) Suqya= montón de pie

Chansa= broma

Kuncanwan= su voz

iIyaw!= Si

Waq'a= loco

Akllu= tartamud.

Aqha haywapakuq sipasmanta

HUK T'AQA

Pichiwa ayllupis huk sipas munaysapa, supay chinkakuq kasqa, chay sipasi, mana turankunata, taytanta huk, mamanta kasuspa llut'an llut'anta purikusqa, hinaspas mana allin mach'aq, uywakuna suwakuq runapata wiqsayarqukusqa, chaysi taytamamanqa phiñakuspa, sunqu nanaywan p'inqaypi ususin rikhukuptin wasinkumanta qarqupusqaku.

Huk ch'inniq wasimansi sipasqa qulla wawachantin taytan qarquptin astarukusqa, chaypis kutiriy unquy hap'irkuptim mana pi runaman willakuspa unqukusqa, sipasqa lliwllañas wañuyypiña, chaysi kallpata hap'irquspa sayarispa huk mamakuchaman asuykuspa llamp'u sunqunwan rimanakusqa, chaypis mamakuchaqa llipt'a apita upiyachispa sumaqta wawachantinta uywakusqa. Sipaspa tayta mamanñataqsi phiñakuspa mamakuchataqa rikhurisqa, imaynanpi pay paya kachkaspa waqllikuq llut'an pallqa ñankunapi puriq warmita qurpachasqanmanta.

Wata risqanmanhinas, sipasqa mallqu warmi wawachantin mink'an mana mikhunan kaptin purikusqa, chayllamansi turankuna p'inqakusqa ichaqa maqharapuq ima. Sipasqa manas pi maqhaptinpas kutipakusqachu, hinallas maqhachikuq. Ichaqa qusayuq warmikunas supay apaqta china allqutahina rikhusqaku chay sipas qusankuta waqllichisqanmanta chiqnikullasqakutaq. Hinaspas chukchantapas kuchurqusqaku ima, chaysi sutichasqaku Vikilacha lump'a uma nispanku.

Paya mamakuchas sipastaqa huq wallpa waqayta rimapayaykusqa, ninrinmanta allinta chuta chutaykuspa, imaynanpim chayhina millay kawsakuypi purisqanmanta, unquytapas tarikunmansi karqa hinaspapas imapi qullqi maskayta tarinman chayta yachachinman karqa.

Chaysi sipasqa mamakuman
wawachanta saqiykatamuspa
wichay k'asa urqu qipa Qara
watana llaqtapi taytacha San
Juan raymiman aqha, mikhuna
haywapakuq rirqusqa, chaypis
sipasqa manas allintachu
ima ruraytapas atipan,
aswansi uma muyu warmihina
musp'arqusqa, chayllamansi
turankuna raymiman riqkuna
rikhursquspa sipastaqa

Qara Watana kikllupi chawpi wañunankama maqaykatamusqaku,
lliw wañusqatahinas, kurkuntapas q'umirllataña, uyantapas
yawarman tikrakuptas sipastaqa runakuna raymichakuq taytaman
saqiykatamusqaku. Taytacha San Juan raymi tukunankamas
sipasqa karhuyuqpa wasinpi unquykun. Ichaqa ñas allintaña
qaliyachkan. Chayllamansi Pichiwa llaqtamanta sipasman willakuy
chayarqamusqa paya mamakus willakamun sipaspa wawachansi
anchata unqurqunman karqa, chaysi sipasqa waqaykuspa, hina
unquq, llikllanta q'ipirikuspa mana ima mikhunayuq, upiyanayuq
ima inti patataña Pichiwa llaqtaman kallpatiykusqa, Qara Watana
warmikuna, qharikunas sipastaqa mana rinanpaq hark'aykunku,
manas sipasqa qipaman kutinchi hinaspas wichay ñanman puriyta
qhallarín, llaqtapa umanpiñas rumi pataman qispirquspa sipasqa
munay ch'uya ch'ily ch'ila kunkanpi takirqatamusqa kay hinata:

“Waqllay urquta siqaykurquptiy,
Waqllay q'asata wichaykurquptiy ima mamaysi
waqaykullanqa, ima taytaysi llakiykullanqa.

Mamay tukuspa, taytay tukuspa, puku
pukullas waqaykullanqa, pichiwa waychawllas
waqaykullanqa”.

Nispas khuyapayay uyayuq sipasqa takirqatamuspa utqayllamanña ñanta wiharirpayrin ranra ranqa wayq'uman chinkaykun.

Kuska tutatas Pichiwa aylluman sipasqa mana allin qali, wañusqa runahina paya mamakupa wasinman chayaykamun, hinaspas mamakuman chiripa atipasqan makiyuq chiriy chiri kurkuyuq, wata watamanta qallunpas manas allinta rimariytapas atinmanchu karqa, hinallamansi payapa qaskunman makinta churarqun. Paya mamakuqa aswan allintas warmachataqa waltharqusqa manas unqusqapaschu, chaysi sipasqa wawachanta marq'arikuspa sinchitapuni wikch'u/ ikhi hapinankama waqhaykusqa.

Tutallamantas, manaraq pisquchakuna takichkaptin paya mamakuqa sipas qalilla kutimusqanmanta kusirikun. Hinaspataqsi sipastaqa nin:

Yaw Vikilacha imatam chay llaqtakunapi wawaykita wikch'utamuspa tarirqamurqanki, imallatam apamuwachkanki mikhunaypaq, upiyanaypaq, maymi chay aqha haywapakusqayki qullqi? Nispas sipastaqa tapusqa.

Manam awilachay ima qullqitapas chaninchamuwanchu aswanmi turaykuna rikhurquwaspa Qara Watana k'ikllupi wañuchiwan, sipiykuwan, ayata saqiwana, wañusqatam karguyuqpa wasinman allquta hina munasqay runakuna wikch'uykatamuwassqa, chaymi lliw raymi tukunankama unquykuni, mana mikhusqa, mana upiyasqa ch'inniq wasipi, manay aylluyuq hina, kunanpas aswan willakuyniyki suchimuwassqayki q'unichalla chayarqamullaptinmi uma muyu warmihina inti patallataña p'itamuni nispas Vikilachaqa waqaykuspa willakun.

Chay p'unchawsi payaqa Vikilacha sipasta kachita k'usaspata impusqa hisp'aywan lliw q'umirllaña kurkunta armarquspa unquchisqa. Ayllunkuna tapukuptinpas manas wawanwan kuska Vikilacha kasqantaqa willasqachu, manachayqa turankunas p'inqay

rurasqanmanta kaqmanta maqananpaq maskallasqakutaq, chaysi pakasqalla mana runap rikhusqallan sipasqa mamakupa wasinpi unqhukusqa.

Qaliyaspa Wikilachaqa wasi ukhullapi millmata puchkaykuspa, munay t'ikariq chumpita allwiykuspa, mana away yachaq, mamaku makinchaptin awaykusqa, chaymantas llikllata, punchuta puñuna ch'usita imas munay pallayniyuqkunayuqta awallasqataq. Manas Wikilachaqa intitapas rikhusqachu, manachayqa turankuna tayta

maman, ayllunkuna imas kaqmanta maqhaykunkuman karqa.

Chayta manchakuspa wasi ukhullapi yarqaymantapas, ch'akiymantapas hinalla chumpikunata mamacha Virgen Nivis watanapaq, karnawal pukllaypi atuq q'ipi wichichu wiqawnin watakunanpaq, wachakuq warmikunap wiqawnin

watanapaq, sipas warmikunapaq, irqipa, paya warmipa, aya walthana, sara mama kutipapi t'inkanapaq walthana chumpikunatas rurayta yacharusqa.

Vikilachaqa chay tukuy pallaysapa llikllakuna, punchukunawansi Amuqa, Challwa Pampa, Kulka Pampa, Puquwanka, Anta Pampa, Qasinchiwa ayllukunaman rispa tukuy wayukunata makipuramusqa apamuq, chaywansi sarata, siwarata, papata, millmata, aychata, uña uywachakunatapas rantikusqa. Wikilachapa wasinpiqa manas himapas pisinmanchu, hunt'asqas ima mikhuyninkunapas kasqa, wayukunata apamuptinsi turaykunap, ñañankunaq warmankuna wayu rayku risqaku, Wikilachaqa munay michk'i siminwansi

irqikunamanqa achkata ima wayutapas haywaykuq, chaysi khuyay sunqunwan irqikunaqa riqsikusaku.

Huk kutiñataqsi Vikilachapa maqaqnin turan wak Chinchifia llaqtaman wasi rurayman risqanmanta mach'asqa kutimuspa millay wayqu qhaqaman urmaykarqapusqa, hinaspas llug'i chakinta, kimsa waqta tullunta ima p'akirqakamusqa, chaysi chay runataqa llapa runa mana rimaripta kallapipi q'ipimusqaku. Chayllamansi Vikilachapa taytam maman payachap wasinta rispa Vikilachataqa nipusqa:

Vikilacha, hinachu kaypi tiyachkanki, hawkaraqchu umaykipas t'iskiy t'iski mana maqchikuspa uyarayachkanki, imallatapas apamuy, turaykim qaqapi yaqa wañunqañ, chakinta waqta tulluntawan p'akirqakamusqa, chaymi iskay chumpita chakan watanaykupaq mañawanki. Nispas taytanqa Vikilatacha nisqa.

Aqay, aqay, aqay, mamacha Virgen Nivis mamallay yaqachu uyariruwasa, chayta chay millay turay munachun, allinmi chay wist'u chakin hayt'akuwasqa p'akikun, iTaytallay! iMamallay! Kunanqa asikunim, kusikunim, pakraq pakray nispam tusurpayrisaqqas, allin willakuymi chayqa. iTaytay! iTaytallay! ¿Ima uyaykiwanmi ñuqaman chumpi mañakuq hamurquranki?, manam chumpiypas kanchu, chay turaypaqa, waylaka warmincha rurapunman riki nispas thanta chumpillata aypaykusqa. Chaysi Vikilachaqa sapanpiña turanmanta llakikuspa waqarqukusqa.

Hinaspas mana imata rurayta atispa aswan awasqanta awayta p'itananpaq uch'uy hallwachakunata, yawrita, p'itañata ima maskaspa purikun.

Chaymantas Vikilachaqa Mamacha Virgen Nivis karhuyuy kimsa musuq t'ika aymara pallaysapata chumpita awachisqa, chaypaqsi utqayllamanña awanan, munay tukuyninpaqqas iskay uyakuq llimp'isqachakunatas simp'aqqas.

Mamacha Virgen Nivis raymi chayaypiña punchawpis karhuyuy mama Vikilachaman chumpi uqariq risqa, chaysi Vikilachaqa

makiy makichalla qullqi apasqanta chaskirqusqa, chayllapis karhuyuq mamaqa Vikilachata chay raymipi raymi qallariyninmanta tukuyninkama aqhata maysunkunaman haywananpaq mañaykukusqa, manas Vikilachaqa uyasqachu, chaysi karhuyuq mamaqa qunqurispapitucharikuspa ima rurayninta chanin kananpaq mañakusqa, chaysi ñak'aymanta arí nisqa, hinaspas karhuyuq mamawan kuskannin waqtuta upiyarqusqaku, hinaptinpas mamaqa Vikilachaman chaki puriyninpaqpas huk kuskannin waqtutawan saqiykatamun. Kunanqa chayhina kallpachasqaqa imaynapas hamusaqcha riki nispas Vikilachaqa chumpi t'inka waqtuta paya mama wawa uywaq payachaman upiyaykachisqa.

Mamacha 'Virgen Nivispa' alwa ch'isinpay p'unchawninpis Vikilachaqa wawanta paya mamaman saqiykatamusqa utqayllamanña aqha haywapakuk risqa.

Ichaqa nawpaqta Vikilachaqa, tukuy yachasqanta yuyayninta chaninchaspa tiyakusqa, payqa sapan warmi manay qusayuq warmis kasqa, ichaqa ch'ullalla warmi sipas wawayuqlla, may llaqtapipas chayraq riqsisqa, utqayllaman rurayniyuqsi kasqa. Aswanqa chay Vikilachaqa sapa mamacha Virgen Nivis raymichakuptinsi raymichaq runapa munakunan kasqa, makinraykus sipastaqa mink'akuq ch'uya makin mana imapas tupaq makiyuq kasqan rayku, munasqa maypipas chaypipas Vikilachaqa karhuyuqpa takichiqninkuna, tusuchiqninkuna, khuyaqninkuna, maysunkuna, ayllunkuna, wasimasinkuna, huk llaqtakunamanta watukuq runakunaman aqha haywakuq makiyuq kaptin. Vikilachaqa manas pi mink'akuq runamasinmanqa mana ninmanchu, aswansi Vikilachaqa arí nisqa simiyuqsi kasqa, hinaspas sipasqa Apukunaman t'inkakuspa qullqi chaninchasqanta phukurikuq, sumaqta lluq'iman puchkasqa q'aytuwansi qullqintapas allchakusqa/ waqaychakusqa.

Chaysi Vikilachaqa tutamanta wasinta kimsa killa puqusqa hisp'aywan ch'aqchurquspa, lliwta mulli raphiwan, marqhu raphiwan

ima ch'uyata picharpayritamunman karqa. Chay p'unchawtaq wasinta uchu uchu qhurawan, k'illu uchuwan, chamanawan, insinsuwan ima q'unpurpatamullaqtaq, mana ima millay wayrakuna wasinman yaykunanpaq. Kikin Vikilachapas khuchi akawan, kawra wirawan, kuntur phuruwan, anka phuruwan sisikunapa q'isanwan imas mana mat'a wayra hap'inanpaq q'usñirpachitakamuspa munayta sapallan takirqatamuspa rinman karqa. Hinaspapas Vikilachaqa wiqawninpi huk munay uchuychalla wayqachapi puma sunkhata, mana pi maysunkuna maqhakunanpaq, wik'uña chaki taruka chaki chilliku ch'akisqa hak'uan chakinman llut'isqa wik'uñahina, chillikuhina kallpawan p'itakachananpaq allinta mana urmaspa phawanapaq/p'itananpaq; Ch'iqullu ñuqt'uchatapas ch'akichispa kutasqachata allin rimananpaq, mach'aqway ch'akichisqa chupanta runakuna manchakuywan rikunankupaq, kimsa kulli kutip sarachata layqa layqaymunap layqaman kutinallanpaq, chaykunatas payaqa lluq'iman puchkasqa chumpipi sirarquspa allinta wiqawninman mat'iy mat'ita watakuspa karhuyuqmanqa risqa.

Hinaspas karhuyuqmanqa sumaq munay yana ruq'uyuq qantu t'ika, amapulas t'ika, lirio t'ikawan munayta achalarquspas rurananman kusionqallana pulliranpas pillpintu hinaraq pasaykum.

ISKAY T'AQA

Alba tutas sipaschaqa karhuyuqpa/raymichaqa warminta aqha waqaychana wasipi mañakusqa lliw llapallan p'uyñukunapi, urpukunapi aqhatas makinman haywaykusqa, chaysi Wikilachaqa lliw p'uyñukunata, urpukunata qawapayaykuspa, allin winuta

mañarqukusqa hinaspas lliw allin makiyuq aqha haywaqkuna yañukuq payachakunapa makinta kurnita mayurta tukaq runata qayaykuspas t'inkarisqa aqha haywakuy qallarinanpaq, chaymantapas Vikilachacha yachasqantas rurayta kachaykun: Kinsa p'uyñukunatas lluq'iman puchkasqa awasqa chumpiwansi, p'uyñukunap wiqawninta watarqun, mana aqha pisinanpaq, tikha k'allmitataq aqha ukunman k'añasqata wikch'uykullantaq, mana p'uyñu t'uqyananpaq, itakaña, mulli, marhu kunawansi p'uyñukunata watarqun maya aqhata pi wañukuq runa ayachananpaq, pisi pisimanta aqha puqunanpaqtaqsi, sunch'u qhurap sunqunta, sap'inta ima waqaychaspa pisi pisllamantas sapa p'uyñuman churaykusqa, runakuna allinta machananpaqtaqsi chikan puka t'ikaq lulipa tulluntas kutaspa hak'ucharqun chaytapas munaspaqa churaykunmansi karqa. Chaypaqsi Vikilachaqa karhuyuq warmimanta tawa mak'as/uchuy p'uyñu, chunka iskayniyuq tinahata, iskay lanku, iskay titirata, kimsa aqha wisinata ima mañarpakullantaq.

Chayta rurarquspas Vikilachaqa kurnitakuna t'inkanapaq iskay p'uyñu aqhata wikch'umun pacha, chaypis tinahapas munay itakañawan chaqnasqas, sapa karhuyuq khuyakuqkunamanpas aqhataqa yanachantintakama haywaykuy, manas Vikilachamantaqa pi runapas mana upiyasqaqa rinmanchu, supay yuyaysapas kasqa. Chayta tukurquspas Vikilachaqa mana chay tuta puñunanchu, imaynanpi, payqa tukuy tutas tukaq, tusuq, takiq runakunata, sipaskunata, waynakunata, huk llaqtakunmanta runakunata machachin, mana pi sipaspas tusuyta munaptinga, kikinsi Vikilachaqa asikuy uyanwan runakunataqa tusurpachitamunqa.

Aqhataqa haywakunanpaqsi wakintaqa chirillata, wakintataq q'unichisqata imás lliw khuyasqam ayllukunaman haywaykun. Runakuna, payakuna warmimasinkuna aqhankuta karhuyuqman apamuptinkutaqsi, huk sapaq p'uyñukunaman mulli raphi kutasqawan chapuykuspas hillp'urqun. Vikilachaqa karhuyuq mamacha raymichiq warmipata qusanpata llikllanta

mantuntas, punchunta imas q'ipinan, manas chinkachinmanchu, aswansi Vikilachaqa aqha wasiman mana pi runatapas yaykunanta munasqachu, imaynanpi, layqatas millay runakuna churaykatamunman, chay lliw urpukuna, p'uyñukuna tuqyarqunman. Tukuy tutallas mana huk qiru aqha upiyaykusqa ch'aki similla Vikilachaqa achkanan, manachayqa manas allintachu raymichakuq khuyakuqkunata qawarinman.

Tutamantas manaraq wallpa waqayta Vikilachaqa iskay kimsa kallpayuq allin sipaskunata mink'akuspa achka p'uyñu aqhata awqaypataman q'ipinanku, takiqkuna, tusuqkuna, tukaqkuna upiyanankupaq, chaypipas sansa nina q'unchata ruraspas aqhataqa q'unichiman karqa.

Chaymantas Vikilachaqa awqaypatamanta kutimuspa lliw karhuyuq/raymichaq warmi qariwan, tusuqkuna, takiqkuna, tukaqkuna, huk runakunapas ima awqaypataman astakunku, takiykuspa, tusuykuspa, chaypis Vikilachaqa ch'ila, ch'uya kunkanwan llaqtap kikllunkunata takiykustin aqha q'ipiykusqa, runamasinkunawan risqa:

"Kalliykita mañaykuway Rusawra,
Llaqtaykita mañaykuwan Rusawra,
Chawpi tuta pachakama Rusawra,
Wallpa waqay pachakama Rusawra...
Chaymantacha ripukusqa, wichaymanpas uraymanpas..."

Awqaypataman chayarquspas Vikilachaqa aqhata lliwllaman, mana pantaspa, k'uchun k'uchus awqaypatatapas muyurqamuq, q'uñi aqhata haywakustin, irqikunamanpas manas pantakunchu, ichaqa manas karhuyuqqa/raymichaqqa machananchu, manachayqa manas allintachu mamacha watakunanpaq ñanninchanmanchu, chaypiqa llaqta runapa p'inqay rimaymancha churarqukunman. Hinas chiritapas Vikilachaqa muchun, puñuytapas ch'aki uchuta k'añaykuspas runakunata rikch'arichin, ñawinta wiqillataña kicharichisqa.

Ña Inti Tayta allintaña
wichamuchkaptintaqsi
Vikilachaqa ña karhuyuq/
raymichaq wasinman
kutimunkuña, lliw
takiqnintinkuna,
tusuqnintinkuna, ch'usaq
p'uyñu, qirukuna, llikllakuna,
punchukuna, huk p'achakuna
iqiquhina q'ipiykusqas
wasinman takiykuspanku
kutinpunku.

Chawpi p'unchawñataqsi Vikilachaqa lliw musuq chumpikunata,
musuq llikllakunata, t'ikakunata, huk achalakunata ima
allichakuchkanña, mamacha Virgen Nivis watanankupaq. Hinaspas
karhuyuq/ raymichakuq warmita qarita lliw munaqninkunata,
tukaqkunata kaqmanta yanachantinkana qirupi aqhata kallpachan,
munay michk'i siminwan mink'akun lliwta iñikuq wasiman mamacha
Virgen Nivis watanankupaq. Huk huñullas achka runakuna
kikllunkunata takiykustin, tukaykustin ima rinku, chaypipas
Vikilachaqa aqhatas chanin p'uyñupi q'ipinan awqaypatapi lliw
runakuna upiyanankupaq, aqha pisiptinpas kutiy tiqramunsi,
p'itayllaña hump'ipas unu hinaraq kurkunmanta sut'urinankama.
Vikilachaqa paypa makinpis mamacha watachiy, pach'ankuna
akllaspa munaychata p'achachinan, chaysi huk mamacha watay
payakunata mink'akunan, chaypaqsi allin aqha, allin waqtu kanan
haywananpaq.

Mamacha Virgen Nivista watarqatamuspankus, lliwillata
mink'akuspa kahuyuqpa/raymichakuqpa wasinman kutimullankutaq.

Chay tutapas Vikilachapaqa aswansi supay chanin llamk'aman,
chaysi lliw husut'an t'ipirqukuqtin Vikilachaqa q'ala chakichalla

wichayman, urayman kutiy t'ikran aqha, tinahakuna, qirukuna q'ipiykusqa, chaysi warmi masinkunapas khuyapayaspas wakinqa yanapaykuq, wakintaqsi aswan k'amirpatamuqku.

Warmiyuq qarikunas Vikilachataqa munay ñawinkuwan qawasqaku, qusayuq warmikunañataqsi aswan millay sunq'u k'arasqa sunquyuq qawallankutaq, Vikilachamanqa manas imapas qukunchu, runap rimasqanqa, payqa ruranallansi umanpiqa. Tukaqkuna pukllapayaptinpas aswansi hatun rakhu k'aspiwan k'aspirpayriq, chaysi mana pipas pukllapayasqakuchu. Wakin maysunkuna tukaqkunañataqsi sumaq khuyakuywan rikhusqaku, chaysi ima mich'ki tarikusqankutapas haywaykuq.

Vikilachaqa chay tutapas chikachallantas puñuykun, wallpa waqaytaqa ñas aqhata q'uñichinanña, hinaspa maysunkuna tukaqkunaman upiyaykachinman karqa.

Mamacha Virgen Nivispa kikin p'unchawpitaqsi Vikilachaqa iskay kimna ch'usaq p'uñukunata tinahakunata, qirukunata apakunan, illariymanta pacha karhuyuqman/ raymichakuqwan kуска wasin wasin llaqta runakuna watukuq rinku, chaypis khuyakuq runakunaqa, raymichakuqman aqhata, waqtuta, qullqita karhuyuqman warmi qariman quptin, Vikilachaqa allinta qhawanana yanantin aqhata upiyachinanpaq, wakin payakuna aqhata quykuptintaqsi ch'usaq p'uyñuman hillpurqun, hinaspa kaq aqhallata huk wasikunapi upiyachitamun.

Kuska p'unchawkamas watunakuypi purinku lliw achkallaña runakunaqa sapa wasipi tusuchitamuspanku. Mamacha Virgen Nivis awqaypataman llusimuptinsi Vikilachaqa sapa uchuy karhuyuqkunaman aqhata haywanan, mana pantaspa.

Chay p'unchawpas manas Vikilachaqa samakunchu, hina manay husut'ayuq q'ala chakillas wichayman urayman p'itakachayllañas aqha q'ipiykusqa p'itakachan.

Mamachapa p'unchawnin tukuytataqsi Vikilachaqa turil apaq runaman utqaychallaña wasinta rispa iskay p'uyñu aqhata haywakunanpaq aparqun, chaymantañas karhuyuqta/ raymichakuqta turil apaq runaman napaykuq rinanpaq kanachin. Hinaspas allinta allcharqatamuspa, lliw tukaqnintinkuna, takiqnintinkuna, khuyaqa runamasintinkuna, aylluntinkuna ima wasiman kutimunku, chaypis Vikilachaqa utqayman sapa runaman allinnin hampisqa aqhata haywanan, mana pantaykuspa, hinas payqa q'ala chakichalla wichayman urayman p'itakachaykuchkan.

Turilman rinankupaqtaqsi Vikilachaqa iskay p'uñu aqha q'ipiykusqa awqaypatata lliw karhuyuqnintin rillankutaq, chaypis tunpalla tusurqatamuspanku wasiman kutinpunku, chaypis, iskay p'uyñu aqhata tukaqkunaman upiyanankupaq saqitamun.

Chay tutapas tukuy tutas tukaqkunawan, karhuyuq/raymichaq runapiwan wasin wasin sat'i sat'ipi puriykunku, sapa wasiman chayarquspankus yanantin qirupi q'uñi aqhata haywanan, aqha pisiptintaqsi hina tuta limp'u tutapas kachun Vikilachaqa aqhaman kutimunan. Chaykamaqa chakinpas lliwsi kichkakuna, rumikuna, botella p'akikuna yaykurqun, chaytapas manas kasunchu, ima nanaypas Vikilachapaqa pukllakuyllas kasqa. Tukuy tutallas chayhinalla illarirqunku, manas allin mikhuypas Vikilachapaqa kanchu. Chaymantapas tutamanta turuyuq runakunaman Vikilachaqa aqhata iskay p'uyñupikama apanallansi, turu qatimuq runakuna kallpachananpaq, chay aqhataqa apanan wallpa waqayllata, manachayqa p'inqaypis rikhukunman karqa.

Turu pukllay p'unchawtaqsi tukaqkunaman hatun yanantin qirupi allin puqusqa aqhata upiyachinan, mana tukaqkunap wiksa nanaywan unqunankupaqtaqsi, chay aqhaman churasqa mulli raphi, marqhu raphi kutasqa ununta, khuchi phusnu unuchanta ima hich'aykuspa qullchin qullchin nispa aqhata hamp'isqa, Vikilacha chay rurasqantaqa manas pipas yachanmanchu karqa. Hinaspas

yaqa allin Inti Tayta wiharichkaptin lliw runakuna, khuyaqkuna, takiqkuna, tusuqkuna ima wasin wasi ayllukunata watukustin rispanku, turu pukllananpaq awqaypatapi tusuysinanpaq mink'akuq, awqaypataman tusuykustin takiykustin tukaqkunantin kusikuyllawanña rinku.

Chay p'unchawpaqsi Vikilachaqa kaqmanta allin kallpasapa sipas waynakunata mink'arikuspa chunka hatun urpu p'uyñukuna aqhata lliw turuyuqpaq, qullqi t'ipaqkunapaq, kurnurniyuqpaq, lasuyuqpaq sapa kamapaqsi huk chawpi kaq p'uyñupikama yanantin qirupi aqhata rakimunan. Turu pukllay p'unchaw tukurquptintaqsi Vikilachaqa turuyuqpa chaki puriyñinta huk p'uyñu aqhata sapa kamaman haywanan. Chaypis hump'illaña Vikilachaqa rurananta mana pantaspa ruranan.

Chayta rurarquspas kaq turu ripukunan pataman aqhata apanallantaq, tawa p'uyñuta ima, chaypipas mana pantaykuspas allin aqhata haywanan, k'uchun k'uchus michk'i siminwan añaychakuspa haywakun.

Chaymantas kaq wasiman kutimuspanku, allin aqhata hampisqata tukaqkunaman, tusuqkunaman, munakuq runakunaman mana pantaspa haywanallantaq. Chaytas ruran hinaspa tukuy tuta tukaqkuna tukaykuptin tusuqkunaman aqha q'unita upiyachinallantaq, chay tutapas mana puñuspas illarinku.

Paqarisnintataqsi, Vikilachaqa illaramuyta manaraq pisqkunapas takimuchkaptin aqha q'uñita llaqta kamachiqkunaman chay p'unchaw hatun huñunakuypap (kawiltu) upiyachimun. Kutimuspas kaq waqta kanka mikhunankupaq tukaqkunaman runakunamanpas iskay p'uyñu aqhata wikch'unallantaq, chaypipas Vikilachaqa mana maysukuna, khuyakuqkuna, karhuyuq/ raymichakuq warmi qaripa wiksan nanananpaq, nitaq unqunankupaq paypa hampisqan aqhatas haywakuq.

Chaymantas lliw karhuyuq/ raymichakuq lliw llaqta umalliqkunata min'arikuspa awqaypataman hatun huñunakuyman rinku. Chaypaqsi Vikilachaqa suqta parís chuqllu qiruta yana itakañawan, marqhuwan, mulli raphikunawan, lluq'iman puchakaqa tukuy llimp'ikunaman rikch'akuq q'aytuwan chaqnasqata apan, kimsa hatun p'uyñu/ urpukunapi allin hampisqa aqhata, llaqta umalliqkuna, tukaqkuna, tusuqkuna lliw khuyaqkunaman karhuyuq/ raymichakuq haywakunanpaq.

Chaypis Vikilachaqa mana pantakuspa haywakuq. Wataman huk karhuyuq/ mamacha raymichaq. Haykuptintaqsi huk hatun p'uyñu aqhata, iskay yanantin chuqllu qirupi warmi qariman upiyachinallantaq. Chaykunatapas Vikilachaqa lliwtas ch'uyata lliw llaqta runakunaman aqhataqa karhuyuqpa sutinpi haywarpatamun, manas ima chikan aqhapas kutinmanchu, ch'usaqsi p'yuñukunaqa kutinan manachayqa tukaqkuna, tusuqkuna, umalliqkuna karhuyuqta allqu mich'a runawan sutichankuman hinaspapas tukaqkunas tusuqkuna imas achka qullqita mañaykukunkuman kargan. Chaypiqa Vikilachaqa manas chikan aqha malliykuspas hina ch'aki similla, mana allin mikhusqas chay p'unchawpas haywakunan.

Paqarisnintinqa lliw tukaqkuna ripukunanpaqsi Vikilachaqa wallqachita, sapa runakunapaq ruranan, chaysi tukuy tutalla, yawriwan sumapta allin rakhu puchkasqa q'aytuwan imaymana tullpukunaman rikch'akuqwan rurana.

Chaymantas tukay yachaqkuna ripkhukunan pachapiñas Vikilachaqa hatun hamparapi musuq t'ika pallayniyuq llikllawan mast'asqata tawa ch'aki chukllu urkillu saratawan allchakun, chay sarapis tukaq yachaqkuna (kurnitiru, tampuriru, pitiru, pumpiru, hukkunapas) qullqita chaninchananku sapa tukaq sarata iskuspa t'aqnunanpaq, chaypis Vikilachaqa allinta qhawanana, hinaspas munay siminwan tukaq chikanta qullqi pisiyachinanpaq allin hatun chuqllu qirupi allin mach'achiq aqhata upiyachinan.

Chayta tukurquspantaqsi,
Vikilachaqa kacharparina muqhu
pampachaman tawa urputa/p'yuñuta
aqhata q'ipinallantaq, chaypis chay
muqupi lliw tukaqkuna, khuyaqkuna,
yanapakuqkuna lliw tusuykunku
takiykuspanku:

“Urqupi, q'asapi kuntur
phuruschallay, yasta, yasta
kunanqa waqharqaysiykiña,
chirichapipas wayrachapipas
waqharqaysiykiñan...”

Maskakuy, maskakuy waqaq
masiykita, yasta yasta kunanqa
waqharqaysiykiñan...”

Nispa takisppankus, lliw runakunaga ripukunku. Wakin
tukaqkunas Vikilachamanta chikan allin aqha upiyachisqanmanta
t'inkanta pakachallapi quykatamun, wakinqa wallqachinkunatas
saqiykatamunku, wakintaqsi Vikilataga mink'atakamun may
raymipi tarikuspapas aqhata haywakunanpaq, lliwillas tukaqkunaga
Vikilachataqa michk'i siminkuwan añaychaykatamunku chaywansi
kuisqa Vikilachaqa llikllanta wichayman urayman wayrarichikpa
tusuykuspa qipakun.

Kutimuspansi karhuyuqpa wasinpi aqha waqaychana k'uchupi
wañu wañuytachayraq puñurqukun. Tutamantas manaraq wallpa
waqayta raymichakuqpa umanta allin puqusqa aqhawan warmi
qarita hampiykun, chayllapis Vikilachaqa rimapayanman karqan:

Papay kunanqa mana ima sasachakuyllawanmi karhuykita
wasaparqullanchik, manam pi allqupas kanikullasunkichu, nitaqmi
tukaqkunapas layqakullasunkichu, aqhanchikpas manataqmi
pisirullanchu, hinaspapas manataqmi tukaqkunapas sunqu

nanasqachu ripukunku, chaymantapas manam qirupas, p'uyrupas, llikllapas, chumpipas hina kaqchallam kachkan; kunanmi tutamanta ripukullasaqña, wawachaycha wañunñapas riki, mamakuchaypas imaniwanmanchá K'aspiwancha K'aspirpariwanqa, ichaqa mamachanchik Virgen Nivis raykun aqhallaykita haywapakuyki-nispas karhuyuq runata rimapayan.

Karhuyuq runaqa ch'inchallas p'acharukuspa allin qispi qirupi kaña waqtuta upiyachinanpaq quykusqa, manas upiyanchu aswansi waqirukun/ chanincharukun, paya awichaman apananpaq.

Vikilacha, ñañachay kusion tarikuni kay lliw qallariyininmanta tukunankama aqhata llapan munaqniykunaman haywapuwasqaykita, kunan p'unchawllatawanña kay llapa aqha puchupta tukurqaysitamuway, makiykipim riki- nispas karhuyuqta warmin kusikuywan Vikilachataqa nillantaq.

Hinatas ruran chay p'unchaw, hinaspas karhuyuqqa manaraq kуска p'unchawta Vikilachamanqa hatun chuqllu qirupi hampisqa aqhata qispi qiru hunt'atataqsi kaña waqtuta upiyarqachin, chaypis arpapi wihulinpi tusuykachin, hinallamansi aychata, tukuy wayukunata, michk'ikunata, sarata, waqtuta paymanpas wallqachitapas wallqaykachin, hinamansi upallaychalla iskay wallpatawan aqtuchitahina q'ipiykachin, kusionpas Vikilachaqa wasinman takiykuspa q'ipisapallaña kutipun.

Manaraq wasinman chayachkaspas rumi patapi mach'aq tukuspa takirpayrin kay hinata:

"Yasta yasta kunanqa waqarqamuniñan,
chirichawanpas wayrachawanpas
kuskanchaykukuspa..."

"Aqay, aqay awqaykuna asikuychik,
chiquikuwaychik, kusikuychik". Nispas
wasinman chayapun.

Chaymantas Vikilachaqa aqha haywapakuypi llaqtan llaqta purikusqa, watan wata, lliw kharu llaqtakunamantas paytaqa allin makiyuq, chanin llamk'aq, mana ima qilli makiyuq, aqha hampiy yachaq kaptin, chay llaqtakunamantas uwihata, wallpata, kawrata, wakakunapas haywapakuspa purisqan kallpamanta apakamuk, paya kaspapas paya Vikilachaqa hina aqha haywakullaqsi kasqa wañukunankama.

Wañukuptinpas manas chay turankuna Vikilacha maqaqkuna asuykusqakuchu, wiñaypaqsi raymin raymin Vikilacha purisqanmanta chiqnikusqaku.

Kunanmi Pichiwa, Amuqa, Tapaq Riwaq, Kullqapampa, pampachiri runakuna yuyarinku, hinaspas aqha haywapakuq warmikunapas ñawpaqtaqa manaraq aqha haywayta qallarichkaspas Vikilachapa makinta t'inkarinku, samaykunku yachayninkunatapas rurallachkankus kunankama, takintapas kunankaman, may wak llaqtakunapipas takillachkankutaq.

Chayllam chay.

Qillqaq:

Yachachiq Fermín Antonio Roman Salinas

I.E N°. 54342 Huaccasa- Apurimac

"Yutu"

Yunka Uraypi yachachiqmanta

Nawpa watakunapi lliw Perú suyunchikpiqa manaya karrukuna nisqaqa karqanchu. Piña, mayña puriyta munan chayqa chakipis ch'usanan tuta tutallamanta, maynin p'unchawkunapi ch'isiyaq may ayllumañña munanki riyta chayqa purinanku. Qhipa qhipa watakunamantaraq llapan runakunaqa manasyá lliwchu yachaqku, pichá achka uywayuq, qullqiyuq imaymana qaqniyuq chay aylluk wawankunallas yachaytaqa atipasqa, paykunalla irqinkuta hatun llaqtakunaman apaqku allin runa qananpap; chayta qhawarispas wakin ayllumanta runakunaqa huñunakuyta yuyaychasqaku huk yachay wasi kamanankupap ayllunkupi chaypi wawankuna yachanankupap.

Ancha allinta huñunayukuspa, rimanayukuspas yachay wasitaqa munaytas rurayunku, lliwtas imatapas ch'uyanchanku llapan wawakuna chaypi yachananpap, chay yachaywasiqua yunka ukhumpis tarikusqa, chay ukhupiqqa imaymana uywakunas kan: mach'aqwaykuna huch'uymanta hatunkama, pillpintukuna imaymana llimphisapakuna, pichitankakuna imaymana riqchaqman, hamp'atukuna, qaraywakuna, ukumarikuna, iwuanakuna lliw yunka uywakuna; ichaqa qallantaqsi sach'akuna uñamanta hatunkama, q'umir urququna, aswanpas uraynimpi imaymana mallkikuna tukuy rurukunayuq, wayq'ukuna millay phaqqhachakunayuq, qinraykuna tukuy suyuman ñan purinayuq, qhatakuna imaymana lliw tukuy q'umir qhurawan qataykusqa ichaqa kansi mayukunapis uñamanta hatunkamas urayllaman chutayukuchkanku chay patankunapi q'uñikun hatun mancharikuy muru mach'aqwaykuna p'aspa, chimuku sutiyuq; paykunaqa qhunchu yakuq patallantas chimparqunku kanuwa nisqa hinarraq, qhawachkallaqtiykin sach'akunamanpis

lluk'irukunkus; ichaq chay sach'aq patampis q'uyuyarqanku p'unchawqa, tutataqsi mikhuna masqak chutarikuyta qallaykunku mikhunata machkaspas. Chay ayllu runakunaqa allintas kawsanku pachamama, yakumama, apukunawan imas, chaysi paykunaqa tukuyta imatapas yachanku: allpa llamk'ayta, hampiyta, allin kawsayta, qhawayuspallas nichkunkiku maymantas kanki chayta, pis kanki chayta, ichaqa waq runa chaywan ayllunkuman chayqa tukuy sunqunwansi chaskiykusunkiku, hukllas mikhunatapas, aqhatapis, mallkikunaqa rurusqantas haywahatakunku, kusa ancha allin munakuk runakunas kanku yaqapis llapallanku.

Yachay wasiman rinay killas chayamunña hinas umalliqkunaqa rimanayukuspa ch'usamunku hatun llaqtata yachachiq mañakunankupaq, rimankus qhari puntupi UGEL umalliqkunawan huq hatun huñupi, imaymana rimanayukuypis tawa yachachikkunatas urqunku yachaywasinkupaq. Kimsantin umalliqkunaqa kusi kusillas ayllunkuman kutipunku.

Antichay sukhatañas chayaykamun aylluman huk Munay warmi; Ayllurunakunaqa qhawachkanku, payqa yachachikchus hina kanman nispas. Warma qhawarispas umanpi yuyaykukun, pay kikillantaqsi rimayukun: yunka wasikunaqa hukniqman riqchaqma llaqtaymantaa; manas hallp'amantachu ni ichhuwan wasichasqachu, chay wasikunaqa k'aspimanta ruwasqas, hatun qhawanayuq, yanqa ch'aki raphikunawan qataykusqallas kasqa. Ayllu runakunaqa tapunayukunchik paykunapura ¿Imaynatataq warmallari chayaykamun? ¿Piwantaq hamurqan? Nispa. Manas paykunaqa hamut'ankuchu umankupi imayna sasachakuywan chay warmaq ch'usamusqanta llamk'anapap yunka urayta; Paypa wasinqa kasqa ancha chiri llaqtamantas, chay llaqtanpiqa lliw puna uywakunallas kan: kunkturkuna, anakuna, liq'ichukuna, p'isaqakuna, yuthukuna, wiq'uñakuna, llamakuna, pakuchakuna, wakakuna, uwihakuna, manas mallkikunaqa ruruyuq, ni sach'akunapis kanchu, manasyá ancha purikchu, ichaqa aswanpis paypaq kunanqa huk

musuq kawsay, yuyaychaysi qanqa yunka uraypi llamk'ayqa chayqa. Chayllamansi huk mamaku rimayamun, ¿Pim kanki? ¿Maymanmi richkanki?, warmaga kutinchinchik: Ñuqam kani yachachik, kay aylluman hamuchkani llamk'aqmi wawakunawan nispas kutichin, mamakuqa kusion qaskin yachachillaqtaqa. Chay tutaqa mamitaq wasinpi qhipakun. Warmaga yuyaychakunchik kunancha riki tapuparikuyman kay mamitataqa llapallan ayllupi tiyaq runakunamanta, allinta yuyaychakuspas tapuykun, mamita: ¿Pikunataq umalliqri? ¿Askhachu irqikuna kay allukhupi mallku wawakuna? ¿Imaynatataq kawsankuri? ¿Runakunari imakunapitaq llamk'amku? Waq tapukuykunatawan paqarichin; mamakuqa lliwtas willan, payqa ancha kusisqa puñupum, chay tukuy yuyay urkusqnmanta.

Chay paqarqa warmaga manchasqa riqch'arirqamun, chayraqsi pachapaqarqa illarirqamuchkasqa, rinrichik imaymana pichiwyay kunkakunatas uyarikun, ichaga mamitaqa utkayllamanchik sayarirqun wayq'uqkama. Wayq'uyta yanapasqampis aswanta mamakuqa willan pikunam allin, millay runakuna chayta, chayllamanchik ukhirqamun wiraqucha Domingo Vilca, payqa llaqta umalliqsi qasqa qhipa pachapi, chaysi ancha allin chaninchana qanman; warma yachahikqa manchay manchaychik napaykukun. Domingua kusisqa uyayuqsi napaykuyta chaskiykun, hinallamanchik kutirirqun wasi qhipata, chaypis yuyarurqkun pis kanman chay warma chayta; mamitaq qhawarinanpakqa wirakucha Vilcaqa ñantañas chinkarichkasqa wakin runamasinman willakuyta apaykukuspa; ñanpis tupan warmakunawan yachaywasiman richkaqta, chayllapis wirakuchaqa tupallantaq ñawpa umalliqwan ichaga iskayninkus kutirimunku yachay wasiman; yachachikqa wakin yachachik masikunawan huñunayukuspa, warmakunatañas rimapayayta qallarichkakuña; chayllanmanchik ayllu umalliqkunaqa chayaykamunku, kaqllatas ayllurunapis; chay p'unchawqa kasqa 'Buen inicio del año escolar' nisqasyá, hinas

Ilapallanku huñunayukuspa musuq yachay watata qallariyunku:
Irqikuna, yachachikkuna, tayta mamakuna, ayllu umallikuna.

Yunkapi ayllukunaqa ancha karu karupis tarikunku, chaymi warmakunaqa tutay tutallamanta wasinkumanta purimunanku; chaysi wakin irqikuna mana mikhusqa, mana maychisqa hamunku yachaywasiman; llamk'ana pachapi ima puñuywan aysachikapunku, yachachikqa tapuykunchik ¿Ima raykun puñuywan atipachikunki? Nispa, Warmaqa kutichinchik, kuka raphitawa uqariyamurqani veladakuypi, yaqapis illariq tuta, chaymi mana allin puñusqa qachkani yachachikniy. Wakin warmakunaqa ñisutas saykurqamunku ancha karu purichkankupi chaysi anchha qilla qilla kachkanku, wakin irqikunas nim sapallaykun tiyayku uray wasiykupi, tayta mamaykuqa purin urqu wichaytan kafi pallaq, chayraqmi aymuray killatukuyta kutiyamunqaku nispas. Chayta qhawarispas yachachikkunaqa huñukunku chaypis rimarinqaku imaynatan chay sasachakuykunata allchankuman, mat'ipankuman allin yachay kananpaq.

Iskay mit'añas pasarqapun, yachachikkunaqa yuyaychakapunkus imawanmi qallarinkuman sasachakuykuna mat'iparkunankupaq: Yachaywasi umalliqsi rimarin: ichaqa huñunakunacha kanqa ayllu umalliikunawan kay yachaywasipi imaynatas allinta yachachisunman, chaypaq llapallanchik allinta rimarisunman imaynatas wisq'asunman iskay mit'ata warmakuna yachay wasipi kanankupap, kay huk iskay mit'ataq wasinkuman ripunkuman qipaman sumaq kawsayninkuta ruranankupap; chayllamanchik chay huk yachachikqa rimarimun:

Wiraqucha Dominguwancha rimarina kanqa riki, payqa allintachu hina yanapawasunman chay yuyaychasqaykita, chayllamansi warma yachachikqa rimarin: manamá allintaraqchu warmakunataqa riqsinchik riki, taytamamankuwanchá rimana qanman, imaninqakumanchá, chayman hina ch'ullalla kanapaq, chaymantapas ¿imaynatataq llapan irqikunawanri

qhipakusunman?, épi umalliqkunataq yanapayasunman?, ékay llamk'ananchikqa yaqapas allin yuyaychanapaqma kachkan?

Chayllamanchik hatun llaqta umalliq tayta qunqaylla yachaywasiman chayarqamun, hinallamanchik yachaywasi umalliqqa huk warmawan waharqachimun ayllu umalliqkunata. LLapallanku huñunayukuspas rimayta qallarinku; Llaqta umalliqqa wirakucha Jaimiqa risqa chay ayllumanqa qhawaq, yachaq imaynatas yachaywasi llamk'akuchkan chayman; chayllamanchik yachaywasi umalliqqa rimarimun yachachiqkuna huñupi rimarichkankuta, chaypis payqa mañakun "Ñuqayku ruraykun huk umallikuy nisqata warmakuna iskay mit'a wisq'anaykupaq, ichaqa iskay mit'ataq wasinkuman ripunankupaq" chaytan rimariyku kay yachaywasi allinta ruruwakusqanpi chaymanchik wakin yachakkunapis mat'ipamunku chay rimasqaman; ayllumanta umalliqkunapas aswantas ch'aninchayamun rimaytaqa. Ancha pacha rimariypis tukuy qinraymanta qhawarinku imaynatapunis llapallan sasachakuykunata chay yachaysapa allcharinkuman chayta; hinallapis allin yuyaychayman chayaykunku lliw ayllu huñukuk, llaqta ima ñawpaqman purinanpaq.

Kunanqa yachaywasi umalliq kuchka yachachiqkunawanchik rimariyanakunku; chaysi yachaywasi umalliqqa llapallan tayta mamata huñunan, chaypis chayachinan hatun plan nisqata, llapankuta yuyaychanam imaynas, hayk'aynas kanman chayta. Hinasyá yaqapis llapallan taytamamaqa rimarinku chay umallikuy ñawpaqman purinanpap, ichaqa unanchayunku allinta warmanku yachaywasipi qhipanankupap, chaypaqmi paykuna yanapanan mikhunawan,... lliw pachapi qhipakunankukama, ayllu umalliqpas chay yuyaychasqataqa allintas taytamamaq umanman tarpurin hinaman hinas Ugel nisqa wasitapas puririnanku, chaypi riqsirichimunanku kay ancha allin umallikuyta hinallataq urqumunanku huk yachachiqta; llaqta umalliqtaq yanapanqa kimsa yachachiqwan, huk wayq'uk qullqiwán. Hinasyá kay hatun sasachakuyqa allinta yuyaychayakapun llapallan umalliqkunawan.

Mit'a tukukuytas yachaywasi umalliq huñun tayta mamakunata, chaypis rimarinku imaynatapunis chay umallikuyta huk hatun umallikuyta kutichipunkuman, ancha allinta yuyaychaspas yaqapas llapallanku huk ch'ulla yuyayllaman chayaykunku: Yachaywasi wisq'asqapi kutipunanpap (internado), llapallan yachachiqkunaqa manas maynintapas qallariyta atinkuchu paykunaqa manas hayk'aqpis wisq'asqa yachaywasipiq llamk'achkakuchu; yachaywasi umalliqllas huk chikanta yuyaychakuchkan imayna ruranata chay kawsayninku allin llusqinanpaq hinallamansi warma yachachikqa mat'ipam yachaywasi umalliqtaqa allin yuyaykunawan: allinta umalliqkunawan rimaykuspa ima rurasun chayqa allillanmi llusqiwusun, chaypaqmi t'aqananchik iskay p'ititaman, chay kikillanpim warmakuna yachanankupaq, mikhunankupaq, ima llank'aytapas rurananku, chaypaqmi ñuqamchik t'aqananchik allin llamk'ay pacha nisqata; chayllamanchik yachaywasi umalliqqa allinta mat'ipam kawsayninku ancha allin llusqinanpaq chaymi yachachikmasiykuna ima rurasqapis lliw qillqasqas qhipanan qilqana liwrupi.

Ancha allin ruranapakqa: iskay mit'as warmakuna yachaywasipi qhipakunqaku yachachiqkunawan llapallan yuyaykunata atipanankupap, chaymanta iskay mit'ataq warmakunaqa, wasinkuman ripunanku yachasqankuta q'ipiyukuspa, chaytataq ayllunkupi rurayman t'iqrانanku lliw yachasqankuta, chay llamk'asqankutataq yachachiqkuna qatipanan kanqa, mana atisqankutataq yanapachikunanku tayta mamankuwan, manapunin waqichinkuchu chaymi yachachiqta suyanku yanapachinankupaq. Warmakunaqa imaymana ruraykunatas atipanku wasinkupi: huk ayllupin quwita uywanku, hukpi wallpata khakata uywanku, wakinkuna ruruyuk mallkikunata tarpunku, hukkunananquyruq misk'inta huñunku; llapallan irqikuna atisqankuman hina imaymana wanquyruq misk'inta ruranku.

Warma yachachiypaq kay hinapi warmakunawan llamk'ayqa musuqsisyá; yachaywasipipas, wasinkupipas warmakunaqa yachankutataq yachachinkutataqsi yachachiqtaqa:

Huk mit'apis warma yachachiqqa pisqa irqikunaq wasinman chayanan; qallarikunchik mayqin warmaq wasincha ancha karu kachkan chaymanta, chaymansi ch'usan huk kamyunchapi hatun llaqtamanta chay carroqa apamun lliw qhatunata llapallan ñanpi runakunaman qhatunanpaq, manasyá kanchu runakunaqa ancha rantikunankupaq paykunaqa ch'usanku mulapis maymanpas, chay raykus qhatuq runaqa yaqapas qhari warmilla purikunku. Yachachiqqa tukuy sunquwanchik mañayukun apachikunanpaq, hinasýa ch'usayta qallariyunku tutamantanta pusaq pachamanta chisiyaq, ñanpiqa runaqa yanqallañas suyanku qhatuna mihuy chayananta makipurankupaq, carroqa chayan carreteraq tukukuyninman tawa suqa pachatañas. Warma yachachiqqa yaqapis llakisqas chayaykun, chaypis suyanan Irisuncha sutiyuq mallku warma; chayllapis karrumanta uraqaruspa yachachikqa warmawan tupaykun hina qhipallamanchik kuchka puririyta qallaykunku, ñas intiqa chinkakuchkanña, irqiqa ninchik yachachikta: haqay urqu qhipallapin wasiyqa nispa. Chay hinaqa puriytasya qallaykunku utkayllaman, ichaqa sukhayaruchkanñas chayllapis yachachiqqa huq mach'aqwayta saruykun huktas mancharikuymanta qaparín mana thaq nispa, ichaqa wañusqas kachka, chayllamanchik runakuna rihuriyamun qapariqta uyarispa, paykunaqa huñukusasqakus huk hatun rimaypaq, paykunas chay mach'aqwaytaqa sipirusqaku hinaspas chay ñan pampallaman wikch'usqaku.

Irisunchaqa yachachiqninwan watiqmantas puriyta qallarillantaq, ichaqa tutas atirapun purikkunataqa, hina tutapis purichkallanku linternawan k'anchayukuspa. Karutañas purinku ichaqa manas chayayta atinkuchu linternaq pilampis tukukapunñas yanqa tutayaqllapis puriykuchkanku, manas ñanta rikunkuchu warma yachachikqa supaytas manchaykukuchkan, irqiqa waputas ñanta purichkan, pachaqa limp'us tukurapun, ichaqa manapunis chayayta atinkuchu, may karuta purispankuñas huk allqu kanirqakamun, yachachikqa ninchik: irisun wasiykimanqa

chayarunchikñachu hina, payqa kutichimunchik manaraqmi yachachikniy, chay allquqa ayllumasiypan, haqay chimpamanta kanikamuchkan, upkamañas sayk'urqapun warma yachachikqa, tapuykunchik irquitaqa ima pachañan? Manachu sayk'unki. Qaruraqchu wasiyki kachkan? Yachachiqninga kutichinchik: manam kanchu pacha tapuqniyqa, manaraqmi sayk'unichu, kay wichayllañan kachkan wasiyqa. Ichaqa manasyá imatapis yaqa rikunchu warma yachachikqa, waqaytañas munachkam mana rikuyta ni puriyta atispa chay limp'u tutapi. Unay pacha purichkankupis chayankupuni Irisunpa wasinmanqa, yaqapis kachka huk pacha tawa chunka kinsayuq illaramuyñas kasqa. Warmak mamitanqa riqchasasqas, chayaruqtinkuqa utqaytaraqsi llusirqamun. Wiramanta velatas k'anchargachin, Edsonllaqa husut'allantas ch'utirukun, allinta maman qhawayuqtinga lliw yaku phusullullañas chaki pampanpi kachkan, warma yachachikpas qhawaykukunsi chakinta hinallataqsi paypapas kachkan. Mamitaqa mikhunatas qaran ch'usaqkunamanqa, yanqallañas mikhuykunku, hukchiqantawan yaqallas qallunta k'uturukun yachachikqa yaqapis puñuywan atirachikunchik chay tukuy purisqamanta, lliw sayk'usqallañas. Mamitaqa chayta rikuspas anchata khuyapayaykun purik runakunataqa, chaysi puñunata mast'aspas puñuchin puñunan wasipi.

Paqariq p'unchaw illariqtinsi warma yachachiqqa, pacha ran nichkantinchik riqch'arirqamun, tulluy tulluy puñunapi wasanllanpis lliwtas nanayun, chayllamanchik mamitaqa haykurkamun mikhuna p'uku apayusqallaña; riqchay yachachik, ñan qusayqa muntitañan purin kafiy y achiwiti pallaq ichaqa irqikunaqa qhipakunmi qanwan llamk'ananpaq. Ñas intiqa purirqunña wichay wichaytaña Edsonqa sullk'ampiyay wayrunquq misk'in proyectuntas qhayankachin chayllamanchik Nilliqqa chayaramun khumpankunaq wasinman yachachiknin pusananpaq, lliwta irqikunaq llamk'asqata qhawarispas mat'ipanku sapanqaq proyectunta, warmakunata yanapayta tukuruspas warma yachachiqqa Nilliq wasinta chakipi

hatarinku payqa chayraqsi qhawarin imaynatas haqay sayasqa qinraykunata ch'ampik tutapi purirmurqan chayta, ñanpis imaymana qhayanapap, kansi: Uña niray q'umir k'ayllakuna, philpintukuna imaymanaman riqchaqkuna, chaypa qhipantas yachachiqqa pawan hap'irusaq nispa, warma irqichaqa asikuspa qhawan. Chay irqikunaq wasinqa tarikusqa hatun q'umir urkukunaq ukhumpis, sayaq qhatapis, ichaqa Nelliq wasinqa kasqa chay wichay qhatapis, yanqa sayk'usqallañas chayaykunku, mamitanqa warmallaraqsi kasqa; payqa utqayllamanchik mulankunaman kafiy, achiwiti q'ipikunata q'ipichisasqa, utqayllamanchik warmaqa sumaq kawsayninkuta rurasqantaqa qhawakipanku, sasachakuynintapas allcharinchik yachachikqa, warmachaqa chocolate ruraytas munachkan.

Ñas kuchkan punchawña, kunanqa purina pachas, Nilliq mamanqa wawa unquqsi kasqa ichaqa hinas puririyamunku kimsantinku hatun q'ipiyuq mulakuna qatiyusqa, ñanqa sinchi uraykunas kasqa, yaqapis llusk'a llusk'aykuspas urayuna kasqa, utkatllaman uraykuchkaspas warma yachachikqa llusk'awun mulaq phaqaqan ukhuman, manas mulaqa hayt'achun nitaq sayanchu, uywaqa purikuchkallanchik mana sayaspa, mancharikunkus Nilliqa mamantin. Huk kimray ñamanchik chayaykunku, chay ñanqa ñañullañas kasqa, mula k'ipinwan takaqunma chayqa mayu ukhumanchik urmaykapunman mana hayq'ak kutimuq, runapas wanqallañas chay ñanchataqa chinparqun, chay mayuqa millay qhunchu unullas puriykuchkan. Karu purisqamkupis sukha tutawan tarparachikapunku, ñan chawpipis huch'uy k'anchaychakuna ukhirirqamun, chayqa pinchinkuru sutiyuq kuruchas kachka, ichaqa kusatas k'anchan ñantaqa, chay k'anchaywanqa ñanqa p'unchaw hinarasqa kutirqun; ñan tukuymanñan yaqapis chayaykunku pusaqpachatañas. Wuuuu huk munay hawkaypatapis qhatuqkunaga utkayllaman allchasasqaku tukuy qatunankunata, chayraqsi qallarichkasqa kichakuyta qhatukuna, runakunaga lliw suyumantas chayaykamunku tukuy imaymana q'ipiyusqa: mallkikunaq rurunkuna, mikhunakuna, lliw

imakunapas apaykusqa; ichaqa ayllukunamanta runakunapas chayraksi chayayamuchkanku rurukuna q'ipiykusqa, paltaykusqa lliw imaymanawanpas makipurankupaq yaqapis illariq tutas chayta ruranku. Pacha paqartataq lliwsi runakunaqa ch'usayta qallariyapunku llapallanku: qhatuqkuna, rantikukkuna, yanqa puriqkunallapas, Nellypas mamitachantinchik yaqapis kuchkatutataña puririyapunku wasinkuman, warma yachachiktaqsi qhipayakapun, manasyá ni puñukuytapis atinchu; huk kuchuchapis puñuyta munaykuchkan ichaqa chayllapis huk hatun chupasapa huk'uchas ukhirqamun, huktas mancharikun yachachikqa manas ni qapariytapas atinchu, payqa huk qhatuk asllanpis tiyaykuchkan, watiqmantas puñuyta allipanakuyla munachkallantak, huk huk'uchañataqsi chakinpatanta chimparkun, yaqallas qaparillantaq. Runakunaqa kuti tikrakuchkachis rantirayukuspa, wakinkunaqa mikhuykuchqachik, hukunaqa machaykuchkachik, takiqkunapas anchatas takiykuchkan chay machana wasikunapi; kuchka tutañas chayraqsi yaqapis qhatukunaqa allinta qhaturikuchkanku imaymana mikhuykunata, rurukunata; warma yachachiqa puriytas qallarín mana puñuyta atispa, yuyayninpiqa kachkan kutipunanchik huk irqiq wasinmanraq, chaypaqsi karruman siqanan chaypi ch'usananpaq, hinallamanchik ichaqa carrukunaqa puriripunku lliw suyukunaman maymantas hamurqanku chaykunaman, ayllu runakunataq wasinkuman llapallanku hatariyapunku, tawa pacha paqarñas chusaqmanchik chay llaqtaqa kutirqapun.

Warma yachachiqa karu ch'usasqamantas chayanpuni chay huk irqiq ñan wasinman, yaqapis tawa pachañas, karruqa hatun llaqtatas ripun warma yachachiq qhipakapun ñan patallapis, chaypiqa huk huch'uy ayllullas kasqa, Manchasqas qhawarikun wichay uray, chaypis huk qhatuna wasilla kicharayak qasqa, haykuyuspas tapuyukun may ñantan riyman Chumpi wirakuchaq ayllunman nispa: warmiqa qhawarichinchik huk munay ñanta, utkayllaman puriy warma ichapas chay ukhupiqa llamk'chkankakumanraqchu hina, warma yachachikqa

utkayllamanchik purin, yaqapis p'itanchik, ichaqa manañas pitapis tarinñachu, aswanpis huk warma qhariwansi tupan. Tapuykukunchik: mayninta puriyman Chumbi wiraquchak ayllunman, chaymanmi riyta munachkani?, waynaqa kutichin: ahhh chay ayllumancho riyta munachkanki, arí ñuqapis chay ñamtan richkani. Warma yachachikqa kusion nin: chayqa hakuya puririychkaiki nispá; hinasýa puriyta qallarinku mallki, mallkiq chawpintas ñan wichayta tiraykuchkan; ñanpiqa imaymana rurukunatas tarinku, warma yachachiqqa yanqallañas yarqaymanta kachkan, waynaqa purin rurukunata pallaspas: laranhata, mango, latanusta haywanchik warmamanqa, payqa kusi kusion mikhun saqsanan kama. Ichaqa sukhayarapunñas paykunaqa chayraqsi utqayllaman puriyta atipasqaku, k'anchanankutas hap'ichinku ichaqa qallarinkus ñan wichayta puriyta rimanayakuspa, may chiqaskunapi phawa phawayllas siqan waynaqa; warma yachachikqa qhipantas atipakullantaq, karu wichayta purispañas qhawarikamun qhipanta, manas imatapis rikunchu, yanqa ch'anpik tutallatas rikuchkan, chaypis tpanku huk phaqchawan, chaytas chinpananku; waynaqa manas imatapas rurayta atinchu, warmatas qhawayun allin sayk'usqatas; waynaqa makimantas hap'in warmitaqa, chutansi, ch'alqachimunchik, utkayman saltachqaktinchik yaqalla wikapayukun ukhuman, paqchaqa pakkk pakkkk pakkkk nichkanchik, chayllapis k'anchananku wañupum.

Unay pachamantas waynaqa yuyayukun imaynata warma yachachiqta pusanapaq haqay ch'ampik tutapi, hinasýa, watiqmanta qallariyunku puririyta iskayllanku. Chaykamaqa willanakusqaku yaqapis tukuy kawsasqankuta: waynaqa hatun llaqtamantas wasi ayllunman richkasqa, chaypis chakrata tarpun sichpa wawqinwan kafiyta, achuwitita, chaysi tutalla richkan chay rurukuna pallaq. Warma yachachiqtaqsi llamk'am huk munay yachaywasipi mallku waynakunata yachachikpa chayraykus richkan chumbi wirakuchak ayllunta ususinpa proyectun allchapaq. Ñas huk pachapaqarña, karu qhatatañas wichaykunku, manaraqsi

chayayta atinkuchu, chayllamanchik huk uña allquk kaniyninta uyariykunkun, iskayninkus kusirikunku, chikallantawanchik purinku, chayllapis huk qhari kunka uyariyukun, chay kunkaqa sichpa wawqinchik, wasitas muyuykunku, huk huch'uy punkullas kicharayachkachka, chay ukhupis huk munay sipas tiyachkaska wawallan marq'aykusqa, haykuyuqtinkuqa aqhatas haywamunku puriqkunamanqa, supay ch'akisqas ch'usaqkunaqa kasqaku, chayqa yakumanta wañusqaraqsi upyanku, iskay kiru aqhatas tukurunku. Warma yachacikqa tapuykukunchik sipastaqa, Chumpi wirakuchaq wasin karuraqchu kachkan?, chayllamanchik qusanqa nin, haku ñuqawan, pucharuchkayki, kay qhipallan kachkan. Hinasyá warma yachachik hatariykun waynaq sichpawan. K'asapis sayaykunku, chaymantas warma qhawarikun tukuy q'uchta, ñawinpaqqa yanqa tutayaq pampapis kachkanku, karu karullapis velakuna k'anchaykamuchkan, rinrinpaqtaq ichhukunalla silvaykamuchkan; chayllapis sichpaqa allinta umanman hap'iyachin maynintas purinan chayta, ichaqa ninchik ñan tupanakuypi tarikunki chayqa qaparillankiñan iiiReyna!!!! Nispa, irqiykiqa utqayllan uyarirqakamunqa, iiallpamuway!!! Nispa ninki. Hinatas ruran warma yachachikqa, chayllapis Reynaqa tarparamun yachachikninman, chaymantapas karuchataraqsi purinku. Chikallañas kachkan chikchi chayananpaq, illapaqa supaytas t'uqyayqamuchkan, parapis iphurimuchkanñas, ichaqa wasiman chayankupunis. Reynaqaq wasi pirqanqa k'aspillamantas kasqa, kikllu kikllullayuy, chayllamanchik haykuykunku iskayninku, yachachikqa warmak puñunallanmanchik suchuykun. Yaqapis puñuywan atipachikuqtinchik piqiwán kanichikun, llapan kurkunchik siqsiyta qallariykun, pirqaq k'ikllunkunantataqsi paraq chirapan uyanman ch'illkaykamun.

Paqarik p'unchaw illariqtinchik Reynaqaq mamitachanqa mikhunataña wayk'uqkasqa, Warmagaq hatuntaraqsi sayarirun mamita napaykukuq, kusişqas mamitaqa, ususinpa yachachiknin wasinpi qhatukusqanmanta. Reynaqa kusa allintas yuyasqantaqa ñawpaqman apachkasqan, pisi sasachakuykunallatas yanaparín

yachachikningqa. Allintas yuyaychaykun warmachataqa yachachikqa, chayllamanchik kutirinpun Reynaq wasinmantaqa ñanta kama; chakata chimpamuchkaptinsi yanqalla utkayman puriyta atipakamun, K'asamanchik chayarqamun, chayraksi allinta qhawarin sasa ñan ch'isi tuta purimuchkanta, chay urqupatamantas lliwta yunka urayta qhawan, tukuy urqupi wasichakunatas rikun, yaqapis hanaqpachapi hinaraqsi karun chay pachaqa. Chayta umanman mat'ipayuspas phawaylla urayman p'itaykamun, chayllamanchis huk wasiman chayaykurqun, waqmanta waynas wasinmanta purirqaramuchkaska, ichaqa sunqunsis kusirirukun, chay hinas waynawan waqmanta tuparqullantaq; ichaqa khumpachayaykamunkus purimunankupaq, yaqapas ch'isayaqtas ñanta kama uraykamunku ichaqa iskay pacha kachka. Karrutas yaqapas iskay pachaña kackaqtin suwanku, iskayninkuta yarqaypas ñas atipanña, yachawasiman chayaykun, mikhunamanta, chirimanta, ancha khuyayllaña, chaypis wakin yachaymasiqkunawan tupanku lliw purisqakutan willanakunku, aswanta imatapis mat'ipanankupaq yuyachka kkawsayninkuta ancha allin purinanpap.

Minchha p'unchaw killatas mit'a qallarín, ñas warmakunaqa yachaywasinman kutirinpunankuña, paykunaqa hamunku ancha kusionqas wasinkumanta yachachikninkuwan tinkuk. Warma yachachikqa mallku wayna sipaskunawan ancha allintas tupachin, chayraykus ancha allinta llamk'ananbpaq wakichin lliw ima yachaykunatas warmakunawan ruranan chayta, ichaqa chay yachaywasi ukhupiqqa imaymana yachaykunatas, llamk'aykunatas, kawsaykunatas paqarichinku, chaytataqsi yachachiqkuna yuyaychaspa allchapaku. Paykunaqa iskay mit'a pacha wisk'asqas yachaywasipi tiyaqku, chaypis imaymanakunata yachanku mana allin kaptintaq llapallanku mat'ipanku. Machu minchha mit'ataqa warmakunaqa ayllunkumanchik ripunanku waqmanta yuyasqankutaqa ruwaq; chay hinatas kay huñu runakunaqa

ñawpaqman kay yachaywasita allinman purichisqaku, sapanka mallku warmas yuyasqanku kama yachaytaqa tukusqaku, tayta mamankuqa chaypiqa, huklla kachkaku ancha allin yanapap. Kunankunaqa chay yachaqkuna yaqapas llapallankus allin ayllunman q'imikrunakuna kanku.

Unay watamantañas warma yachachiqqa Qusqu llaqtapi tarikun, misamanta lluksimuspas awqaypatapi munasqa samayta, huk tiyanapis tiyaykun, chayllapis yuyayninman chayamun tukuy llaqtakuna maypi llamk'asqan, chayllamansis huk wayna chinpaykamun, waynaqa napaykunsis hinaman warmataqa nin ñuqata yuyawachkankichu, nim warmataqa yuyachkayankichu. Payqa ñispa: manan yuyaykichu ichaqa pampachawkuway nispa. Waynaqa rimapaykunchik, ñuqaga qan hina yachachiqmi kani, qammi kay sumaq ñanman tanqayuwanki chay raykun kunanga allin yachachik kani, Warmaqa umanpis lliwta machkan pin kanman chayta. Chayllapis kinrayllanpi huaynaqa tiwaykun, chaypis pipuni kanman chayta unay qhipawatapi huk khumpay Munay allin waqyanata walqananpi aparqamusqa, ancha munapayanataraqsi payqa apakachaychkan, chaymi ñuqaga munasqani qichuruyta, mana atispaytaq khumpay kharmuk richkanan kaman waqananmanta mana pipis rikuchkantin, suwarqapuni kharmuyta tukuspas payqa q'ipi walqananpi waqyananta machkarirukun, manasyá tarinñachu, chayllapis qam haykurqamunki ñawpa pacha kawsay yuyaykunamanta yachachiq, chaymansis yachachik masiyqa yaqapas wiqi ñawintin chinparqamuchkanki yachachikniy waqyanaymi walqanaymanta mana kapunchu, llapankumanmi willasunchik imaynallapis chinqarkun chayta. Qamqa tiyanaykimanta sayariramuspan p'ititaq punkunta wisq'anki, chaypis ninki pin ichaqa pikunan khumpaykichik waqyanayta pantayuruspa hap'irqunkichik? Yachachiqqa waynataqa allinta uyarichka. Chaymantari imatataq ruraraqani? Ninchik. Qanqa mana pipas rimariktikyku llapaykuta kamachiwankiku walqanaykuta kichasqata hamp'ara pataman

churanaykupak llapallaykutaq huk churayllapi ñawpaqma t'iqrayku, chaypi sayanaykupak mana kuyurispá ñawiykuta allinta wisq'aspa; qamqa chayllapis sapanqa yachachiqkunata mana walqanakuna machkaytachu qhallerinki ichaqa wolsillukunata machkanki ichaqa sapa pachas yuyachiwankiku mana kuyunaykupak ni ñawiykutapis kichanaykupak, chayllapis wolsilluymanta urqurqunki waqyanataqa ichaqa llapaykutas tukunki machkaspa. Chaymantari imata ruraraqani nispas warmaga yuyaysapallaña uyariykuchkan. Llapaykuta machkarkuspáy waqyanataqa makiyki hapisasqanki ichaqa waqyanataqa tarirkunin, manas pitapas imatapas ninkichu. Chay pachas ñuqaqa hatun p'inqasqa qhipapuni, chay p'unchaymanta ñuqaqa yachani mana allin rurasqay chaymantas anchatapuni chaninchasqaytapas ñuqaqa ukhuypi mana hayk'aq ruranaypaq, ichaqa qamqa manas p'inqaypi qhawachiwankichu lliw yachachiqmasiykunawan chumuyusqa qhipanaypaq; anchiy p'unchawmantas ancha allinta qamta yuyayki. Warmaga waynataqa khuyapayay ñawinwan qhawa. Waynaga hunt'achinsi willaspa: Chay p'unchawmanta pachas allinta umaypi hap'ikuni mana qam hatun p'iqaypi saqiwaspaykimanta, mana haykap chayta ruranaypap ichapis qam hina allin yachachiqkuna kayman, anchaymantan qam hina kayta umayman saphichakurqani. Yachachiqniy kunanqa yuyawankichu? Warmaga yachachiqqa umallanta chhapchirikuspas k'umuyun, yuyaychakuspas nin: Ari yuyachkanin chay kawsasqaytaqa ichaqa qam kachkaykita manan yuyanichu ichaqa manataqmi waturanichu qam hap'isqaykita ichaqa ñuqapis machkayki ñawiytaqa allinta wichq'arqani.

Qillqaq:

Justa Amanda Laguna Bustamante

Docente de CCSS

IES Tupac Amaru - Cusipata- Cusco

Kachi wankaray qatip runamanta

Ñawpaqsi huk uña maqt'acha Martín Román Mendieta sutiyuq, Ch'illka Pampa sutiyuq ayllu llaqtapis mana taytayuy waqchacha purikusqa, chayllamansi Yanaqa Ayllumanta huk qhapaq tayta turukuna rantikuq rispa, uña maqt'achataqa turu qatiysinanpaq, mula aysananpaq ima Yanaqa llaqtaman aparikusqa, ñanpis maqt'achataqa kayman rin, urayman rin, wichayman rin turu allinta ñanta purinanpaq, phiña turukunatapas maqt'aqa lliwsi ñanman churarqun, chaysi qhapaq runaqa puriysinanpaq munarqukusqa, hinaspas uywakusqa. Qhapaq runaqa maqt'achataqa sapa p'unchawsi manaraq wallpa waqayta mulantinta k'achuman qatirparin, chaypis maqt'aqa mana kallpan kaptin runakunata waqyaykukuspa mulaman k'achuta q'ipichimun, pusaq watayuqsi maqt'aqa kanman karqa, hinaspapas uchuychalla, tulluy tullucha kurkuchayuq, ichaqa supay p'itaqcha. Chunka watas qhapaqpa makinpi maqt'aqa, chaysi yacharkusqa tukuy rurayta, turu mansayta, mulaman llant'a q'ipichiyta supaytas purisqapas, huk llaqtakunamantapas utqaychallas kutirpamuq kasqa, chaysi qhapaq runaqa allinta rikhusqa. Chunka watamantas maqt'aqa Ch'illkapampa ayllunkunaman kutimusqa, ña waynaña, hina tulluchalla, uchuy runachalla, chaypis huk hatun sipaswan masachakurqun hinaspas maqt'aqa iskay chunka churiyuq kasqa, suqta churinsi kawsasqa pichqa qarikuna, ch'ulla warmicha, wakin churinkunaqa qulla irqichakunallas tukuy unquywan mana ima hampi chay ayllupi kaptin yanurqakapusqa. Waynaqa supaychatas purisqa Chalhuanca llaqtamanpas urquntakaman hatun ñanta purispas kutiy tikray rurasqa, chaysi runakunaqa sutichasqaku "allqu ichiyinwan", imaynanpi huch'uy runacha, tullu tullucha kaptin, ichaqa kaspas supay kallpasapas. Puqusqa runa kaspañataqsi warmankunata Chalhuanca ayllumanraq yachay wasiman rinanpaq apasqa, warmankunaqa kasqa allin

yuyaysapakamas kasqa, ichaqa warmi warmatas mana yachay wasiman churasqachu chaysi niq " Warmi warmachayqa huchuy kataqiniymi kanqa" nispa. Chaysi puriylla purisqa uywankunapas chikallanqa kasqas, chakrakunatapas wichaypi, uraypi, qichwapi, urqukunapis yapusqa, chaypis llapa kawsaykunataqa chunka, iskay chunka q'ipita hina uqakunata, papakunata, sarakunata wasinman aymuray killapi aymuramusqa, wakintaqa huk llaqtamanta qurpa runakunamansi wayukunarayku michk'ikunarayku, waqturayku quykatamuq kasqa. Mulankunamansi q'ipichispaqa allinta mat'ispa mana wiksuchiq makiyuq kasqa, chaysi runataqa lliw runakuna makin rayku mamantapas uywankuman allinta q'ipinankupaq mink'akusqaku, runaqa utqaychallas imatapas ruraraqatamun, hinaspapas manas tiyarayanmanchu, allquchahinas maypipas, chaypipas rikhurirpayrin. Huk watakunañataqsi waka unquy rikhurirpayrimun, chaysi lliw wakakunaqa kachimanta wañurqapusqaku, chaysi runaqa kimsa allin qarimasin waynakunata mink'arqukusqa wakakunapaq kachiman rinankupaq. Maqt'akunaqa wakinqa allqunayarqunsi, chaysi iskay runalla huk piyara kawallukunapi illapanku. Chay illapayninpis runakunaqa manay uywayuq kutiykamunku, lliwtas uywankunata tala suwa runakuna suwarparisqaku, q'alallas wakchay wakcha uyankupas iskaynin runakunaqa kutiykamunku, chaysi Pichiwa runakuna, chinchña runakuna uywankuta suwachikuptin asipayaykunku. Paykunaqa mach'apakuspas llakikunku, waqakunku hinaspapas waqtutas astawan upiyayta yacharparinman karqa. Chaymantas chay watallataq huk ayllu runakunata mink'akuspa kaqmanta kachi wankaraytaqa rinanpaq allichakun pacha, manas warmipas yachanchu, payllas tutamanta pichqa uywakunata pariharquspa huk ayllukunawan rinku. Chay riyninpiqa manas ima suwawanpas tupankuchu, aswansi chay ayllu runakunaqa allinta runataqa kallpachasqaku. Runaqa utqaychallas kawallukunata allcharparin, mulap q'ipikunatapas allin chaninta mat'ispa maya wiksuchiqta q'ipichimusqa, runakunas waqtuta, kukata makillanmanña kusikuymanta upiyachisqaku, akullichisqaku ima.

Hinaspas runaqa pichqa punchawmanta Ch'illka Pampapi pichqa kawallunpi kachi q'ipintintakana wasinman rikhurirparin. Chaysi yananga mancharikuspa aqhata upiyananpaq qirupi haywasqa, runaqa manas aqhatapas chaskisqachu, hinaspas aswan kawallukunamanta kachi q'ipinkunata paskarparin. Kunanga mamay kachimanmi rirparini, ñawpa kachiman riyniypim suwa lliwta uywaykunata suwawan, kunanga manam suwachikunichu, manam llaqtamasinchikkuna allin runakunachu, aswanmi paykuna manchakuspa rispanku suwata waqrarqunku. Kunan kayqayá kutimuni qali, qalilla, allinmi chay huk ayllumanta runakuna kasqa nispas yananta nin.

Runaqa chillka pampamanta chaynallatas watan watan anta sitwa killapi Kachi Wankaraytaqa risqa, chay qullqiwansi warmankuna Chalhuanca llaptapi yachay wasipi yachaqkunata uywasqa. Huk p'unchawsi huk munayniyuq tukusqa runa Pichiwanmanta runamanqa tutachallamanta mana ima huchanmanta chakran llamk'aq rinanpaq iskay runakunapiwan makinta chaqnarqusqa aparikusqaku, chaypis runaqa llamk'apakun, tuntapa allin aqhata upiyaruspan chawpi p'unchawllata ripuyta munasqa, chayllamansi munayniyuq tukusqa runaqa kimsakama waka qaramanta rurasqa waskhawan "chumpichin", runachaqa munayniyuqta kutiparirpakun, paypas aswansi chay waskhata qichurquspa munayniyuqtaqa kallpawan chumpirpachin, munayniyuqsi qaparin, hinaspas llamk'ay yanapaq runakunata mink'akuspa runataqa maqayta munasqaku, chaysi nin:

"Yaw munayniyuq tukusqa kunanmanta pachan uyaykipi tuqaykusqayki, qam allquri imaynanpin kayta rurawaranki, qullqiykitachu manukursqayki, qampapas iskaymi churiykikuna Chalhuanca yachay wasipi, nuqapas niraqllatqmi, mayqininchikpas allin qari llusqirrunqa, chaypiñan munayniyuq tukusqa nuqataqa napaykuwanki, tuqqq , tuqqq tuqqq nispas kimsakana tuqaykatamun hinaspas wasinman kutikamusqa.

Sipisqaykin wikwi runa, paqarinmi aylluykunawan waññuchisqayki- nispallas munayniyuq tukusqaqa nirparin."

Munayniyuq runaqa paqarisnintinpas, minchhasnintinpas manan maqaq risqachu, runapa pakakusallas Chalhuanca aylluta aswan warmankunamanhina llamk'apakuq risqa.

Runaqa watamantas kutikamun, chaykamas wakan, kawallun, uwihan ima pisirqapusqa. Chaysi runaqa phiñasqa kaqmanta uywachakunata ayllunkunamanta rantikun runaqa aymuray killapasi huk ayllumanta runakunawan kaqmanta kachiman rirqusqa, chaysi kachiwan sara tukuyman rikch'akusqa aymuraypi aycha q'ipikunata huñurqapusqa. Pichihua runakunaga chayta qawarispas runata mink'akusqaku kachiman paykunawan rinankupaq. Supay manchalikunas kasqaku, chaysi runaqa kamarpachinakunku Inti Raymi chawpi killa p'unchawta rinankupaq. Hinatas ruranku, chaypaqsi kimsa chunka kawallu kachi q'ipiqta huñurqunku. Allin karunatas rurarpayrin, yuraq paqpamanta waskhakunata kachi machiyupaq, mat'inapaq ima; parihukunata, sinchakunata, sincha riyata, uywa maniyakunata, sultakunatapapas lliwllatas allicharpakun. Warmichantapas quqawa rurananpaq kamarpachinsi: uchuy mankachata, uwiha ch'arkita, sara hamk'a kutasqata, lawapaqtaq chawa sara kutata, anista, michk'ita, wisllachata ima, hinaspas runaqa huk p'unchaw rinankupaq khumpamasinkunawan kamachinakunku. Chaysi tutallamanta "maqt'akunaga" Martín Román Mendieta, Gregorio Salinas Quispe, Hisus Levisaca Ayvar, Lucio Carbajal Utazú tawantin maqt'akunaga kimsa chunka iskay niyoq piyara suqta kawallukunapi illariyta qallarinku. Huknin allin warwiru puntaq kawallutas tayta Martín aysarikun, qipanmansi, tayta Killku, hinaman tayta Hisus, qipataqsi tayta Lucio, chakipaytas qallarinku, chay p'unchawsi chayananku Waqasa sutiyuqkama, manachayqa manas allin chu kanman, suwakunas suyarunkuman. Waqasa patamantas maqt'akunaga tayta Martín ñawparikuptyn qipanta hump'ipas hump'illana p'itaykunku, chawpi p'unchaykamas maqt'akunaga phawaykunku, chaysi tayta Martinqa ñawparikuspa urqu qipataña chinkaykuchkan wakintaqsi chayraq Qumiray quchata chinkarimuchkallankutaq, hinaspas manaña tayta Martinta

rikhuspanku runakunaqa supaychata sayk'uruspanku waqyakunku, manas uyarinchu, chaysi runakunaqa phiñasqa p'itallankutaq chaysi chimpa qata wichaytaña maqt'aqa wichariykuchkasqa.

Suyawayku Martincha karahu, manachayqa llapaykumantam maqaykusqaykiku. Nispas qaparinku.

P'itamuychik!, manachayqa manam Yutu Puqyuman chayasunchu, p'itamuychik! Kaypim tala tiyan suwaswanmi nispas kutichimun.

Runakunaqa hinallas wiksanyaykunku, chaysi inti patataña tayta Martinmanqa ayparqunku, chaypis Martinqa samakuchkasqa, asi asi, runakunas phiñasqa.

Maqt'akuna kunanmi chimpakama rinanchik, manachayqa kaypin tala purín hinaspanmi lliw kawallunchikkunata qichuwaswan. Tayta Killku nillantaqsi.

Chaypachaqa hakucchik, chinkarisunchiq, talataqa tawanchikqa supaynintas aparqachikwan.

Tayta Lucio nintaqsi aswan ñuqanchiktan supiparachiwasun.

Nispankus kaqmanta chakipayta qallarinku chimpa Wasi para qallpakama, chaypis uywakunata kurrall pampapi allinta allicharqunpanku kurrall punkupi musiyachalla puñunku, chayllamansi liq'i liq'i qaqarpayrin, mancharikunkus runakunaqa p'achakuspas sayarirparinku, chaysi acha wakakunata talakunaqa suriyakunwan maqaykuspanku qatichkasqaku.

iPin chaypi karahu!, imanachu imallapas kan! Nispas huknin talaqa allinta qawaykuspa huk rimayta qallarirpayrin. Wakakunatam aymuraspa llaqtaykuman qarkuchkayku, aman pimanpas willankikchu manachayqa waqakuwaqchikmi nispas talaqa uqi punchuyuq, hatun ch'anchara ruq'uyuq kallpawan rimaykatamun.

Papay waqtuta, kukallatam apamuyku, chayta upiyaykuy.

Añay, runakuna amapunin ñanpiqa suyawankichikchu. Añay nispas talaqa pasatanpun.

Runakunaqa supaychatas tullunpas qhatatarparin, chaysi chikanta waqtuchakunata animakunku, chayllamansi wallpa

waqarqamun wak astaña wasimanta. Maqt'akunaqa manas chay pachamanta puñuytapas tarinkuchu. Runakunaqa hatarispankus runakunaqa uywankuta pariharunku hinaspa kaqmanta kallpayta qallarinku, chawpi p'unchawllatas Kachi Wankaray Andahuaylas ayllu minaman chayarqunku, utqayllamansi mina t'uquman kachita rantikuspanku yaykunku, chaysi tayta Killkuqa hatun kachita marq'arirparin, hinaspa kay kachiqa manam lllasanchu ñuqapa kawalluyqa kayta q'ipinqa nispas sapallan qariy qari kachitaqa rikrarpakamun. Wakintaqsi asikuspa qawanku (kachiqqa manas mina t'uqu uhupiqqa lllasanchu, maypachachus unuman tuparqachinku chayqa supaytas lllasarqun manas uqariytaqa atiwagchu), lliwtañas kachitaqa urqurqamunku. Ichaqa allin llamk'ayqa lllapallan kawalluman q'ipichiysi sasasuqa, hinatas lliwta kawallukunaman q'ipirachikpanku kutinpunku hanay Wasi Parakama, chaypis qurpachakunku. Kawalluqa chaymanta pachas puntaq illarimuytaqa sayaytapas munakunñanchu, tayta Martinqa chaypaqsi kawallunkunata allinta allin waskhawan mat'irparyrin, hinaspas kuisqa waqtuchanta animakunku. Wakin runap q'ipi mat'isqanqa, chikanta puriyta qallarispallas wiksun pacha, manapunis achka kawallukunapa q'ipin takyanchu, chaysi runakunaqa tayta Martinpa makinta mañakunku, tayta Martinqa allintas q'ipitaqa Waqasa kanchakama chayamuqpaq t'iqurpayrimun tukuy p'unchawsi chikachanta kukankuta hamk'ata wayqachanman waqaychakukuspa mikhustin kawallupa purisqallanpi purimunku, wakin kawalluqa q'ipin wiksuptin quspachkan, wakin kawalluqa lliwsi wasanpas, chupanpas k'irillaña purimuchkan, chaypaqsi allinta mat'ina, manachayqa lliwsi k'irirqukun, imaynapas waqapa kanchakamas chayarqamunku, chaypis kaqmanta qurpachakunku, kuisqa ña Aymaraes Ayllupña rikhukuspanku. Waqasqaypiqa allintas michk'ita runakunaqa puñurqukunku. Hinaspas chawpi tutata liq'i liq'i qaparillantaq, runaqa chaysi Pampachirimanta Waqaspa kutinpusqa, chay runamanpas maqt'akunaqa waqtuta kukanta imas upiyarichinku, Liq'i liqs'iqqa manas yanqallachu waqan,

runata rikhuspansi. Lawachankuta tutamanta allinta upiruspanku kaqmanta illariyta illapamunku. Waqasamantas kawallukunaqa astawan llaqtanman pachapiña kaspankuqa utqamunsi, manañas sayarinñachu. Ch'illka Pampamanqa yaqa inti patatañas chayarqamunku, chaypiñas runakunaqa !wahu...! !wahu...! nispanku qarillaña ichikachakunku. Tayta Martín Romanta chay kachiman rispallas qullqichata tarisqa hinaspas warmankunata allin chanin umayuq, allin ñanpi puriqkunas ruraqkunata uywasqa kasqa, tayta munayniyuq tukusqataqsi, mana warmankuna yachay wasimantapas allqarqun hinaspa llut'an ñankunapi purispanku kachkanku. Chaysi Ch'illka Pampa runakunaqa kunankama tayta Martín Romanta sapa waka unquy, waka kachinta t'inkaspa yuyarinku pisiruptinpas puriyinta.

Willakuq: Vidal Salinas Cayllahua
Comunero de Pichihua.

Qillqaq:

Fermín Antonio Román Salinas
Coordinador de la RER Challabamba II

Kuntur hap'iq runakunamanta

A purimaq suyu ayllukunapim kunankama Taytachata, Mamachata Inti Raymi Killamanta pacha kantaray killakama, Iliw Ilaqtakunapim raymichanku, chaypaqmi Taytanchik, mamanchik raymichakunanpaq tukuy imaymanakunata allichakunqaku, wiñaputa, ñak'ana wakakunata, tukaqkunata, tusuqkunata, haywakuqkunata, chumpi, liklla awaqkunata ima, manaraq raymichay wata chayamuchkaptinraqsi Karhuyuq runaqa tukuy yachaqkunata mink'akunña, hinaspas tutachallamanta manaraq wallpa waqachkaptin wasin wasin ayllunkunata mink'akamustin purinku. Wakinsi arí nin, wakintaqsi manaraqmi atiymanraqchu nipun, chaysi raymichakuq runaqa warmichantin allinta rimaykanakuspa kuskalla purinku. Allin Taytanchik, Mamanchik raymi kananpakqa supay allpa tusurichiq tukaqkunasa kanan, arpa, wihulin, tihiras tusup, wayliya, ukuku, yapukuq, yunka, ch'ala kawsay maskakuq illariqkuna, chaykunas kanan, manachayqa p'inqay raymis llugsirqunman, chayta raymichakuq mana munaspas, allin tukaqta, tusuqta chanin qullqiwana mink'akun. Hinaspapas turu pukllaypis apunchikkunapa wallpan taytanchik kuntur manapunis pisinmanchu apunchikkunapa wallpan taytanchik kuntur.

Taytanchik Apukunapa wallpantaqa sasatapunis hap'imunku, allin runa raymichaq allinta unanchallaptinsi taytanchikpa wallpanqa awqaypata chawpiman maqt'aaq kunkanpas q'alay q'ala, chalinanpas yuraq millmamanta hinaraq chayarqamunman, allin puqusqa wirasapa q'alay q'ala turuman t'ipachikunanpaq.

Qara watana ayllu Ilaqtallamantas allin riqsisqa papachakuna tayta kuntur hapiqkunaqa kasqaku: Tayta Guillermo Ontón Palomino (Llik'icha), tayta Rosalío Sarmiento Garay (Rusascha), tayta Alejandro Huamaní (Wiqru), chaymantapas q'ipa wiñay tisipulukuna,

Honorato Quillama (Unkacha), Rosalío Ccoicca (Atuqcha) chay taytakunallas wallpanta hinarraq tayta kunturqa hap'irqamuqku.

Tayta kuntur hap'inankupaqa ñawpaqtaqa tukuy ruraychakunatas ruranku, paykunaga watamantaraqsi imakunatas tayta kuntur munakunman chayta allichanku, allin yachaq Pacha mamawan rimaq yachaqkunamansi tutamanta vinuntin, waqtuntin, kukantin chunkuna qirupi upiyachikpa allin kallpayuq saymata mink'akun haywakuyta rurananpaq, chaymantapas yachaysapakunaqa huk puqusqa malta kawalluchatas watamanta pacha mana runan yachasqallan "mañakunankupaq", chaytaqa manas pi huk runakunaqa yachanmanchu, yachaqpa warminpas manas yachanmanchu, hinaspas ch'inchalla tutalla yachaq machu taytawanqa chanin kallpasapa haywakuyta ruranku. Sapa antichay p'unchawllatas manaraq wallpa waqachkaptin chaytaqa pisi pisimanta chaninchata ruranku. Hinaspapas manaraq pisquchakuna takichkaptinsi ripunankupas, chaymantapas wichayta urayta, kinrayta, qawarispas, mana warmiwan tupananraykus kimsakama lluq'iman muyuritamuspa, husut'antapas lluq'i pañaman churarqukuspa, kimsakama pampaman tuqaykuspapas k'umusykuspa runaqa kallpanan.

Qara Watana ayllumanta kuntur hap'iq taytakunaqa Guillermo Ontón Palomino (Llik'icha), Rosalío Sarmiento Garay (Rusascha), Alejandro Huamani (Wiqru) Honorato Quillama (Unkacha) chaykunas Pichiwa llaqtamansi aymuray killapi sara aymurayman yanapaq kawalluntin, mulantin, asnuchantinkuna paykuna pura mink'anakuspanku risqaku, hinaspas mana musiyachikuspalla malta kawalluchakunata tayta kunturpa quqawinpaq akllankuña, chay nispalla sara aymurayman

risqaku, ichaqa chaypis allinta maypis chay malta kawalluyuq runata uywankuna mikhun, chayta allinta hamuntatamunkuña ñas yachankuña ima ruranantapas yachankuña. Chaysi runakunaqa tutapas p'unchawpas Pichiwa runakunata allinpakunku, khumpachakunku, waqtuta, winuta, unu t'imputa upiyaykuspanku.

Pichqa p'unchaw Inti Raymi killapis kuntur hapiq runakunaqa ña allichakunkuña, chaypaqsi Guillermo Ontón Palomino (Llik'icha) runaqa urqun urqu, q'asan q'asaischhu ischhu pampakunata allinta maypis chay killa tayta kunturta hap'imunkuman chayta qawamun, ichaqa Kunturillu urqu wichaypichus, Yana q'asa pampapichus, Supay Punku qhatapichus Ch'uruni q'ala qhatapichus, icha may wayq'us allin kanman kuntur hap'inapaq chaykunatas allinta akllaspa kutimuspa willakunan.

Paqarisnintintaqsi tayta Rosalío Sarmiento Garay (Rusascha) runañataq allachunta uchuy pikuchanta riqraykuspa Yana Q'asa pampapi kuntur hap'ina t'uquta ruramun. Kuntur hap'ina tuq'u rurananpaqa, Rusaschaqa taytaqa q'ala chakilla, p'achantapas kharupis ch'utirqatamuspas q'allachalla mana ima p'achachayuq t'uqutaqa hasp'inan, manachayqa tayta kuntursi runap qillinta mutkhirquspa musiyarqunman. Iskay, kimsa p'unchawsi Rusascha taytaqa t'uquta ruran, hinaspa t'uquta rurayta tukurquspañataqsi sumaqta t'aya sach'ata, thulakunata ischhuta ima hallaspa t'uqu pataman kunturta pantachinanpaq tarpuq tukuspa churarqatamunña. Chaymanta Honorato Quillamañataqsi (Unkacha) ch'askachay tutata Pichiwa aylluman malta kawallu "mañakuq" kallparqun, chaysi suwapi malta kawalluchataqa "aynikamun". Chaykamataqsi wakin masinkunaqa ña kamachinakunña tayta yachaysapa Alejandro Huamaní (Wiqru) kallpachakunña kuntur hap'ina t'uqupi tutapas p'unchawpas tiyarayanan kuntur hap'inankama.

Minchhasnintinsi tawantin khumpakunaqa tutamanta kamachinakunkuña imay pachatas chay tura puririnqaku taytanchikpa wallpan hap'iq hinaspas waqtuntin, kukantin, waskhantin, yawrintin,

punchuntinkuna ima malta kawallucha aysaykusqa chawpi tutata kallpanku. Yana Q'asa pampaman chayarquspankus, munayta sawmata kharu qaqap pachanpi kananku, allinta tayta Apukuna: Wanqaray, Suparawara, Pisti Kuchi, Tunapita, Wayllachuquna wallpachanta utqayllaman aparqachimunanpaq. Chaymantas tawantin khumpakunaqa allinta waqtuta upiyarquspanku, animakuspanku malta kawalluchataqa siq'urqapunku, tawa takarpuman chakatarqunku, hinaspas sumaqta t'aya sach'akunawan, thulakunawan, ichhuwan ima tayta kuntur pantachinanpaq churarqunku. Tayta Wiqrus yapaysapa runa hina watan watan kuntur hap'iq chaysi pay kuntur hap'ina pampa t'uqupi mana p'achachayuq q'ala wasalla uqi thanta punchuwan punchuykusqalla allin llama waskhayuq kuwartu waqtuchayuq ima qipapun, wakin kimsa khuapakunataqsi waq haqay kharu qaga k'uchupi manaraq illariyta pakakamunku.

Hinamansi yaqa tayta inti ña wichaypiña kachkaptin tayta kunturqa siwww, siwww nispa hawanta phawaparin, mayt'acharin, chaymantas kutirqamun kimsakamas unay chay pampapa hawanpi q'ala kunkaqa muyuykun, manaraqsi aychataqa (malta kawallu wañusqa) rikhunraqchu, muyunkuchkansi chayllamansi waq muqupi tiyarqun, hinaspas allillamanta chakillanwan wichayta, urayta qawakachakuspa aychamanqa asuykamun. Chaytas chimpa qaga k'uchumanta kimsantin khumpakunaqa qawamuchkanku, imay pachas chay q'ala kunka aychata mikhuyta qallarinqa nispanku. Chayllamansi, phuyu phuyu ukhumanta aswan huk, huk achka q'ala kunkakunaqa k'ankaraq, chinaraq siwww, siwww, siiwww muqukunaman, pampakunaman chaayarqamunku, khumpakunaqa upallaychallas kharu k'uchumanta qawamuchkanku, hinaspas kunturkunaqa aycha mikhunanpaq hunt'arqamunkuña, hinas khumpakunaqa chay kunturkunata qaga k'uchumanta qawamuchkanku; chayllamansi huk hatuchaq hatunkaray kaq allqa raprayuq q'ala kunka tayta kuntur chayarqamun, chaysi "maqtaqa" rapranta rap rap rap nisparaq sapachallan aycha

mikhuq allichallamanta rin. Wiqru sutiyuq runaqa upallaychallas, pisi pisichallata samaykuspas t'uqu ukhupi phumm phumm phumm allpata qatatachisparaqsi "maq'tasuqa" chakimuchkan chaymantas yuyaysapaqa wichayta, urayta qawarispas aychataqa ch'ullallataraq p'atan, qayra qayramantas kaqmanta kutiykun, chaypiqa utqayllamansi kawallupa sunqu puywachallanta mikhurqatamun, manas saksanpaschu. Tayta kunturqa maqt'ay maqt'as rapranta maywirispas phawaritamun. Chayllamansi lliw wakin kunturkunaq muchuy yarqasqahinaraq aychaman p'ataq hunt'arparinku.

Chayllapis tayta Rusalioqa allpa t'uqusqa ukhumanta sumaqlлата mama musiyakuchkallaptin allinnin ruyaq rapra q'ala, k'akara sapa kunturtaqa chakinmanta hatun llama waskhawan watucharqun, chaymantapas huk china chuchin kunturta watuchallantaq, iskaynintas Wiqru taytaqa watucharqun, yachaysapaqa iskaynintas kunturkunataqa iskay takarpukunaman qaqata watarqun, chayllamansi qunqayllamanta Wiqruqa t'uqu ukhumanta tiyarirpayrimun, lliwsi kunturkunaqa phawarpanku, chay iskay watuchachikuqkunallañas qiparapunku. Chayta chay kimsa khumpakuna rikhurquspas qaqas k'uchumanta sipikamunkuraq p'itamuspanku, tayta Wiqruqa manchakuymantas kaqmantas t'uqu ukhuman pakakuq kutiykurqun, manachayqa kuntursi ñawinta, qallunta, uqutinta p'ataspa urqurquspa wañurchinman. Kimsantin

khumpakunaqa punchunku wansi kunturkunataqa umapikama musphanankama waqtapiyaykunku, pampapi rapran laq'arayaptinñas kunturtaqa kunkamanta hap'inku hinaspas allin lluw'iman puchkasqa q'aytuwan sinqa t'uqunta pasarqachispa qaqata tupsunta watarqun manachayqa

runapataqa ñawinta, aychantas kunturqa mikhurqunman, iskaynin kunturkunatas kaqlata rurarquku, chaykamataqsi tayta Wirgruqa waq qaca k'uchuman p'achankunaman waqtuchanta animarqukuspa phawayllaña p'achakunanpaq riypayrin.

Chay p'unchawqa khumpakunapaqa allin p'unchawsi karusqa, wakin p'unchawkunaqa kimsa, tawa p'unchawpis kunturtaqa hap'iq kasqaku. Hinaspankus khunpakunaqa kunturta allinta insinsuswan q'unpurpayrinku, puqusqa hispaywan, llamp'ukunawan imataqsi lliw q'ala kunkanta kurkunkunataqa mana wañunanpaq llut'irpayrinku, chaypis sumaqta punchunkupi allinta waltharquspanku sapa kama runatahina tayta kunturtaqa q'ipirikunku. Kunturkunaqa usasapallañas/ithasapallanas chaysi q'ipiq runakunataqa lliw kurkunman hunt'arqun, supay nanaqtas kuntur usaqa/ithaqa kanikun mayninpiqa runap kurkunpi ch'upupas ch'upurqunsi.

Tukuy p'unchawsi khumpakunaqa allimanta kunturtaqa llaqtaman chayachinku, ichaqa mana pi runa rikhunanpaq tutas chayachinanku, manachayqa runa yacharquspas ima wañuq mikhunakunata kunturmanqa qaraykunkuman. Chaysi tayta kunturtaqa huk wasipi uywanku, mikhunanpaqtaqsi allqukunata, khuchikunata kawallu wañusqakunata qaraqku. Chaypaqsi tawantin khumpakunaqa llapanmanta allin kallpasapata taytacha San Juan p'unchawninkama uywanku, chaypiñas maqt'ataqa" "chinantinta" karhuyuq/ raymichakuqman wasinpi qawaykachin, chaysi Taytacha raymichakuqqa tawantin khumpakunaman iskay p'uyñupi allin puqusqa aqhata, arruwa waqtutawan t'inkatahina kuntur hap'iqkunamanqa quykunku, chayllatas chaninchapunku, chaymantaqa karhuyuqñas imaynatapas kunturtaqa turu pukllay p'unchawkama, chaypis tayta kunturqa turukunap wasampi kawsakunpas wañukunpas.

Willakuq:

Mama Paulina Roman Salinas

Comunidad de Ccarhuatani- Apurimac.

Qillqaq: Yachachiq Fermín Antonio Roman Salinas

Coordinador RER: Challabamba 2 - Ugel Paucartambo- Cusco.

Maypipas imaypas riqsisqa kurnitirumanta

Ñawpa taytakunaqa munasqaku churinku qhari kanankutas, chaysi qari paqarimuqtinga taytaqa wasin wasinsi qarimasinkunata waqtuta, winuta upiyanankupaq mink'akamuq kasqa, hinaspas kimsa tawa p'unchaw raymichaspa upiyaykuqku, wachakuq warminpaqpas llipt'a apitas tukuy qurakunamanta t'impuchikpa upiyachinman karqan, chaymantapas hatun wirasapa uwihatata ñak'apas, wachakuq warmimanqa allintas wallpa, wira uwiha aycha t'impullata kallpasapa kananpaq mikhuchin. warmi paqarimuptintaqsi taytaqa aswan kimsa, tawa p'unchaw phiñasqa misitu turu hina purinman karqa. Manas ima mikhunatapas haywaykunmanchu, ichaqa warmi irqipa taytanqa aswansi sapallan machakuq, manas pi ayllumasinmanpas willamunchu. Aswansi payqa munachkan warmi wawa irqi wañukunanta. Hinatas chay ayllukunapi ñawpa runakunaqa rurankuman karqa.

Ch'aqhuni haqay waka, uwiha, kawra astana wasipis, huk irqicha uchuychalla mana llikllapi rihuriq paqarirqusqa, chaysi taytanqa huk wachachiq yachaysapa payata llipt'a ruray yachaqta saqitamuspas hinaspataqsi wak astana wasimasinkuman mink'akuq risqa; huch'uychallas irqiqa kasqa, hinaptinsi mana pi "waqratapas" tarinchu aswansi, huk kuraq tayta layqa machuta kallpanta mañakusqa tukuy imaymanakunawan hampispa irqita kallpachananpaq, qali yuyaysapa, kallpasapa, allin maqakuq, uywakuna mansaq, wasi ruraq, kurnita tukaq, allin makiyuq ima kananpaq. Tayta layqa machuqa astana wasiman chayarqamuspas yachaysapa payawan rimaykanakusqa wachakuq warmipa maki sirq'anta hap'in pacha, hinaspas rimapakun: Allinllapi hamurquni, manachayqa imapascha pasasunkiman, chikallanpi ripuyman

churakuwaq karqan nispa, yachaq payapas mancharisqan layqa taytapa rimapakusqanta upallala uyarin.

Chaymantas wachakuq warmitaqa layqa tapun:

Maymi chay "huk'ucha", kunanmi llaspaykarpasaq uña irqi runtusapataqa, nispa. Wachakuq warmis nin.

Chay k'iraw ukhupi walthasqa irqiqa puñukuchkan, icha supayqa wañurqun ninsi.

Tayta yachaq layqa machuqa irqitas k'irawninta t'aqwin pacha, chaysi asikun, llakikun, mancharikun ima, imaynanpi, uchuychallas irqiqa kasqa mana makipi rihuriq.

¿Tayta Rusas imatam kaytari churiyarqunki? Huk'uchata hinanispas tayta layqa machuqa irqipa lluci makin sirq'anta llamiykun.

Irqipa taytan tayta Rusasñataqsi layqa machuman hatun qirupi waqtuta haywaykun.

Taytay, papachallay, chay irqiypa kawsakuyninta qhawaykapuway, kawsanqachus ichari wañunqachus, wañuqtinga manan allinmanchu, sutiycha pampapi p'ampasqa.

Chayllamansi tayta layqaqa q'ipinmanta paskaspa urkillu sarawan irqipa kawsaninta qhatipan, chaysi sara mamaqa irqipa allin kawsayninta huk wikchuyllapi willakun pacha. Hinaspas taytaqa nin:

Tayta Rusas "ninriyta kuchuway mapas, kay irqiykiqa allin runam qhipa watakuna kanqa, ama llakikuychu, manam wañunqapaschu aswanmi hatun wayna kaspas ñuqahina allin makiyuq, hampiq, tukapakuq, atuq hina yuyaysapa allin runa kanqa" nispas tayta Rusastaqa kusirichin.

Chayta rurarquspas tayta layqa machuqa, irqita yakunchaspa/ununchaspa Karluscha nispa sutichatamusqa.

Uña irqicha manas waqaytapas atinchi, upallaychallas uchuychalla, manay chukchachayuq, "q'ala huk'ucha hina yanqa samaychallayuq wayrata suquspa samapakuchkan".

Hinallamansi tayta layqa machuqa, llikllanpi q'ipita t'aqwispa, kulli s, puka ch'umpi, kulli kuti sarata iskun, hinaspa hatun maranpi lliw sarakunata chapurispas kutan, kutayta tukursquspansi lliklla q'ipinmanta urqumullantaq: puma wira, ukuku wira, mula wira, mach'aqway wira hinaspas llapan wirata allin allinta ch'aqrurqun, hinallamantaq, wik'uña chaki, taruka chaki, kawra wira añas wirata ima allichakullantaq; chaymantapas p'ata kichka, michi michi kichka, mulli, marqhu, uchu uchu kunatapas sumaqtas huñurqun.

Chaymantataqsi tayta layqaqa apukunaman tukuy rurasqanta chhállaykun, hinaspas taytaqa irqita chay sara akuwan ch'aqrusqa wirawan irqipa lliw kurkunta lut'irqun, makinta puma wirawan puma hina kananpaq, ukuku wirawan ima ukuku hina ch'ulla takallawan runa maqhakuqta wañuchinanpaq kallpa sapa ima kananpaq, lut'illantaq. Taruka chakiwan, wik'uña chakiwan chilinanwan ima kuti kuti nispa qatullantaq, chayqa supa supay chay sallqa uywakuna hina p'itananpaq;

mana ima unquypas unquchinanpaqtaq p'ata kichka, michi michi kichkawan q'usñichillantaq, marqhu, mullitataqsi kutarquspa ununta jupiyarqachin mana wiñaypaq unqunanpaq. Chay hinatas irqitaqa yachaq machu, layqa tayta Rusaspa qhari churintaqa hampirqatamun.

Chay ruraytaqa tukuy tutas ruran, hinaspas pacha illariyta lliwta irqitaqa hampitamun, hinaspas wakin rurasqakunataqa wak haywarikuy k'anana mach'aypi k'anamusqaku.

Wataq risqnmanhinas, irqichaqa ña chunka watayuq hinaña, chaysi irqicha supay yuyaysapallaña, paysi wakatapas utqayllamanñas chikurqamunpas, kawallumanpas hatun huk'ucha

masu hinarqasi wasanpi laq'arayaspa mana urmanmanpaschu. Wiñasqanmanhinas maqt'aqa tukuy ima ruraykunaman churakun, chaymantapas taytanta, mamantapas munaytas munakuq, manas pi runapas maqhanantapas munanmanchu.

Huk punchawsi chiraw killapi maqt'ataqa tayta Rusas iskay turuman mansanankupaq kachasqa, chaysi tukuy p'unchaw waynaqa mana kutimusqachu, chaysi tayta Rusasqa llakiwan ayllunkunata mink'akuspa maskamusqaku, manas chay p'unchaw tarinkuchu, manataqsi pi runapas rikusqakuchu, hinas tukuy tuta Karluschap tayta mamanqa, llakiwan mana puñuytas hap'isqachu. Manaraq illariytas tayta Rusasqa Kasluscha maskaq risqa, chaysi Karluschaqa kusionqallaña haqay mayu chimpapi pampapi turukunata qatikachachkasqa, chaysi tayta Rusasqa kusikuywan rakhu kunkanwan waqyakun/qayakun:

iKarluscha!, iKarluscha!, qatimuy chay turukunata papichanista, chaysi Karluschaqa munay qhantu t'ika, surphu t'ika, a ruq'unpi chalawllaña waytakusqa kusisqa turuntin utqayllamanña taytanman aypaqamusqa. Hinaptinsi tayta Rusasqa kaluschata llamp'u sunqullanwan, waqaykuspa tapusqa:

¿Karluscha maypin tukuy tuta illarirqanki, ñuqa mamaykiwan ima manam puñuytas hap'iwankuchu qammanta? Nispa.

Papay, papallay imatan tapuwanki, imamantam llakikunki, ñuqaqa wak wayq'u qaqa sikipin munay sunqu, pukllaysapa p'aqu chukchayuw waynamasinchaywanmi pukllakamuni nispas Kasluschaqa ninman karqa.

Taytas Rusassi Karluschata qhawaykuspa mana imanakuytapas atisqachu, allinta qawaykuptinqa Karlusqaqa musuq wik'uña millmamanta punchuyuw kasqa, chaysi taytaqa karluschata tapullantaq:

¿Maymantam chay munay wik'una punchuta aypaqamunki, icha may wasimanmi suwakuq haykurquranki? nispas tapullantaq:

Manam taytay kay wik'uña punchutaqa waynamasinchaymi mañaykamuwan chiripi p'istukunaypaq.

¿Maypim chay waynamasichayki tiyan, pitaqmi taytanri? nispas kaq tapullantaq.

Papay chay waynamasiyqa tiyakun wak Tiya Lanwa qaca sikipis, chaypin taytan munay phanchiriy waytakunata wirtanpi yapun, chaymantam pallarqamuni kay ruq'uypi waytatapas, ichaqa manam rikhuchiykimanchu, aswanmi chay waynaqa wakanchikta, turunchikta, qhawayta yanapawasunchik. Nispas Karluschaqa taytanta nillasqataq.

Manam allinwaqchu, Karluscha, kunan tutaqa saqrachari, supaychari hip'aykamusunki, kunanmi kawa hisp'ayta upiyachisqayki, manachayqa wañuytam tarirquwaq. Nispas nillantaq.

Papay ama chayta rurawankichu, kunanmanta manam chinkakusaqchu, waynamasichaytam nisaq utqaymi kutipunay nispas. Nispas Karluschaqa kutichin.

Karluschaqa supay tukusqa waynañas, payñas raymichakuykunaman riyta yacharqapusqa, hinaspas, pituta, lawitata, kurnitata, pinkullu imata tukayta yacharqapusqa, chaytas runakunaqa nisqaku. Wak pikisapa uña huk'ucha hina paqariq irqi kunanqa may qariñan purichkan nisqaku.

Huk kutinñataqsi antichay punchawtas Karluschaqa chinkarapullasqataq, ñawpaqta hinas taytam, maman maskaykullantaq, paqarisnistinñas Karluschaqa kaqmanta munay waytakuna waytaykusqa rikhurimun. Manas may risqantapas yachasqakuchu, manataqsi Karluschaqa pi runamanpas willakunchu. Ña hatun kallpayuq wayna kachkaspañas Karluschaqa kurnita tukayta yacharqapusqa, chaysi raymikunapi allin kurnita tukay yachaqkunata llallirqusqa, chaysi llaqtarunakunaqa wakin kusikunku, wakintaqsi chiqnikuywan rikhurisqaku.

Chaymantas huk raymiman tukapakuq rispa waynaqa kaqmanta huk antichay p'unchawta, chinkarqapusqa, hinaspas ch'askachay p'unchawña rikhurimusqa kaqmanta munay waytakuna ruq'unpi waytaykusqa. Chiraw killakunapipas utqayllamansi waytataqa maymantapas apamuq.

Allintas Karluschapa taytanqa hamuntayta munasqa, hinaspas qatiparusqa, chaysi Karluschaqa p'itayllaña Tiya Lanras wayquman phawayllaña phawachkasqa, hinaptinsi taytaqa upallalla qhawan, Karluschaqa wayqupis huk yuraq p'acha waynawan tuparuspa kurnitanta tukayta qallarinku, chaypis raymita ruraykunku. Chaysi tayta Rusas allinta hamuntaq richkaptin tutayarapusqa, limp'uy limp'uta hinaspapas puñuy hapirusqa ichaqa chaypis tayta Rusasqa yaqalla wañurqapusqa, aswansi tutamanta illariyta mana husut'ayuq, mana ruq'uyuq q'ala umalla manay yuyayniyuq ima mancharisqa mana rimariq kutipunman karqa, chaymanta pachas tayta Rusasqa manaña qaliyasqachu, tawa p'unchawllamanta wañurqapusqa.

Karluschas taytam wañukuptin sinchitapuni waqaykusqa, hinaspas lliw tukuy tukaq tusuchi kunawan taytanta p'ampapusqaku. Karluschapa mamanñataqsi waynataqa chiqnirqakapusqa, hinaspa wasinmanta qarqapusqa, chaysi Karluschaqa huk wasikunaman, llaqtakunaman kurnitanta tukapakustin purisqa.

Llaqtan llaqtan tukapakuspa purisqanpis, Karluschaqa maysunkunata qawaspa irqi hampiyta yacharusqa, runakuna hampiyta, unqukuq warmikunatapas utqayllas wachachiyta atisqa, wakakunatapas allintapunis ima unquymantapas hampisqa.

Karluschaqa ñas iskay chunka watayuña hinaspas lliw tukapakuq masinkunata llallirqapusqa, chaysi wak, huk llaqtakunamanta raymikunapi tukanampaq apakachasqaku, ichaqa pisi qullqillamantas tukapakusqa, chaysi allin riqsisqa

runa, maypipas chaypipas
ayllunkunata rikhuspaqa lankupis
allin aqata, waqtuta mikhunata
ima haywariyuq kasqa.
Karluchataqa maysunqunas allin
kurnita tukapakuq kaptin, allin
hampipakuq kaptin "maypipas,
imaypipas riqsisqa" maqt'awan,
maypipas Karluschaqa kusi kusillas
maysunkunawan chansanakuspa
purikuq, ichaqa pi masypas
maqayta munaptinga ch'ulla
takallawansi "puñurqachin"
wanurirqachin, manas pi runapas
paytaqa llallinmanchu karqa.

Sara yapuypipas Karluschaqa
utqaychallas turutapas
mansarqunman karqa, ñawpaqtaqa
lawil waytawansi turukunataqa kuti kutita ruraraqun chaysi turuqa
kikillanña yapuyta qallarisqa.

Chakrakuna ch'akmaypipas manas pipas llallisqachu, aswansi
llalliyta munachkaptinqa imachatapas ruraykarpaptin runapaqa
chumpin paskarpakunman karqa, chaki takllanpa ankunpas
paskakuytas atinman karqa. Hinaptinsi runakunaga khuyakuywan
rikusqaku.

Llaqtan llaqtansi Karluschaqa tukapakustin purisqa, chaysi
wasinman kutiykamuq achka qullqiyuq, uwiha aysaykusqa,
maypitaqsi turutapas raymichakuq runa mana chaninchayta atispa
watuchaykamuq, chaysi llaqtanman manaraq chayaykamuchkaspas
Karluschaqa hatun rumi pataman wicharquspa kurnitanta tukariq.

Maymantapas kaq asiy asillas uqi punchuyuq, yana ruq'uyuq
yana pampa llikllapi tukuy mich'ikuna, rurukuna q'ipiykusqas

rikhurimuq, chaysi irsqikunaqa kurnita tukasqanta uyarispa michk'irayku allpasqaku, chaysi Karluschaqa iWawaykuna hamukullawaychik! Nispa kusilla wasinman niq.

Llaqtapi irqikuna unquywan kaptinsi Karluschaqa utqayllaman puka krawil t'ikallawan hampiq kasqa. Chakratapas chanintas llamk'asqa, tihatapas chanintas rurasqa, mankakunatapas allin makiyuqsi kasqa, chaysi tayta Karlustaqa kastilla simipi sutichasqaku 'Siempre conocido' nispanku.

Manas Karluscha hinaqa pi runapas, yachaq kasqachu, payllas maymantapas runa wañuypiña kachkaptinpas maki sirq'allanta llamipaykuspas niq, kawsanqam nispa, lliw ancha kaptintaqsi ripukunqan niq.

Maytaña runakuna illariypaqpas Karluschamanqa ñawpaqtaqa imaynas chay illakuynin kanqa chaytas qhawachiqku, kaqllatas rimariq, manas ancha pantanmanchu karqa.

Chaymi kunan chay llaqtapi kurnita tukaqkunaqa Karluschata ñawpaqtaqa tukayninta t'inkarinku, samaykunku, chaysi hanaq pachamantaa pacha allinta kunankama kallpachamuchkan.

Willakuq:

Carlos Roman Levizaca:

Corneta primera de la comunidad de Pichihua- Apurimac

Qillqaq:

Yachachiq Fermín Antonio Roman Salinas

I.E N° 54342 Huaccasa- Apurimac

"Yutu"

Aña runakunamanta

Nawpaqsi manaraq kay pachapi, manaraq runakuna wasin rurayta yachachkaptinku, ima yapuytapas qhatipachkaptinku, huk huñu uchuy runakuna Aña sutiyuq muqupi tiyakunankupaq may wak ayllukunamanta astakamusqaku, chay Aña sutiyuq muquqa kusa muqus kasqa, chaymantas ima awqhankunatas utqayllaman rikurqunman, hinaspas paykunaqa hatun rumikunata tanqaykuspanku wañurqachipunkuman.

Aña muquqa urayninmanpas qaqas, wichaymantaqsi chiri chiri q'ala urqus, lluq'i kinrayninmanpas Chinchí llaqta, paña kinrayninmantaq mancharikuy T'aqra Pampa sutiyuq qaqqa, chay qaqapis chinchillikukuna sapa pukllay raymipi rikhurimun hinaspas munay sipasta, waynakunata ima chawpi qaqaman q'ipirqunman, ichaqa chay qaqqaqqa manchakunam kasqa, sapa kuti chiraw, paray killapipas thuniqlla, chay muqupis Aña runakunaqa munay kawsayta tarikunanpaq tiyakusqaku.

Aña runakunaqa sumaqta t'urumanta, rumikunamanta ima ruyruman t'iqraquq, ikchuwan qhatasqa wasikunata ruraspas tiyakusqaku. Ichaqa paykunaqa manas ima mikhukusqankunata, kawsay yapukusqankuta ima pi wasimasinmanpas mallirichinmanchu, sinchi millay q'aru irihikunas kasqaku.

Aña ayllu runakunaqa, sumaqtas paykuna pura umalliqnintapas akillanakusqaku, ichaqa ayllumasin runakunawansi maqhanakuyllapi, awqanakuyllapim mayta rispapas tarikusqaku, chaysi paykunaqa wak llaqta runakunap chiqnisqallam kasqaku.

Sapa antichay, ch'askachay p'unchawsi mana maytapas risqakuchu, chay muqullapis tiyarayanku, runa ayllukunas tapukuqku ¿imatapunin chay Añakuna ruranku? Nispa, chayqa qarikunas, tullu hipinkuta mast'aruspa layqa ruraykunata tukuy p'unchaw

uchuychalla asirumanta kuchunachawan hatusqaku, ichaqa sapa sapalla huk pukulluhina ch'ukllachaman wichqarqakuspa.

Warmankunataqsi huk kanchachapi pukllaylla pukllaq, warminkunataqsi puñuylla puñuq mana imatapas ruraspas.

Kawra, uwiha munay q'apariq yuyu yapusqankuman yaykurquptinqa manas imatapas rurankumanchu, hinaspas aswan chay layqa hatusqanwan haywarikuyta churaykuruspa uywakunataqa wiqruman tukurqachin, wiksan nanayta, uman muyuqta churarqapun. Hinaspas ayllumasinkunaqa unquycha riki chayamun, chayta mikhuspaykiqa wañuwaqmi, aswan ñuqaykuman chay unquq uywapa aychanta quykuwaychik, nispallas yuqaq.

Aña runakunaqa manapunis allintaqa llamk'aytapas atisqakuchu, nitaq allin uywatapas uywayta atisqakuchu, imaynanpi, paykunaqa millay llayqakuna kaspas paykuna puralla layqanarqukunku hinaspas ima uywatapas sipirqapunku. Chaysi Aña runakunaqa manay imayuq uchuychalla chakrachapi siwarachata sarachata, hawaschata yapuqku, chay kawsayninga manas watamanpas chayaqchu, hinaspas muchuywatallapi rikhukusqaku.

Chaysi runakunaqa tukuy unquy hampiyllata, chaymantapas layqaspa runa wañuchiylata yachasqaku.

Aña runap llayqasqan runaqa millayman tikrakuspas wañukuq. Hatun hamp'atutas hapirqamuqku, hinaspas huk p'uyñu lankupi uywasqaku.

Qhari tayta Añakunaqa chay hamp'atupis runataqa pisi p'unchawllapi chakinta sikinman watarqapun, kunkanta qipaman qawarqachin, uyanta simintas wiksurqachipun, wakintaqa wiksa nanayllawansi wañurqachipun.

Chay Aña runaqa antichay p'unchaw manaraq wallpa waqayta, manaraq inti llusimuyta, mana pi uywapa, runapa rikusqansi p'ata kichkata huñumun, chay kichkatas waqtuwan, ñawin aqata lankuchapi aysaspa t'inkatamun. Ichaqa chay p'ata kichkataqa lluq'i makiwansi

pallanan mana kallpam chinkanapaq, kaq kallpallayuw wasiman hamunanapaq. Kay hinatas Aña runaqa kichka pallananapaq rimapakun:

Papachay kunanmi wasita risun, munasqayki wirapas wira karnirum michk'ita mikhunaykipaq suyachkasunki. Nispas apan.

Hinaspas p'ata kichkawan antichay p'unchawta hamp'atutaqa lluw'i chakinmanta t'ipayta qallarín, chaymantas lluw'i ñawpaq chakinta, paña chakinman, paña ñawpaq chakintataq wiksanman hiputa hina t'iparpayrin, simintapas qaqatas kichkawan t'ipan. Chayhinatas Aña machukunaqa runa masinta layqasqa, hinaspataqsi ch'askachay p'unchaw runa chiqnisqanpa wasimpi p'ampamun. Chaysi layqachikuq runaqa, lliw ankuyaspa, mana rimariq, chakinpas lliw ch'akisqa, makinpas tulluyasqa, rawk'ankunapas qipaman muyusqa suqsuspa wañukun, chaytas chay Aña runa rurayta yachasqaku.

Antichay p'unchawsi Aña taytaqa layqata kallpasapallataña ruran, ch'askachay p'unchawtaqsi tukuy imaymanata layqata ruran.

Aña warmiñataqsi hamp'atuta paypas hatun llankupi, sumaq sarsilluyuq, ninrinayuq, quri tulumpiyuqta uywallantaq, hinaspas sapa antichay p'unchawta hamp'atutaqa hisp'achin, tusuchin ima kayhinata takispa:

"Sipaschay, munay t'ika, quri k'anchariq tulumpiyuq, pitan munachkanki, qaritachu, waynatachu, ichari qanhina munay sipastachu, wipha wipha wipha, chayraq chayraq, tusuy tusuy sipascha"

Chay nispalla tusuchikkallaptinsi hamp'atuqa ch'ill ch'ill ch'ill nispa hisparpayrimun.

Hamp'atu iskay kutilla hisp'aptinsi qari layqanapaq, ichaqa kimsata hisp'aptinñataqsi warmi layqanapaq. Aña payaqa millay sunquyuqsi kasqa, umanpas ch'asaray ch'asa, uyanpas ankuy anku, ch'ilka ch'ilkay kiruyuq. Munaspaqa kikin qusallanta, warmanta, yawar aylluntapas layqarqunmansi karqa.

Aña warmiqa, huk allpa lanku p'uyñuchapis chay hamp'atu hisp'ayta wata, iskay wata, kimsa wata ima puquchiq, hinaspas pi awqanmanpas aqhapi, mikhunapi, apipi ima mikhurqachinman, chaysi llayqasqa runaqa wiksa nanayllawan kimsa wata, tawa wata ima tulluyaspa suqsuspa wañukunman karqa.

Manas chayllatachu Aña warmikunaqa yachasqaku, runa masinta mana aylluchakusqantapas, sumaqlлата may purisqantapas pakallapi atuq hina qawaspas lluq'i sarusqan yupinta uqarirqun, hinaspas payaqa hamk'ana k'allanapi hamk'arqun hinaspataqsi wak allin wayraq muquman rispa yup'inta hmak'asqata wayrarqachinman karqa, kayhinata rimapakuspa:

"Papay Lurinsu, qay runata maymanpas apakapuy, manam yachasqayki hina rikhuyta munanichu, qaqamanpas mayumanpas utqaylla illarirqachiy apapuy taytallay, kay aqhawan vinuwan kallpacharukuy papallay" nispas Aña warmiqa runamasinpa yup'inta wayrachikqa, chaysi runaqa manaraq killamanta riphukun utaq yañukun ima, manas wiña wiñaypaq kutimunmanchu.

Aña runakunaqa aswansi munay krawil waytata yuraqman, pukaman, ch'iqchiman rikch'akuptas yapusqaku, éimaraykus yapunkuman karqa?, chay krawilsi "hampi" tika, chaysi chiraw killapipas munayta waytarichkan. Chaymantapas Aña warmikunaqa wak llaqtakunaman rispas krawil t'ika q'ipiykusqa risqaku, chaypis wawakunata mancharikuymanta, wayramanta, hutí uhumanta, qapaq unquymanta ima hampisqaku. Aña warmi, irqita hampiqtinga manas wañunmanchu, allin makiyuqsi irqikunapas kasqa.

Aña qarikunataqsi, pisi chakrachankupi, kulli sara, kuti sara, ch'achapa sara, michi kiru sara, paru sara, wachana sarakunallatas pisi pisichallata yapusqaku, chay sararakunataqa manas mikhunankupaqchu, yapusqaku, hampinankupaqsi.

Watan watas Aña runakunaqa yachay sapa layqa kasqaku, manas pi runapas llalliychu, aswansi llalliqtata ch'uspita hina sipirqapun. Aña qarikuna huk llaqtata rispankutaqsi, tukuy imaymana hampi qurakuna q'ipiykusqa risqaku, chaywansi, sarata, kalawasata, hawinkata, kinuwata huñukamuqku, ichaqa chayhinata huñukuspankullas ayllunta mikhuchik kasqaku.

Aña runakunaqa chanintas qurakunap kallpanta riqsisqaku, chaymanhinas hampipakusqakupas. Manas may ayllupas Aña runataqa millay sunqunwanqa qawaykunmanchu, manachayqa kaqllapis layqarqunman karqa. Chaysi aswan allin mikhunata, aqhata, kawsaykunatapas chaninta q'ipichaykusqaku.

Aña runakunaqa manas tiyasqan wasintapas pichakusqakuchu, p'achankupas hina qilliy qillis, millay q'apariq chaysi wak ayllukunaqa mana allin puñuna ch'usiwanpas qataykuqchu. Tutapas p'unchaw hinas purinku, manas chiripas chirinchu, wayrapas wayranchu.

Wakin allin hampiq Aña runakunaqa (warmipas, qaripas) kitiy kuti makiyuqsi, chaki rawk'ansas wichayman urayman tikrakuqsi, wakinqa ñuk'u, ichaqa allin makiyuq hampinanpaq, layqananpaq ima.

Aña runakunaqa allintas imay killapipas hampi qhurata pallayta yachasqaku, hinaptinsi paykunaqa hampi wasinpi uwiha waskhawan chaqnaspa waqaychasqaku.

Huk watas hatun puquy killa, pawqar waray killakunapi sinchitapuni para pararqusqa, chaysi parata manchakuspanku mana

hampi qhurata pallamusqakuchu, chaysi mana hampi qhurayuq qipapusqaku, hinaptinsi anta sitwa killapi, qara parihu wawakuna, irqikuna sipikuq unquy chayarqamusqa, chaysi lliw Aña irqichakunata wañurqachipusqa, manas ima irqipas kawsasqachu, chaymantas hut'i uhu chayamullantaq, chaypas lliw Aña payachakunata, machuchakunata ima wañurqachillantaq, manas ima hampitapas chay unqhuykuna hampinankupaq tarinkuchu. Chaymantas kaq chayamullantaq chukchu unquy, chay unquypas waynakunata, kallpasapa runakunata imas wañurqachipullantaq, chaysi Aña runakunaqa manas wañuqkunata p'ampaytapas atisqakuchu, wakin ayakunaqa hinas ruphaypi millakuyta asnaspa ismuchkan, Aña runakunaqa manas ima ruraytapas atinkuchu, sapa wasipis, unqukuq warmi qhari, wañukuq warmi qhari ismuspa wikch'urayasqa, hinaspa mana pi p'ampayta atiptin wasinkupi lliw wañupusqaku, manas chay Aña ayllumanqa pipas chayanmanchu, ichaqa chay wañuchikuq unquykunas watukuqkunataqa wañurqachipullantaq.

Pisichallañas Aña runakunaqa qali, chaysi wakinqa kikinku uray qaqakunapi uchuy wasichata chay ukhupi ruraspanku wañupusqaku, wakintaqsi warmintin, warmantin, allquchantinkuna imas qaca machaykunaman astakuspanku wañupusqaku, wakintaqsi layqa hipuntin wañukusqaku, tukunanpaqtaqsi huk'ucha unquy chayamullantaq, chay unquyqa supay phiñas kasqa, Aña runakunap kurkunpis ch'upu lliw tukurqapun, chaywansi lliw Aña runakuna tukukapusqaku, manas ima runapas qipanchu, chaymi kunan pachakunaqa Aña qaqakunapi, mach'aykunapi, wayq'ukunapi tullullanña wikch'urayachkan, ichaqa irqi chay Aña muqupi pukllarqun chayqa lliwsi Aña runakunap unquyninwan hap'ichikuspa tulluyarquspa wañukunman.

Chayllam chay.

Willakuq

Mama Juana Salinas Cayllahua.

Ch'illka pampa ayllumanta

Qillqaq:

Yachachiq Fermín Antonio Roman Salinas

Especialista EIB 2019 - UGEL Aymaraes

"Yutu"

Chinkaq chiwaku Ullkuchamanta

Ñawpaq watakunas Pichiwa ayllupi huk irqicha Ullkucha sutiyuq paqarirqusqa, chay irqis mana taytanta, mamanta kasuspa munayllanta puriq kasqa, chaysi taytan sinchitapuni maqasqa; lliw manay yuyayniyuq khunku, witalinas irqiga wichaymanpas uraymanpas purikuq kasqa.

Payqa tutapas, p'unchawpas, ch'isinpaytapas chinkarqullansi, hinaspas mana may risqantapas yachankumanchu. Mamansi, sapa Ullkucha chinkaptinga llaqtankupa k'ikllun k'ikllu waqyakustin p'itakachkan, taytanñataqsi mana Ullkucha rikhuriptin warminta sinchita maqaykup, ñawipas, kurkupas q'umirllañas, manay aylluyuq hina mamakuqa purikun.

Ullkuchaqa ñas waynaña, chaysi sapa chinkaspa wayq'ukunapi rumita pirqaspa ch'anqaykuchkan/ p'anaykuchkan, runa rikuptinñataqsi huk t'uqu uch'uman, mach'ayninman atuq hina usturqun, hinaspas chaypi tutayanankama tiyan, paypaqa manas yarqaypas kanchu.

Llakiwansi Ullkuchapa ayllunkunaqa tarikunku, imayna warmas wiñaspa kanga nispa, hinaptinsi llapan ayllukuna huñupi rimarinku mayqam ayllu Ullkucha uywakunqa nispanku. Llapallansi makinkuta uyway munaqkuna uqarinku, Chaytapas Ullkuchaqa ñas yacharqunña, hinaspas, huk mach'aymanña astarqukun, runakuna machkap riptinkus Ullkuchaqa manaña mach'aypiga kanñachu.

Ayllumasiykuna manam Ullkucha kanchu, maytacha ripun-nispas, runakunaqa kutipunku mana tarispanku llakisqa.

Chaysi Ullkuchaqa Ph'aqsika uray llaqtaman pantarqapusqa, hinaspas hatun mulli sach'aman asuykuspa wañuyta puñurqapusqa.

Pacha illariytas Ph'aqsika munayniyuq asindayuq q'ala, warma yanan wachakuptin Pichiwa aylluta aychaman, kisuman, wachakuq

yachaq makiyuq payaman ima risqa, chaysi Ullkuchaqa hatun mulli sach'ata marq'arikuspa wañuyta puñuchkasqa, hinaptinsi munayniyuq asindayuq q'alaqa suriyakunwan kallpawan waynataqa maqhan, Ullkuchas wayqu hunt'ata qaparín, manas may riytapas atinchu. Munayniyuq q'alaqa wakcha warma Ullkuchataqa waka qaramanta rurasqa waskhawansi chaqnarqapun.

Uywatahinas q'alaqa Ph'agsica tiyanan asindaman Ullkuchataqa aparikun, hinaspas chiri chiri wasipi wichqarpan, chaymantas tayta kuraman rispa mana uyachkapta Ullkuchataqa uryurpachin. Chay p'unchawmantas Ullkuchaqa asinda runa kapusqa.

Hatun puquy killa wichaypis munayniyuq q'alaqa Pichiwa aylluta kutin, uwiha, waka, kawra, kawallu, asnu, mulakuna Pichiwa runakunamanta pastu mikhusqanmanta qichumuq. Q'alaqa pimantapas, maymantapas maqaykuspas chichu waka, chichu uwiha kaptinpas sullun puririy pachapiña kachkaqtinpas kuchurpayrin. Millay runas munayniyuq q'alaqa kasqa, manchakuna. Wakin Pichiwa, Chinchiña runakunaqa q'alata rikhurquspaqa uywankutas, allin pallay sapa ch'usikunatapas, llikllakunapas, punchukunatapas wayq'ukunapis, urqu ñawch'ikunapis, sach'a sach'a, rumi rumi wayq'ukunapis pakamusqaku.

Yaw thanta usasapa paya, maymi uwiha uywasqayki, maymi killan killan kisu rurasqayki, maymi qayna wata puriq misitu turu watuchanaypaq, manachayqa kunanmi t'iqusqayki, wañuchisqayki nispas, q'awchi kuchunanpa ñawch'inta qawaykachin.

Papay kachkanmi imanasaqmi uyway raykus riki chay yana uwihata, yana kawratawan kuchurqukuy nispas payaqa kutichin.

Pisichallam chayqa, kunanmi misitu turutawan watuchatamusaq. Ninsi supay munayniyuqqa.

Ama chaytaqa papay, qusaymi maqawanman, wañuchiwanman, sipiwanman. Chay nichkaptinpas munayniyuq q'alaqa manas uyariqpas tukunchu.

Karahu, t'ampa uma, usa sapa, ch'iya chukcha, ch'illka kiru warmi, kayta munay- nispas q'alaqa payata suriyakunwan siq'uyun, chaysi payaqa chawpikama wañurin, yawarwan minukunankamas q'alaqa warmita suriyakuwan maqarpayriman karqa.

Munayniyuq q'alaqa wayna runakunawan tupaspaqa, waka qaramanta waskhawansi chaqnarpaq, hinaspas tawa, pichqa, wata, iskay wata imas mana ima qullqillawan llamk'aykachiq.

Ph'agsika llaqtanman kutispas, waqtuta winuta upyaspa, q'alaqa ayllunkunaman kayhinata willakun:

Lurinsucha, qayna p'unchaw urquta salq'akunaman rirqani, chaymi chunka uwihallata, pusaq wakata, tawa turuta, pichqa mulallata aparqamuni, maqt'akunata suriyakuywan sipiykamuni, manam waynakuna kanchu, pakarqkunmi, mincha intichay p'unchawta kaqmanta wallpa waqayllata rispa maqt'akunataqa quwita, asnutahina qaparqachachkaqta apamusaq, chakraymanmi lliwña qhurakuna huntarqun, chaypiñan kay pacha q'alataga riqsiwanqaku nispas munayniyuq q'alaqa wawqichan Lurinsuman willakun.

Sunsu upa, wita Hulyucha, manachu sipas kasqa, chaytas riki "hap'itamuwaq", witan kanki, ñuqqa qayna wata rispa qaparqachachkata qusanta chaqnarquspa arricha warmitaqa "hap'ini", chaymi ñuqa riptiyqa manchakullawanña, pasñakunaqa uwihatapas wikapatamuspa chinkakun, hinaptinmi munasqayta apakamuni, wakatapas, kanchampipi, manam qam allqu hinallachu, pisichallata apamuni.

Wawqichay ñuqqa allqkunataqa khuyapayanin, manachayqa hunt'asqas hamuyman. Qu, qu, qu, asikuspa willanakunku.

Munayniyuq q'alakunap rimasqantaq Ullkuchaqa k'uchupi chiriwan pituchakuspa uyarichkan, sunqullampis rimapakun icha mamaypa uwihanta, mulanta kay munayniyuqqa aparqamun nispa.

Juliocha, maymantam kay wita, khunku irqitukusqa waynari?-
nispas Lurinsucha tapun.

Ullkuchas sutin, asnu irqiga, urqutam pacha illariyta richkaqtiymi,
Chiri Pata sutiyuq patapi qaqata hatun mullita marq'aykukuspa
puñuchkasqa, mancharichiwan, animuytapas maymancha
phawarqachin, chaymi khunkutaqa suriyakuywan yaqa wañunankama
maqaykuni, hinas pam kunan wiñaypaq asinda uywanchik kanqa,
munaspaqa kunachallanmi t'iqurpayman, millay khunkun, uma muyu,
allqu hina. Chaysi Lurinsuqa Ullkuchata qawarispa rimarin.

Ullkucha imatam rimasqaykuta khunku maqt'a uyarinki,
kunallam maytapas riy, manachayqa suriyakun hap'irqusunki-
nispas Lurinsucha nin.

Chayta uyarispas, Ullkuchaqa waka, uwiha lliw uywakunap
kanchanta rin, chaysi mamanpa pichqa uwihan, taytanpa munakusqan
mula, wasimasinpa kawran, misitu turun kachkasqa. Manas ima
ruraytapas atinchu, wiqhin atiparquptinsi llakikuspa waqaykun.
Sinchitapunis waqaykun, manas sunqun chay uywakunata rikhuspa
tiyanchu. Manas ima ruraytapas atinchu, waqayllas waqakun:

"Maypiraq mamay, maypiraq taytay, mulli k'ulluchus taytay
karqa, unka sach'achus mamay karqa, qaqachus, mayuchus alluypas
aylluykunapas karqa...".

Nispas sunqullampi wakcha kawsakusqanta takiykuspa wikch'u/
ihi hap'inankama waqakun.

Ulluchaqa, mamanpa uwihanta, taytanpa munakusqan mulata,
wasimasinpa misitu turunta, kawrata imas chay p'unchawmanta
asinda chakrakunapi michin.

Manas, tayta mamanpa uywankunata qawaykuspa sunqun
tiyanchu, waqayllas atipan, chaymansi munayniyuq q'alaqa huk
llaqtakunamanta astawan achka uywakunataña huñurqamun,
llapanpiqa pachakñas uywakunaqa, chaytas Ullkuchaqa p'unchaw
p'unchaw michinan. Huk p'unchawsu Ullkuchaqa mulli llantupi
puñurqapusqa chaykamas hatun puka qhasa wasa puma iskay

uwihata sipirqusqa, chaysi Ullkuchaqa llakiwan, hinaspas upallalla uywa kanchaman uywakunataqa qaykurqun, chay tutaqa munayniyuq q'alaqa manas yupasqachu uywakunata.

Ullkuchataqa chay tuta manas puñuy pas hap'inchu, yaqas umanpas muyun, sunqullanpis waqakun: "q'alaqa chay uwihamantaqa allqutahinas wañuchiwanqa riki" nispa. Ullukuchapa puñunanpas kawra qarallas, iskay thanta chu'isikuna qatakunanpas, wallpa wasip puñunan wasipas. Chay tutas Ullkuchataqa mana piki puñuchinchu, kurkunpis mach'aqway kurukunahinaraq pikiqa puriykun. Imaynapas illarirqunsi, manaraq pisquchakuna takimuyta qallarichkaptinsi ña Ullkuchaqa, uwiha maskaq riqanmanta kutimuchkanña, uwiha millwa qarallantas tarirqamun. Wakchay wakchas uywakunap kanchan patapi chay illariyta Ullkuchaqa tiyakuchkanman karqa.

Chayllamansi rikhurirqamun pichiwanmanta huk tayta aylluntukusqa ph'aqsiqa kaña waqtuman rantikuq riq runa nitamun.

Ullkucha, wakcha wawa, kunanmantas wiñaypaq wakcha kanki, manañas mamaykiwanqa tupankichu, qayna p'unchawmi Taqra Pampa qataman urmaykusqa, qaqapaykusqa; chaypim wañukun, kunan p'unchawmi p'ampasaqku chaypaqmi waqtuta apasaq, qanta khunkuta maskaspas purinman karqa, imatam ruranki, hakuchi utqayman.

Papallay imaynanpin mamallay ripukun, imataq ñuqapa kawsakuywillayqa nispas pituchakunman karqa qayna p'unchawmi iskayta uwihanta puma munayniyuq taytacha Hulyupata mikhurqun, sipiwanqacha riki.

Chayllamansi, munayniyuq q'ala Julioqa qipanmanta uyarichkasqa, millay uyayuy, kirunpas chaq, chaq nichkaqraqsi, sunkhampas michipahina tusuchkaqraq.

iUllkucha, llapanchu uwiha kachkan!, kallpawansi tapun.

Arí, papay nispas Ullkuchaqa munayniyuqman k'umu k'umunmanta, mancharisqallaña wakcha uyanwan kutichin.

Chaysi munayniyuq q'alaqa uwiha kanchaman rispa, uwihakunata yupayta kachaykun, manas iskay uwiha kanchu, mana imatapas rimarispas q'alaqa Ullkuchata makinmanta qaqata hap'irguspa, maqhana kanchaman aparikun.

¿Khunku maqt'a kunanmi yachanki, imaynanpim uwihata chinkachinki?, ¿Maypim chinkarqa? ¿Pimanmi qhaturqunki? - Ullkuchaqa manas imatapas rimarinmanchu karqa, aswansi:

iMamay, mamay mamay... ama saqitamuguaychu, apakapuguay, manan qipaymanchu!- Nispas qaparín, chaysi munayniyuq q'alaqa Ullkuchata waka qara waskhawan kunkanman churaykuspa mulli sach'aman allqutahina warkurqun. Ullkuchas chawpita wañurin, qhallunpas yanay yanas hatun hatun llusqirgamum.

iChayta munay khunku maqt'a, kunanmi allqupaqa wañunkil!- Nispas kimsa kamas munayniyuq q'alaqa wakcha Ullkuchataqa Wañurichin, chaymantapas, p'achanta ch'utirguspas q'alachallaata chiri chillunku unuwan ch'aran ch'aranta hich'aykun.

Lliwsi Ullkuchapaqa yuyayninpas chinkarqapun, manas kunanqa qaparínchu, aswansi kurkunpas rumiyarqun. Ñawillanwansi munayniyuq q'alataqa wañurqachinanpaq qawaykun. Chayllapis Ullkuchaqa nin:

Taytay ama maqhakuwaychu, kunallanmi chay uwihanchik mikhuq pumata wañurqachimusaq, kikintapunin qanra q'arutaqa chupantapas waskhay waskhata q'ipirqamusaq nispa.

¿Ima niwanki khunku maqt'a?, maypim chay pumata sipiyta atimuwag, aswanmi suqta wata uwihaymantaqa yanqa mana qullqillamanta uywakunata michispa llamk'anki, manam kunanqa tayta mamaykipas kanchu, allqullan mamayki, khuchitaqmi taytayki, chay uywakunap churinmi kanki, sallqa maqt'a.

Arí papay hina rimasqaykicha kanqa riki- nispas maqt'aga kurkunpas, ñawinpas q'umirllaña uwiha uywakuna michiq mana ima mikhunayuq rinpunitaq.

Ñan purisqanpis Ullkuchaqa mamanta yuyarís, sunqullanpi sinchitapuni pituchaykukuspa waqaykun. Mamanpa uwihanta,

taytanpa munakusqan mulata, wasimasinpa misitu turunta qawaykuspa waqaykun:

"Mamay riphukunkichu, imapaqmi wachakuwarqanki, taytay imaynanpim mamay riphukun, imapaqmi churiyawarqanki, manachu, pumaman, kunturman paqarimuchkaptiy qaraykuwankiman karqa..." nispas takikun.

Chayna purichkaptinsi pumaqa hatun sillunta pampata khatuspa, sunkhanta tusuchikpa waranhu ukhumanta ninrinpas pakray pakra hinaraq uwihata qawamuchkasqa. Chaysi Ullkuchaqa pumata rikhurqun, mancharikunsi, ichaqa ruphaparpakuspas yaqalla khatatarqun, hinaspas Pichiwa wayq'upi rumi ch'anqasqanta yuyarispas, awichunpa rimasqanta mana willakusqan pakaypachanta uyarispas, Ullkuchaqa paypas atuqhina pakakuspalla ch'inchalla puma sipinanpaq rin, hatun ruyru rumitas tarirqun, hinaspas sikinta rumiwan kimsakama khatun, picharin, kimsakama tuqaykun, kimsakama lluy'iman muyurispas kallpawan pumataqa umanpi ch'amqarqapun, chaysi pumaqa p'ititirpayrin, chayllamansi Ullkuchaqa pumaman ichirquspa ninri k'ullunpikama mullqu rumi hap'isqanwan pumataqa wañunankama takapiyarqun. Pumaqa wañurparinsi kirunpas chiqchiy chiqchi, chupanpas manañas

maywinpaschu, sunkhanpas manas tusunñachu nitaq wayratapas suq'unñachu lliwsi chiriyarqapun. Ullukuchaqa kuisqas maymantahinaraq kallpachasqa, inti patatas uwiha, uywakuna qatiykusqa, arwimanta waskhata ruraraquspas puma q'ipiykusqa munayniyuq q'alapa yastaña wasinman rin.

Lliw llaqta runakunas Ullkuchataqa kusion puma q'ipiykusqa riptin hanllarispas qhawaykusqaku.

iUllkucha, imatam kayta ruraraqamunki, kunanqa papacham kanki, allinta chay suwa pumata sipirqamunki, lliwmi ñuqaykupa uywaykutapas tukuwankuña, hakuchi ñak'asunchik nispas Ullkuchapa wasanta t'akllapayaykunku.

Ullkuchaga mana rimarispas ñawillanwan tunpa kusion munayniyuq wasinta pumata chupantapas waskhay waskhata q'ipiykusqa uwiha, waka, turu, qatiykusqa rin. Munayniyuq wasinman chayarquspas Ullkuchaga pumata pampaman kacharpayrin, chupantapas waskhay waskhata, hinaspas uywakunata kanchanpi wichq'amun. Chaymantas mana imanaytapas pumataqa rurayta atinchu, chayllamansi munayniyuq q'ala Lurinsu rikhurirqamun, hinaspas pumawan mancharikuspas qaparín:

iUllkucha, Ullkucha, Ullkucha! ¿Pim chay allin runa kay suwa pumata sipirqamun? Chay runata qayamuy/ waqyamuy kunan allin waqtuta upiyananpaq, kay suwa q'aru pumaqa lliwmi llaqta runakunap uywanta suwakun, p'itay chay runata qayamuy! Nispas kamachin.

Manas Ullkuchaga chay q'alapa rimasqanta uyariq tukuspa kuyurinchu.

iYaw khunku, wita p'itaychalla chay suwa puma sipiq runata qayamuy! Sunqu k'arasqas q'alaqa maqayta munan.

Chayllamansi q'alapa wawqintukusqa tayta Samuku rikhurirqamun, hinaspas nin.

Taytay ñiñu Lurinsu kunanqa Ullkuchaga papacham kasqa, allin kallpawan ch'amqaq makiyuq, suwa pumatachu kay khunku uyanpi sipirqamusqa. Llaqta runan kusiskuyku nispas tayta Samukuqa Ullkuchata wasampi taqllaykuspa Khuyapayaykuspa wasinman ripusqa.

Chaymansi munayniyuq ñiñu Julio rikhurirqamullantaq, chaysi Lurinsuchaga llullakusqa nin.

Wawqichay Juliocha, nuqaqa kunan papacha kani, ñaqa inti patatam Ullkucha puñunankama suwa puma uwihata qhawachkasqa, chaymi sumaqchallata rispa hatun waranhu k'aspiwan umapi q'asuspa wañurqachini, kunanqa papacham kani, vinuta, waqtuta apamuy upiyanapaq nispa.

Chaysi Munayniyuq Juliochaqa Ullkuchata suriyakunwan maqhallantaq. Maqt'aqa manas qaparinchu, aswansi, Lurinsuchata millay ñawinwan qawaykun llullakusqanmanta.

Chay p'unchawmantas Ullkuchaqa munayniyuq Juliochata chiqnikuy ñawinwan qawaykun. Sunqullampis nin: Mama munayniyuq q'ala kay suwa masiyki pumata hinan supayniykita huk p'unchaw apachisqayki, nispa, tuqtupakun.

Munayniyuq q'alaqa Ullkuchap q'ipisqan pumatas ñakarqun hinaspa, aylluntinkunallas mink'arikuspa aychanta mankapi tiqtirqachispa munayllataña mikhuykunku. Ullkuchaqa munapakullansi, manas chikallantapas pumap aychan tiqtitaqa malliykachisqachu.

Ullkuchaqa manas phiñakunchu, aswansi sapa kuti, uywa michiq rispa, luych'uta, atuqta ima sipirqullantaq, manañas ima suwapas kanñachu, chaysi llaqta runakunaqa mink'akun, sach'akuna, rumikuna q'ipinanpaq, Ullkuchaqa manaraq munayniyuq q'ala rikhuchkaptinsi payqa llamk'apaykukuchkan, chay p'unchawmantas lliw llaqta runa Ullkuchataqa khuyakusqaku.

Huk p'unchawsu munayniyuq q'alaqa Ullkuchata nin:

"Maqt'a paqarin tuta p'asñaman risaq, chaymi kuska chawpi tutata risunchik, p'asñataqa chay pachata kimsakama supirachimusaq" nispas nin.

"Arí papay makiykipim kani, risuncha riki" nispas Ullkuchaqa kutichin.

Chay pachamanta pachas, Ullkuchaqa mana ima ruraytapas atinchu. Imatam rurasaq nispas sunqullanpi yuyaymanakun.

Manaraq allin tutayachkaptinsi, husut'anta, thanta punchunta, thanta luq'unta ima allicharqkun. Chikachallantaraq Ullkucha puñukuchkaptinsi munayniyuq q'alaqa ch'inchalla:

Ullkucha khunku, usasapa p'achakuy, haku nisqayman Tapaq Riwaq manka kirpa p'achñaman, ch'inchalla, aman ima allqutapas apasunchu- nispas q'alaqa nin.

Utqaychallamansi Ullkuchaqa p'achakun, hinaspas nin:

"Ñan p'achakuniña papay, hackuchi, ichaqa manam limp'u tutapi ñawiyk'ancharinchu".

Imaninki allqu!, utqayman mulaypa watunta hapispa, may ñan rikllata aysawanki, manachayqa kunallanmi t'iqusqayki.

"Risunmi papay" nispas kutichin.

Q'alapa mulanman ichirquspas nisqanta Ullkuchataqa ruran. Ullkuchaqa q'alap mulantas aysaykukuspa ñawpaykukun, ichaqa manas ñawin ima ñan risqantapas rikhunchu. Rumi rumi, kichka kicha, sach'a sach'a ñantas ñawinta ch'imsirsquspa phawaylla phawan. Q'alaqa Ullkuchata sipinansi kasqa. Qaqaman Ullkucha urmaykunanpaqsi rimaykun:

"iUllkucha, uray rin!" nispa
Manam papay chayqa qaqan.
iUllkucha kinrayman riy karahu!
Manam, chayqa millay wayq'un, wañukuswanmi.
iUllkucha kunanqa waqtuta upiyay karahu!
Manam papay, yakutan apakamuni chaytam
upiyarquniña nispas llullakuspa kutichin.

Ullkuchaqa hump'illañas munayniyuq q'alata mulanpi ichiykusqata aysachkan. Kunanqa Ullkuchapaqa ñawinsi, maymanta hinaraq k'ancharirpan, chaysi payqa p'unchaw hina puriykuchkan, aswansi q'ala hatun istira luq'unta sach'a qipachiptinpas Ullkuchaqa utqaychallamansi uqariripayrin. Chaysi q'alaqa nin:

Ullkucha, Ullkuchallay ñan p'asñapa tiyasqanman chayarqusunña, chaymi imatachá ruranki, allqukuna mana

kanisunaykipaq, ñuqata allqu tupaykurquwanqa chayqa, iUllkucha!
Wakcha maqt'a sipisqaykim.

Mancharikunsi Ullkuchaqa, hinallamansi pichqa Phiña hatun
allqukuna musiyarqamun, chayllamasi q'ala nimun:

Ullkucha mulata watay, allinta yanqataq waskhata t'ipirqunman.

Arí papay, ñan watarquniña hatun rakhu waranhu k'ulluman,
manam lasupapas t'ipinqachu.

Chaysi, munayniyuq q'alaqa, Ullkuchata ñawpaykachikusqa
sipas puñusqan ch'ukllaman rinku, pichqantim allqukunas, yaqa
mikhurqun, chaysi q'alaqa ullkuchata nin:

Ullkucha allqumasiykitaq mikhuwanman.

Manam mikhuwasunchu, allqukunawanqa yachanakunin- nispas
kimsakama allquman tuqaykun.

Chaysi allqukunaqa aswan Ullkuchataqa waylluykuy, munayniyuq
q'alatataqsi allqukunaqa mikhunanpaq phiñasqa munachkan, manas
tullu apasqantapas munanchu, chaysi Ullkuchaqa munayniyuqta nin:

Papay imaynanpim allqukuna chiqnisunki?, Ñuqataqa aswanmin
khuyakuwan wayllukuwan, wawqichaypashinan- nispas ch'inchalla
ch'uklla qipapi rimapakunku. Ch'inllas q'alaqa nitamun:

iKaypi maqt'a q'ipay!, amapunin ima kaptinpas rimarimunkichu,
kunanmi p'añata supayninta sikinta qichimusaq, chaypim papacha
kasqayta riqsiwanki. Nitamuspas ch'ukllaman munayniyuqqa
yaykurqun.

iP'aña karahu, maypim puñuchkanki! Phakaykita kichay, papacha
q'alam hamuni, manachayqa llapan wakaykitam, uwihaykitam
apasaq, chunka runantinmi hamuni.

Waw iman kay kawsasqay ama chaytaqa rurakuwaychu- nispas
sipasqa qunqurispa pituchakuykuspa mañakun.

Chayllamansi qunqayllamanta sipastaqa warmintahinaraq
q'alaqa ruraraqapun, sipastaqa pañuyluwan siminta watarquspas
munasqanta tukuy tuta yapamanta yapamanta ruraykun.

Ullkuchaqa sunqu k'arasqas tiyachkan, mana imanayta rurayta atispa, sunqullanpis panaytahinan kaytaqa kay supaypa wawan q'alaqa kaytaqa rurarqun. Manaraq pacha illariytas hinata simin watasqata sipastaqa wikapatamun hinaspas qhaparimun:

Ullkucha maqt'a hackuchi, iskay uwihatawan watuchaspa ukninta mulayman apay uknintataq qam k'ipinki. Nispas kutimunku. Ph'agsikapiñas millay supaypa wawanqa achkan.

Tuta rurasqankutaqa manas pipas yachanchu, Ullkuchallas yachan, chayarqamuspankus, munayniyuq q'alaqa Ullkuchaman uknin uwihata ñak'achin.

Ullkucha chay uknin allin wira kap uwihata ñak'ay, lliwmi kallpay p'aña churkusqaypi tukurqakamun, aycha t'imputan chaninta kallpachakunaypaq upiyasaq.

Ari papay, rurasqami, nispas Ullkuchaqa nisqanta rurana.

Ullkuchaqa manas ñawpa hinañachu khunku, upa, wita aswansi payqa allin kallpayuqña, tukuy ruray yachaqña, ichaqa upa tukunsi, munayniyuq imatapas kanachin chayqa t'ikranpatas rurana, llaqta runa kamachiptintaqsi ch'uyata imatapas rurana.

Tukuy ruraytas Ullkuchaqa munayniyuq q'alap rurasqantapas yacharqun, kawallu mansayta, turu mansayta, lasuyta, tutapas purinsi, ichaqa payqa upa tukunsi.

Uqi punchuyuq, thanta ch'umpi llimpi luq'uyuq, millma waskhamanta chumpiyuq, pikipa tukusqan chakiyuq, ichaqa Ullkuchaqa ña supay yuyayniyuqña, ichaqa munayniyuq q'alapaqqa hina khunkus, wita, urayman wichayman uwiha, uywakuna michiqpas rin, hinas chayhinata purispa maqhachikunpas.

Huk p'unchawsi, munayniyuq q'alaqa urqu wichayta rinanpaq, Ullkuchata kawallunta lasumuspa k'anchariq sillanwan sillaykuy nin, ichaqa mana allinta ruraptinga suriyakuwansi maqhaykullantaq. Chaysi Ullkuchaqa kawallupa ninrinman wayrunqu ch'uspita churarqun, hinaptinsi mana kawalluqa sillachikunchu, aswansi

supayta q'itipiyaykun, manapunis uywaqa sillachikunchu, chawpi p'unchawñas, chaysi q'alaqa chay urqu wichayta riyta qhullun. Ullkuchallatas atisqankama maqaykun. Ullkuchaqa manas ñawpaq hinañachu qhapharin, aswansi sapa suriyakuwan q'ala maqhaptin asikuyta munan.

Phiñasqas munayniyuqqa hinaspas kimsa huk wayna Amuqa ayllumanta q'ala tukusqakunawan mach'aykun, Ullkuchatas suriyakuta qhawarichikpa nillantaq:

Ullkucha allqu, kunanpunin urqupiña maqt'akunata qhaparichichkayman karqa, ñan pichqa chunka uwihataña, turukunataña, mulakunataña huñurquyman karqa, allqukunaqa apunkunaman samaykuspan kaytaqa rurawan.

Ñuqaykuwan tayta Juliocha tutamanta risunchik, ninsi niñu Iliascha.

"Arí chulu nuqapiwan supayninta urqu maqt'akunamanta uywankunata qichuykamusun" nillantaq ñiñu Sisar.

Chaysi munayniyuq Juliomanqa mana ñiñu Sisarpa rimasqan sunqunpaqchu, chaysi phiñarikun.

¿Maqt'a ñuqa? iKarahu kayta munay! Nispas ñiñu Sisarta singanpi takarpayrin, yawartas pukallataña rurarqun, hinallamansi ñiñu Akilis Sisarman sayapakuspa iskayninmanta maqarparinku, chayllamansi Ullkuchatapas Amuqa ñiñukuna maqarpatamunku.

Kusikunsi Ullkuchaqa, Amuqa ñiñukuna munayniyuq q'alata maqasqanwan, upa q'ala, khunku, wita, warmihina kutipakuytapas atinchu nispa kusikun.

Ullkuchaqa ñas kallpasapaña, manañas k'awti k'awtinachu, makinpas rumihinaraq, rumi ch'anqayninpas rumi chiqtaqhinas, makinpas llasay llasa ukukupahinaraqsi.

Intichay p'unchawsi Pichiwa llaqtamasinkuna huñu huñupi waqtu rantikuq uywankuna (uwihá, puqusqa turu) aysaykusqa P'aqsiqa munayniyuq q'alaman qhatukuna pamapaman apamunku, chaysi

q'alaqa mistiy misti suriyakun aysaykusqa uywakunaq kasqanman rin, chaypis ukninta ukninta allin puqusqa turukunata, uwihakuna rakirquspa nin:

Maqt'akuna allinllapaqmi uywaykista apamunkichik, kunanqa waqtu puquchinay phalkan t'uqyan chaymi mana kunanqa waqtu kanchu, aswanmin k'achuy mikhuchisqaykimanta uywakunataqa mana qullqillamanta saqhitamuwankichik- nispas qariy qarillaña munayniyuqqa ichikachan.

Machu Antukus, uyarimuspa munayniyuq q'alataqa nin:

Papay ama chaytaqa niwankichu, sapa kutillan qam munayniyuq tukusqa q'alaqa yukawankiku.

Manaraq rimayta tukuchkaptinsi q'alaqa suriyakunwan Antukutaqa chumpichin.

"iIma ninkim allqupa churin hak'a maqt'a!" nispas q'alaqa machu Antukuta chaqnarpayrin, hinaspas munasqankama maqaykun.

Runakunas mancharikuspa tukuy q'ala rurasqanta hinallata qawanku, manas pipas amachankuchu.

"Sipiway papay, kay aycha simiycha riman, sunquyqa, kallpaypas kachkanraqmi, ama kayta rurarqukuwaychu" nispas tayta Antukuqa pirqa k'ukuman asuykuspa waqakun.

Chaymantas huk wirasapa pillku turutañataq, rumana mulatawan qari tukusqallaña q'alaqa rakillantaq.

"iPipan kay supu turu, anku mula! Rimarimuysi karahu!, icha Antukuchahinachu yawarta amullirunkichik!" nispas q'ala qaparin.

Tayta Linu, thantallaña p'achayuq, chakinpas kharkay kharka, pañiti warayuq, Ullkuchapa hatun taytansi, q'alataqa rimaykun:

Papay kay pillku turuqa qayna wata mama Sawina, Taqra Pampa qaqapi wañukun, chay lutu muranaykupaqmi, aswanmi kunallan turupa chaninta qullqita yupaykuway. Nispas nin.

iImaninkim machu karahu! Chay wañuq warmiqa wañun hayk'a kullqiytam makinpi apakun chinkachin ima, chayhinakaptinga

ñuqapam chay turu nispas pisichalla tawa sulis qullqita chamqaykun.

Wakin runakunamanpas uywankumanta pisichallatas qullqitaqa chaninchaykun, paykunatapas aswansi achka qullqita uywankuna mikhusqanmanta manuchaykun, runakunas wakinqa sunqu nanaypi waqtuta munayniyuqmanta mañarqukunku, hinaspa rimapakun.

Qari tukusqa q'alapaq maypiraq qarimasin, kunallanmi iskay turuytapas quykuymay kay allquta maqarapuwaptinchik, ima pachakaman kay runapa ruwawasqanchikta muchusunchik nispa.

Hinaspas munayniyuq q'alaqa Ullkuchata nin.

iUllkucha! iUllkucha! Karahu chay pillku turuta, rumana mulata, wakin uywakunatawan k'achuman apay, ñan lliwña maqt'akunamanqa qullqinta chaninchaniña nispas.

Hinaptinsi Ullkuchaqa mana kasunchu, hinaspas k'umu k'umunmanta munayniyuqta kutipakun.

"Manam papay kunanqa riymanchu, sipiwaypas, pillku turuytam llaqtayman mamitay lutu muranaypaq kutichipusaq" chayhinatas Ullkuchaqa mancharisqa, hatatataspa rimarirqun.

"Waw sunsu wita Ullkucha imatam papacha munayniyuqta kutipakunki kunanqa sipichikunkis riki" nispas runakunas ninku.

Chaytas q'ala uyarispa Ullkuchaman machu suriyakunwan siquyuq rin, chaysi maqt'aaq suriyakuna hapirpayrin hinaspa munayniyuq q'alamanta qichurpayrin. Runakunas hanllarisqa k'akilla paykunapas mancharisqa Ullkuchataqa sipinqacha riki nispa sayarinku, munayniyuqsi Ullkuchaman sipiq kuchunawan phawaykun, chaytapas Ullkuchaqa kallpawansi pampaman ch'amqarquspa qichurqapun. Q'alas sayarimuspa kaqmanta hayt'awan, takawan, rumiwan ima Ullkuchata sipinanpaq phawaykun, chaysi Ullkuchaqa ch'ullallata munayniyuqta umanpi takarpayrin, chaysi q'alaqa chawpita wañurpayrin. Chayllamansi Pichiwa runakuna wakin munayniyuqman sayapakunku, wakintaqsi Ullkuchaman sayapakullankutaq.

Sinchitapunis Ullkuchaqa munayniyuqta wañurirqachin, huk pachahinamantas munayniyuq q'alaqa kawsarin. Chaykamas wakin Pichiwa runakunaqa uywankuta utqayman kutichipunku, chaypis chayraq kallpawan rakhu kunkawan Ullkuchaqa qhapanispa rimarin:

Llaqta runakuna, hinallachu kunankama kay munayniyuq tukusqa supaypa wawan q'alapa sikinta llaqwankichik, pichankichik, llunk'upayankichik, k'umu k'umu kankichik, tukuy suwakuqantam ñuqaqa yachani, qhayninpallapas Tapaq Riwaq llaqtapi sipasta munasqanta ruraraqamun, chayqa manapunin allinchi, kunanmi munayniyuq tukusqa q'alata wañuchisaq, sipisaq, akayta mikhuchisaq, akanta ch'awasaq, supipachisaq ima, manam allinchi kay millay runaqa nispas rimarirqun.

iYaw Ullkucha kunanqa taytacha q'alaqa sipisunkis riki, imapaqmi chayta ruraraqunki! Nispas lapa Phaqtika llunk'u runakunaqa rimaraqamunku.

Manam imanawanqachu suwa allqu munayniyuqqa, kunanmi wañuchisaq.

Ullkucha munayniyuqta q'alata sipirqunan kachkaptinsi wakin runakunas aswan munayniyuq q'alaman sayaparqukunku, hinaspas aswan Ullkuchata maqayta munanku, chaysi Ullkuchaqa maqay runakunata ch'ulla takallawan paykunatapas wañurirqachin.

Chaykamas munayniyuqqa wasinta rirpasqa, phiñasqa allquhina iskupitanta wallqarikuspa Ullkuchata sipinanpaq ibam..., Bam... Bam nispas t'uqyarqachispa urayman, wichayman purisqa.

iMaytam chay maqt'a pasan!, kunanqa maypipas, chaypipas sipisaqmi khunku usasapa, piki chakitaqa karahu, nispas huk taytakuchata wiksanpi wañunankama hayt'arpayrin.

iMaypim chay suwamasiykichik, qankunahina umasapa!

Chaykamas Ullkuchaqa wichay muqupiña. Chaysi munayniyuq q'alaqa iskay phiña runa mikhuq allquntin, iskupitantin Ullkuchaman sipiq phawan, runakunas mancharisqa qipanta qatinku. Munayniyuqsi

allquwan Ullkuchaman kachaykun,
paytaqsi iskupitawan iBam...
bam..bam tuqyachistin qipanta,
ñasmichka Wachu pampataña
hump'ipas hump'i sayk'usqallaña
Ullkuchaqa phawaskan.

Chayllamansi iskaynin
allqukuna ayparqun, hinaspas
hapirqunan kachkaptin
Ullkuchaqa Sulk'ay Marka sutiyuq
mayu qaqaman phawaykun,
Iliw ch'iqis mayu ukhu p'ultiman chayan, umanpas phanchisqa,
tullunkunapas p'akisqa, ñuqtunpas rumi hawakunapi chirapahina/
k'uychihina ch'iqisqa, chaypi Ullkucha chinka q chiwakupa waynapa
kawsakuynin tukun.

Q'alaqa Iliw qipan riq runakunatas iskupitanwan sipiyta
munasqa. Hinaptinsi runakunaqa kallpata hapirispanku q'alaman
kutirinku.

Chaymanta pachas Iliw Ilaqta runa waynakuna sayarisqaku,
munayniyuq q'ala sipinankupaq, Ullkuchata suwa allqutahina
sipisqanmanta, manañas manchakunkuchu. Chay p'unchawmantas
munayniyuqqa ima uywamantapas ch'uya chanin qullqita
chaninchapusqa, manañas k'achumantapas rimarisqañachu.

Runakunas kunankana ima ruraypipas ullkuchata
t'inkarikuspanku yuyarinku, chayhinatas ñawpa allpa, uywa
qichukuq runakunaqa runamasinchikpa kallpanwan kawsayta
tarisqaku, qapaq tukusqaku, ichaqa sinchi suwa, sipikuq,
warmikuna munasqan ruraqsi kasqaku. Chayta rikhuspa
wawqinchik Ullkucha wañuyta tarikun.

Qillqaq:

Yachachiq Fermín Antonio Roman Salinas

I.E N° 54342 Huaccasa- Apurimac

Kintal siki sutiuyuq yachaq machumanta

Huk kutis ñawpa pachakunapi, manaraq imapas rikhurimuchkaptin, huk thanta p'achayuq, sunkhasapa, lliw allpallaña warayuq, wiswi kunka, kurkunpas millay asnaq q'apariq, chuqchanpas, umanpas mana t'aqsasqa llakta ukhupi saqra wasikunapi huk wakcha awichu Kintal Siki sutiuyuq puñupakustin puriq.

Lliw llaqta runakunas paytaqa millay ñawinwan wakcha allqutahina rikhupusqaku, manas pipas allin mikhunatapas, aqatapas haywaykunmanchu, chaysi Kintal Siki sutiuyuq awichuqa wichayman, kinrayman, urayman, lluq'iman, pañamanhina p'unchaw p'unchaw mana sayk'uq runahina yarqaymantapas ch'isiyaq purisqa.

Kintal siki sutiuyuq awichuqa, ñawpapta wayna kachkaspas millay millay qhilla runa kasqa, manas imatapas rurayta munasqachu, aswansi payqa maymantapas, takllata, chakitakllapa k'umunta, wisllata ima suwahina apamuq; ichaqa mana achkatachu, ch'ullachallata, chaysi runamasinkunaqa sutichasqaku "kintal llasaq sikiyuq runawan", imaynanpi, manas wayna kachkaspapas p'itayta, phawayta, chankaytapas atisqachu, payqa pachaq watayuq awichuhinas purisqapas. Patamasin waynakunapas p'inqakuspa manas asuykunanta munasqakuchu, hinaptinsi

Kintal siki sutiyuq waynaqa p'inqay k'umu k'umu wakchay wakcha purisqa.

Kintal siki sutiyuq awihuqa sapa atipachay p'unchawsi mach'asqa, cigarrota pitastin manaraq illariyta paka paka ch'usiqhina rimapakustin pallqaq ñanpi illarin. Wakin atipachay p'unchawkunaqa uray sinqa, wichay sinqas mach'asqa k'umparayachkan, chaysi runakunaqa, payakunaqa nisqaku: Allqupas, añaspas kay qilla machutaqa isp'aykuncha chaymi millayta q'aparichkan nispa. Awichuqa payakuna rikranmanta chutarispa sayarichiptinsi payqa millay aka siminwan rimariq:

Paya, runaqa manam suwachu, sipiqchu nitaq pistakuchu, aswanmi uuqaqa sipas sikisapa warmita munani, nispa; chaysi wakin payakunaqa k'aspirpatamun, rumiwan umanta llikirpatamun, chaysi Kintal siki runaqa pukallana mana rihuriq yawarwan minukusqa umayuq sayariq.

Chayta munay qanra aka simi machu, aswanpas aysariykuchkaptiy, millaytaraq k'amiwanki, qusaymanpas chayhinaqa aka simiqa maqachiwankimanmi, nispas nitamun.

Tukuy punchawsi awichuqa llumpay ruphaypipas allqu wañusqa hinas chutarayan, inti patatañas kimsakama Wahu!, iWahu! iwahu! Nispa llaqta ukhuman kutiykun. Chísinpayaqa saqra raqay wasipis piki sapa khuchihina t'anta chúsikunawan pístukuspa chutarayachkan.

Huk kutis llaqta umalliq runa aya wayrawan tuta purisqanpi tuparqamusqa, chaysi chirpakuywan, ruphapakuywan hatataykuchkasqa, hinaptinsi llaqta runakunaqa llakiwan rikhukusqaku, wichayman, uraymansi hampiq runa maskaq puriykunku. Chaysi umalliqqa llaqta runakunata kamachin:

"Yaw runakuna hinatachu qawawankichik kay unquqta, imam tutamanta hap'irqamuwan, kay hatataywan allquhina unqunaypaq, kunanmi maymantapas hampiqta apamuychik, manachayqa llapaykichiktam allqutahina wañuchisqaykis" nispa.

Llaqtarunakunaqa llakisqas phawayllaña sisihinaraq hampiq machukunaman, payakunaman machkaq rinku, llapan hampiqkunas huñunakuspa, sirqanta huninñataq, hukninñataq llamipayaykunku/ llaspayaykunku, sarata, kukata, naypista imas kawsanchu manachu nispa qawanku, manas pipa makinpas tupanchu, lliwllas hampiqkunapas ima wayra unquymancha umalliqninchikqa tupamun nispa mancharikunku.

Hinamansi, qunqayllamanta umalliqqa uma muyuhina huk paya hampiqta t'iquy t'iquita maq'arikuspa, turuhina qaparispa mancharichin.

iImatam yaw runa kay payata rurawanki, sipiwankichu imaynan! nispas payaqa qaparin.

iWaw manam allinchu umalliqninchikqa! nispas tayta kurakapas qaparin.

iLlaqtarunakunaaaaa! iLlaqtarunakunaaaa!
iLlaqtarunakunaaaa! iUyariychik! umalliqninchikmi wañuypiñaaaaaa!
nispas hanay muqumanta waqyakuqpas rakhu rakhu kunkanwan qaparimun.

Lliw uchuy, wayna, sipas, tayta, mama, machu, payakuna ima llaqtarunas llakipi tarikunku, wakinqa ñas waqachkankuña. Umalliqpa warma yanapas lliwsi wawantinkuna waqayta qallarinkuna, "iImam pasasunki yaw runa, imapaqmi tutan tuta, llaqta llaqta nispa purichkanki, chayta munay munaysapa runa!" nispas wawanta marq'ariykuspa aya takita takispaña ñawinpas punkiy p'unkillaña waqaykuchkan.

Manas pi hampiqpas hampiyta atinkuchu, umalliqpa kurkunqa ñas chiriña kachkan, sirqanpas manas pik pikyanñachu, aswansi lliw runakunaqa manchariywan paykunapas waqayta qallarinkuña.

Chimpa Tapaq riwaq Manka kirpa, q'ala qasqu llaqtamantas huk yachaysapa apukunawan kamachinakuq runata, turuta chaninchaspa umalliqpa wawqin mink'akamuspa llasaq hampi tullu q'ipisapata chayaraqachimun, chaysi llaqta runakunaqa asuykun:

Taytallay imachá tuta wayrachus, suq'a wayrawanchus tuparqun icha sallqa uywachus imas kay umalliqniykuta mancharichimun chaymi kayrikunaykipaq hatataspa wañurqunqaña, ninsi qampa makiykipim kanqa kay qari kallpasapa umalliqniyknispas hampiqta ninku.

"Ama llakikuychikchu ñuqaqa papacham lliw tiqsi muyupa riqsisqan kani riki, manam wayrachakunaqa chansakuwanqachu, supaynintam kunachallan aparqachisaq" nispas hatun qirupi ñawin kallpasapa aqata upiyan.

Hampiq tukusqa runaqa, apukunamansi samaykun, llug'iman muyurispas unquqman napaykuq rin, chaysi maqt'aqa allinta qawaykuspa kutirimun:

iChachaw, iman kay! yuyaypitaqchus taytacha umalliqqa mama alimpichu tarikusqa, kallpachakunaypaq astawan allin kallpasapa aqata haywamuwaychik nispas hampiq runaqa aqawan kallpachakun.

Hampiq runaqa umantas manam, manam nispa rimapakuspa muyuchin, chaysi llaqta runakunaqa astawan llakisqa huñunarukunku, huñuna patapi, chaypis rimanakuypi rimarinku:

"Imaynan kasunchik kay umalliqninchik mana allinyaptin" nispas rimarinku.

Hampikuq runachaqa astawansi aqata mañakun, chaysi llaqtarunakunaqa ninku:

“Tayta, hampiq runa, imay pachatam umalliqniykuta hampiyta qallarinki” nispa, hinaptinsi hampiq runaqa, umallanta manam, manam nispa muyuchin.

“Imaninkim, icha iskay turutachu chaninchapunayta munankipas, tawa turutapas hampiqtiykiqa kunachallam wataykusqayki” nispas umalliqpa warma yanan waqaykuspa hampiqpa makinta mañakun.

“Manam, manam atiymanchu, supay sasam kachkan, ima wayramancha runaqa tupakun, aswanmi huk yachaqkunata apakamuychik” nispas hampiq runaqa q’ipinta q’ipichakun.

Chaymansi llaqta kamachiq kuraka rikhuriramun, hinaspas hampiq runataqa iskay rakhu waskhawan chaqnayta qallarín.

“Yaw yachaq tukusqa tayta, ñuqaykuri allqumasiykikchu kayku, chayhinatachu rikhuwankiku, umalliqniyku hampinaykipaqmi mink’akamuykichik, manam kunan atiymanchu niwanaykipaqchu upa, hunku tayta” nispas chaqnarpan.

Kunanmi chiri wasipi illarinki, manam ñuqaykutaqa hampiq tukuspa k’utuwan kimankuchu. Mancharikunsi hampiq taytaqa, hinaspas taytachamanta mañakuspa waqayta kachaykun.

Chaykamas umalliqqa ña hukta yañurquspa kawsarimunña, llapallan llaqtarunas qaparinku, umalliq wañuriptin. Lliwsi umalliqqa uyanpas yanayarpan, ñawinpas uchkuy uchkuña, chiriy chiri, mana rimariqña, mana pi runatapas riqsinñachu, makillawanñas wichayman urayman haywakachachkan.

Kimsa p’unchawñas umalliqqa mana qaliyanchu, aswansi anchayaykuchkan, ñas Challwaq ayllumantapas, mistikuna masintukuspa, paykunapas llakisqa chayaraqamunkuña.

Hampiq yachaq runapas hinas chiri wasipi wichqarayachkan, paymanpas manas runakunaqa ima mikhunallatapas upiyanallatas, kukallatapas kiri sunquwan runakuna tarikspanku haywaykunkuchu, aswansi llaqtarunakunaqa huk ayllu Wakullu sutiuyuqmanta ancha yuyaysapa yachaqman tawa kawallupi allin

qari tukusqa waynakuna phawayllaña rinku, iskay p'unchawmantas yachaqta Pantaku sutiyuqta chayargachimunku, chaysi hampiqtaqa kurnitawan, waka waqrawan ima chaskiykullanku.

Pantaku yachaqsi, umalliqta mat'inta llamiykurum hinaspas mancharikun, lliwsi qilluyarapun, paypas hatataytas qallarín, hinaptinsi llatarunakuna, Challwaq ayllu runakuna ima mancharikunku, paukunapas hatataytas qallarínku.

"Imamanmi tayta umalliq tuparqamun, maypipas kayhinataqa manam rikhurqanichu" nispas Pantakuqa kukanta akulliyta qallarín.

Papay qampa makiykipim umalliqniyku kachkan, chaypaqmi mink'akamuykichik, hayk'ata mañakuptiykipas qullqipipas turupipas, huk uywakunapipas chaninchapusqaykikun- nispas llaqta runakunaqa rimarínku.

Pantakuqa kaqmanta rimarillantaq:

Kaqllatam mana llullakuspallaykichik niwanaykichik, pim huk hampiq makincharqaña- nispa, chaysi huk irqicha qaparispa rimarirqamun:

"Qayminpam huk yachaqta, chimpa Tapaq riwaq ayllumanta apamunkuña, chay runapas manam makinchanchu, aswanmi mana hampiyta atiqtin, chiri wasiman llaqta kamachik kuraka wichqarapun, kunanmi, payqa mana ima mikhusqa, mana ima upiyasqa, mana ima ch'usiwán chiripi wañurichdkan" nin, llaqtarunakunas millay ñawinwan irqitaqa qawarparínku. Manas imanaytapas atinkuchu.

Hinaptinsi Wakullu ayllumanta yachaq Pantakuqa wichayta, kinrayta, urayta qawayta kachaykun. Chaymantas rimarimun:

Chachaw millay runakunam qankunaqa kasqankichik, manam hampiytaqa atiymanchu, ñan mat'inta llamiykuptiy umalliqqa chiriy chiríña kachkan, imaynanpim chayraq willakamurkichik, aswanmi nisqaykichik, umalliqniykichikpaqa pisichallañam kawsakuynin, kunan tutachus, paqarinchus ripukunqa, manapunin allinñachu,

hinaspapas Tapaq Riwaq ayllumanta hampikuq taytatahinam chiri wasiman wichqakuwankichikman nitamuspas q'ipinta p'ipirispas qunqayllamanta chinkarapun.

Chaykamas Kintal Siki awichuqa asikuspa, mach'akuspa runakunata sunqunta rawrachikpa uqi thanta punchunwan churaykusqa purikuchkan, hinaspas lliw llaqtarunakunaman kayhinata rimarispas asuykun:

Chaytayari munaychik, imatam kunan rurankichik umalliq runa tukusqa wañuptin, hinayari wañuchun imapaqmi qari tukuchkan, maypis ñanta pantastin purispas ima wayramanpas allquqa tupamun, Asikuspan qawariykichik, qu qu qu, kunan mana ima ruraytapas atispaykichik, mana allin hampiq k'utukuq runakunata pusarqamunkichik, manataq allqumasiykichikqa hampiylatapas atinchu- nispas wakchay wakcha millay sunkhasapa, taytakuqa ichikachan.

Hinaspas umalliqpa warma yamanman allichallamanta asuykun.

Panachay, mamay imanasunkin, imam taytanchik umalliqta pasarqun, ama waqankichu, kunanmi qusaykipa makillanta llamiykurqusaq, ama manchakuwaychu nispas.

Llaqtarunakunas rimarimunku, ¡Imatam chay millay asnaq Kintal Siki chaypi ruran!, qarqumuychik! ¡Umalliqninchikta millay q'apayninwan astaqaq ancharayachinqa!

Kintal Siki taytaqa umalliqpa warma yananta nitamun:

Ama llakikunkichu, manam qusaykiqa wañunqachu, ñan uyanta qawaykuniña, ñawinpas p'illtiy p'illtim, chukchampas manam sayasqachu kachkan, chukchan k'aspihina sayariptinqa llakikuymi kanman,

kunanqa manam “kawra michiqqa” ringaraqchu, taytachapas phiñakuspa qarqumungan, paqarinmi, wallpa/k’anka waqayta hamusaq, ichaqa manam pitapas rikhuyta munanichu, aqa q’uñichata allpa mankachapi churaykapuwanki, manam imatapas munanichu-nispas nitamun hinaspas tawnanta hapiyqusqa, iWahu, wahu, wahu! “Manan umalliqninchikqa wañungachu karahu” nispa ripukun.

Umalliqpa warma yananga llaqtarunakunatas, mana pipas chay wallpa waqay pachata umalliqpa unqusqan wasita rinankupaq mink’akun, waqaykuspan qunqurispas kurakatapas tukuy sunqunwan mink’akun Kintal Siki taytapa rimayninta kasuspa.

Llaqta runakunaqa hinatas ruranku, manas pipas rikhurinchi, chaysi Kintal Siki tayta saqra wasi raqaypi Khuchi aqata, llama pichuta, kawra hispayta, runa aqata, khuchi ispayta, kawra hayaqinta, tuta huk’ucha/ masu yawarwan minuspa huk allpa qirupi sumaqta suysurquspan allichakun.

Kintal Siki taytaqa manas chay tuta mach’anchu, nitaq puñunpastaqchu, aswansi tukuy tuta rimapaykukun, qaparqachaykunsi, chayta rikhuspankus runakunaqa aswan mancharikunku.

Wallpa waqay pachatas, Kintal Siki taytaqa, rimarisqanta ruran, chay hampi rurasqanta apaykuspas umalliq unqusqan wasiman rin, hinaspas runakunata qawarispas upallaychalla unquqta rimapayan, hinaptinsi unquqqa mana rimarinchi, chaysi hampi apasqanta, umalliqpa siminta sasawan kicharispas chaninta upiyarachin, kimsakamas tuqriq tuqriq tuqriq hina milp’urqun. Kuisqas Kintal Sikiqa q’yuñi aqanta upiyan, hinaspas wahu, wahu, wahu nispa puñunanman pasapun.

Illariytas llaqta runakunaqa, kuraka watukuy rinku, chaysi unquq umalliqqa mancharisqa tiyakuchkasqa, hinaptinsi, kusikuywan runakunaqa, umalliqpa warma yanaman willamunku. Llaqta kamachik kurakas unquqta tapun:

Wawqiy umalliq pim kunan tuta hampisuqniyki hamurqa?
iKaqllatam willakunki manachayqa manam allinmanchu!

Chaysi umalliqqa nin:

"Maman musiyakunichu wak hatun ñantam richkarqani phawayllaña, sumaq rurukunap, munay t'ikakunap chawpinta, chaymi musquyllaypi sunkhasapa machucha chirillaña makinwan llasp'aykurquwan, hinaspa chukchaymanta hap'irquspa kutirqachimowan, michk'i upiyanatawan upiyarqachiwan, chaymi kunan hump'isqa ancha sayk'usqa chayraq kay llaqtanchikman chayarqamuni" nispas umalliq tumpa runayasqa kutichin.

Kusikuywansi kurakaqa llaqta runa waqyakuqman, waqyakuna muqumanta umalliq tumpa qaliyasqanta willamunanpaq rispa. Hinaspas waqyakuy llaqta runan kusikuywan willamun:

iTayta mamaykuna, kusikuychik, umalliqninchiktam kunan tuta taytanchik hampirqatamusqa, chaymi tumpa qaliña tarikun, hakuchik watuykamusunchik!

Lliwllas runakunaqa umalliq qawaykuq risqaku, wakin runakunaqa sunqullanpis pis chay tayta hampiq karqa nispa tapurikunku, manas pipas yachanchu éimaynanpis umalliq kunan qali illarirqa?

Kaqmanta, kaqmantas kurakaqa umalliqta tapun, manas umalliqqa musiyakunchu pis chay hampiq karqa chayta, aswansi ña puririytaña munachkan, llaqtarunakunaqa, Chawllaq, Tapaq Riwaq manka kirpa q'ala qasku ayllukunapas hanllarispas umallanta thaspirinku, iallinmi, allinmi, allinpunin kayqa! nispas rimarinku.

Chawpi p'unchawkamaqa umalliqq lliw qaliñas llaqta k'ikllukunapiña purichkan, chaysi warma yanapas kuisqas pakallapi tayta Kintal Siki awichuman hatun qirupi aqhata upiyananpaq huk irqichaman aparqachin. Umalliqpa warma yanallansi chay Kintal Siki tayta qusanta hampisqanta yachan, manas pipas yachananchu, manachayqa kaqmantas umalliqqa wañurkunman.

Kuisqas llaqta runakunaqa aswan lliwta mink'arispas, aqhata, waqtuta, winuta ima raymichayta ruraspanku upiyanku. Tukuy tutas kusikuymanta tusuykunku, manas tayta Kintal Sikitaqa yuyarinkupaschu.

Qunqayllamantas Kintal Siki awichuqa chinkarqapun, manas pipas mayta, chayta risqantapas rikunkuchu. Wakin ayllun tukusqallas saqra wasi raqaykunata icha Kintal siqiga allquhina wañurqun nispa machkarinku.

Manas tarinkuchu, wakin runakunaqa aswansi kusikunku, manaña p'inqay runa purinñachu nispa, wañupuncha nispas aswan kampanallataña tukachinku ayapaqhina.

Maytas ripun runari?, é iman mikhurqunpas?, sach'a sach'amanchu ripun?, é May mach'aypiñan tiyapunpas? Nispas kuraka sunqullanpi llakisqahina tapurikun.

Llaqtarunakuna llakisqa huñunankukamas Chawllaq umalliq qapaq tukusqa runas Kintal Sikitaqa mana pipa rikhusqan pakallapi rimapayasqa, chaysi awichuqa kutichisqa, chay allqu umalliqqa kawsarinanpaq makillaypim kachkan nispa, hinaptinsi Chawllaq ayllu qapaq tukusqa umalliqqa Kintal Siki awichutaqa suwapihina allinta mach'arqachispa chawpi limp'u tutata mana pipas rikhuchkaptin runankunawan ayllunman aparikusqa, chaysi illariyta Kintal Siki rikch'arinanpaq huk allin puñuna wasipi puñuchkasqa, manas imanakuytapas atinchu, chaysi manaraq inti llusqsimuyta huk munaq t'ikaman rikch'ariq sipas mikhunata haywakatamun, chayllamansi huk wirasapa hatun waynapas vinuta qirupi upiyananpaq churaykatamun.

Tukuy p'unchawsi Kintal sikiqa mana llusqsimuq wichqarayaykun, puñunan pirqa k'uchullamansi unu hip'aytapas hisp'aykun, inti patatañas kaq vino apamuq wayna rikhurirqamun, hinaspas tapun:

Yaw tayta, taytacha umalliqmi kamachimowan, hatun hispayta hispamunaykipaq, kunanmi kay chumpiwan ñawiykita churpaysayki, nispas makinta chaqnarquspa ñawsatahina huk raqayman hatun hisp'ananpaq apaykun, Kintal sikiqa manas hisp'anaschu, phiñasqas tiyarayan.

"Ñachu hisp'akunkiña" nispas waynaqa kaqmanta chumpiwan chaqnaspa, chumpiwan ñawinta tapaspa kaq puñunan wasiman apaykun.

"Kaypi puñunki, tuta wallpa waqaytaña taytacha umalliq qanwan asnaq siki tayta rimaq hamunqa, chaykama puñunki" nitamunsi.

Awichuqa manas puñunchu, aswansi kukanta akullin, lliwsi l'impu tutaña, manas pitapas rikhunchu, payqa yuyaymanachkan wañuyta, ñak'awanqas kunan tutaqa, aylluypas manan kanchu, pitaq waturiwanqapas nispas rimapakun.

Wallpa waqaytas Chawllaq umalliqqa chikan akchillawan awichupa puñusqan wasipa punkunta kicharpamun:

iTayta, Kintal Siki, kawsachkankichu!, Kintal Sikiqa manas rimarinchu.

"Tayta kay vinuta upiyay, manan pimanpas kaytaqa mallichinichu, qam allin makiyuq, allin umayuq kaptiykim kay wasiyman apamuyki, chaymi tayta qamta pakallapi rimasunchik tukuy rurayniyta unanchanaykipaq, qanmi kallpachawanki, ñan yachaqniyunapas willawanña, manachayqa awqaykunan sipiyta munawachkan, allpaytachari qichuwanman riki" nispas Chawllaq umalliqqa rimapayatamun, hinaspas ninrichallampi nitamun:

Awichu ima munasqaykitapas churanpusqaykim, ama manchakuwaychu,

manam wañuchisqaykichu, nitaqmi ñak'asqaykichu,
wirachasqaykichu, kusionqalla tiyakunki, mikhunaykitapas
apachimusqaykim, vinupas mama Juana wutillapim hamunqa- nispas
umalliqa lluk niq l'impu tutallapi chincharirqapun.

Awichutaqa manas puñuypas hap'inchu, hinallas illariqun,
chikan wasi t'uqullantas k'anchaypas k'ancharimuy, tutayaqpis
puñunan patallapi tiyarayan. Kaqmantas sipas mikhuna apaykusqa
rikhurimullantaq, mana imata rimarispas mikhunataqa allqumanhina
churaykatamun.

Hinallataqsi waynaqa mama Juana wutillapi vinuntin rikhurimun,
hinaspas nin:

"Tayta kayta upiyay" nispas qirupi achkata hich'aykun. Chaysi
Kintal Siki awichuqa nin:

¿Wayna maymanmi aparamuwankichik?, ¿imatam
rurawankichik, mikhuwankichikchu?, nispas waqayta qallarín.

Manam tayta chayhinachu kanqa, aswanmi qapaqta hina
taytanchikqa rikhukusunki, uma muyu hinam taytacha purichkan,
awankunan sipiyta munan, llaqtarunakunapas t'iquytañam
muñachkanku mana allin ñanpi kamichiyta atiptim.

Ñuqa allquri imapaqsi alliyman, chaytaqa manam atiymanchu,
yanqatam rimapayawanki upichu, wita runa- nispas kutichin,
chayllamansi waynataqa qayarirqamun taytachaqa, pakakuspallas
waynaqa llusirqun.

Kaqmantas Umalliqa wallpa waqayta kutimun, mana pipa
rikusqa, awichuwan rimaq, manas qapaq hinachu, thanta
ch'ulluyuq, thanta uqi punchuyuq, tawnayuq awichu tukuspa,
hinaspas kaqmanta rimapayam:

Tayta, kunanmi puriyuyta willawanki, qam runam kunan
p'unchawmanta taytahina kanki, paña makiy runa, ichaqa manam
kaytaqa pi waqrapas yachananachu.

"Imas riki kay kamachikuyniykiqa" nispas awichuqa kutichin-
atiymanchu chaytaqa, imapaqmi kay allqu, llaqtaypa chiqnisqa

kay allukunapi ima rurasqaykitapas puririchiymam nispas kutichillantaq.

Pisichallam pacha, kunanqa niway. ¿Imachapim puriyniyta qawarirapuwanki?, ¿allinchu kanman awqaykuna allpayta, warmiyta qichuwananpaq?, manapunin chaytaqa munasaqchu, utqayllaman niway, imapin chay puriyniyta qawapuwanki, sarapichu, kukapichu icha naypispichu, nimuway tayta.

Unaymantas awichuqa chikachallanta rimarin.

“Yuraq sarata, allin kallpayuq waqtuta, hakakllu phuruchata, añaspa lluq'i chakichanta, k'intipa q'isantawan ima paqarin apamunki, ichaqa manaraq puñunaykimanta llusimuchkaspa, kimsakama lluq'iman kutikutirispas mana akchillawan hamunki, aman ima uywapas, runapas rikusunkimanchu, manachayqa manam rurayniy allinmanchu” nispas nin.

Paqarisnintinsi umalliqa, awichupa nisqallanta ruraspa, manas warmi yanana puñuqmasinpas yachanchu, upallaychallas q'ala chakilla awichupa puñunan wasiman rin, ñanpis kichkakuna chakinmanpas haykurqun, chaytaqa manas umalliqa kasunchu, aswansi allinta kallpachakuspa mana hatataspa puririn, chaysi awichuqa rimapakuchkasqa, umalliqa uyarayansi rimasqanta, manas ima rimasqantapas hamuntanchu, wata qalluhinas awichuqa rimapakuchkan, qunqayllamantas umalliqa awichupa punkunta kicharpayrin, hinaspas upallaychalla mana ima k'anchiyuq ch'inchallapi rimapayan.

Tayta, niwasqaykikuna apaykusqam hamuchkani, manam pipas rikhumuwanchu, aswanmi kichka chakiyman ch'iparqamuwan, chaypas hina kachun, kay waqtuta upiyay, kañasu maqt'asu kayqa, kurkuykitapas sachchirunqam.

“Añay umalliq rurasuncha riki, maymi makiyki imaynas yawarniyki kachkan chayta llamiykusqayki, chaymantaña sarachata qawaykusunchik” nispas awichuqa nin.

Taytay, ama hina kaychu, makiyta llamiway, hinaspa allinchi icha manachu kasaq chayta willaykukuway- nispas nillantaq.

Awichuqa una unaysi ukninta ukninta imas makinta llamipayan.

Ummmmm, ummmmmmm, ummmmmmm taytay manam allinchi kachkanki, layqasqam tarikunki, hamp'atupim wasimasiyki aylluyki tukusqalla rurachisukqanki.

Pim chay wasimasiy, kaqlata willarquway, runataqa chiqchi kiruntapas pampapin tusurqachisaq, t'ampa humantapas p'ilapiyarqusaqmi, kaqlatata willamuway.

Maman yachaymanchu, kikiymim yachakuchkanki, chaytaqa sunqullaypim yachasaq.

Kunanmi manaraq wallpa wachkaptin kawsakuyniyta qhawaykapuway, kayqaya hak'akllu, phuru, q'intipa q'isan, manam runaykuna años chakita tarimunchu, chaydllañan pisiwachkan.

Maman, tayta yachaysapapas, qullqisapapas kay chay años chaki pisiptinqa manam imapas rurakunmanchu, aswan paqarin kutimuy, ichaqa amapunim pi waqrapas rikhusunkichu, mana ima ruwayninpas chayanmanchu.

Chayllapis pachaqa tumpataña k'ancharimuchkan, chayllapis rimakuy tukurqapun, chaysi umalliqqa utqayllaman puñunan wasiman p'itan.

Chaykamas awichuqa tukuy rurananta allichakuchkan, chay pachamanta pachas mana puñuspa tullukunata qasqunpi misanta taqwirin, ch'ak niq puñuna wasipi mana pipa watukusqan awichuqa umalliq hampinapaq allichakun, sapa kutis saratañataq, kukatañataq, naypistañataq qhawan, manapunis allintaqa tarinchi, chayllamansi umanman huk puriq masinpa yachaynin chayarqamun, chaysi qaparín: ¡Wahu. Wahu, wahu! Nispa, chaypi puriq irqis uyarirqusqa hinaspas wasi t'uquchanta pakakuspalla qawachkasqa, chaysi vino apamuq wayna qaparimun.

Imatam suwa irqi chaypi ruranki, mamaykimanmi willamusaq, umalliq chayta yacharqquspaqa mamaykipa wakantam ñak'arqunqa.

Papay manam imatapas ruranichu, amam pimanpas willankichu-nispas irqiqa p'itayllaña chinkatamun.

Chay tutas qapaq tukusqa Chawllaq ayllu umalliqqa lliw tayta Kintal sikipa kamachisqa apaykusqa awichuman yanan puñunankamalla chinkapi q'ala chakilla p'itan, manas kichkapas kichkachu, rumipas rimichu, huk thanta punchuwan churaykusqa, thanta ch'ulluwan ch'ullukusqa, kimsakamas ll'uq'iman muyurqatamun, awichuman chayaspas.

Tayta Kintal, p'achakuy manam kay wasipiqqa allichawaqchu, aswan huk wasiman risun nispa, qullqi pakanam wasiman aparikun.

Maytam papay kay hinata apawanki. Ninsi.

"Ch'inchalla purimuy, allqupas, musiyaramuwasunmanmi, ch'inchalla, amapuni ima sarusqanchikpas uyarikunqachu" nispa.

Chay wasipis mama impas kasqachu, runa uma tullullam kasqa, qhala patankachallapis tiyarinku, chaysi umalliqqa nin.

Tayta Kintal, makiykipim kani, kunanqa puririynta, ñanniyta, kawsayninta qawaykapuway, manachayqa kay kuchunawanmi kunkaykita kuchurqusqayki, allinchallata ch'uyata niykuwanki.

Taytallay amam kuchuwankichu, hampisqaykis riki, aswanmi paqarichallam llaqtayman aparqapuwanke.

"Tutaraqmi ripunki, tayta hampiylla hampiykuway, manam kurkuy allinchu, Chinchi ayllupi umalliqtapas qanmi hampinki, manachu rikuchkayki, chaymi nuqqa kay llaqtayman apamuyki, yachaqmi kanki, manachayqa niykiñan kay kuchunata qhawaykuy mapas, kunkaykichu siqsiskan icha" Ninsi umalliqqa.

Chay rimanankamas pachaqa illarirqamunña, chaysi chay wasipi awichuta saqhiykatamuspa umalliqqa puñunan wasinta p'itan, Chaysi warma yanan q'ala umalla purichkasqa umalliqta machkaspa, pantachiqhinallas umalliqqa huknin k'uchunta puñunanman kutiykun.

Yaw runa, maypim purinki, icha qanqa huk ñañaykunaman richkanki, chaymi millay sunquyuqllaña, ñawiykipas k'isullama

qawawachkanki, qhilli, asnaq akaman q'apariq runa, amapunin llamiykuwankichu, tuq tuq tuq nispas kimsakama tuqhaykun.

Qunqurispas umalliqqa yananta nin:

Yaw warmi manam chay nisqayki hinachu, awqanchikkunan sipiyta munawan, layqachiwansi, allpanchikkunatam qichuwasun, wawanchikkunapas lliwsi ñas layqasqaña, chaymi uma muyuhina tuta purichkani.

"Amam ñuqataqa k'utuwanichu, mamaykita, awichuykita k'utumuy, manam ñuqaga llulla qilli masiykichu kani" nispam kutichim. Chayllamansi achkarqamun, umalliqpas chullunku ñawis rimanakuymapas rin.

"Imanaruncha umalliqta? Nispas llaqa llaqa runakuna tapurinakunku". Qayninpamantañan chayhina uma muyu hina umalliqninchikqa purichkan.

"Payachantapascha qari masin pantarqun, chaymi llakisqa kachkan" nispas rimapakunku.

Llaqa runakunaga manas allintachu rikunku umalliqtaqa, unquqtahinas uyanpas k'illuy k'illus mancharisqa purín.

Ichaqa tukuysi umalliqpa umanmanqa chayamun, musqukuyninpiyas kichkallatañas saruykuchkan. Kharu kharu ñantañas puriykuchkan, chayarqunan kachkaptinsi ñataq riqch'arirpanña, tutan tutas musqkun chayhinallata.

Antichay p'unchaw chayraq qhallarichkaptinsi, umalliqqa, qunqayllamanta limp'u tatami Kintal siki awichuta rikch'arirqachin.

Taytay Kintalku, ñan kunanqa antichay p'unchaw qallarimunña, chawpi tutam kachkan, kunanqa allin p'unchawmi niwasqaykihina.

Papay puñurqapusqani, haku qhallarisunchik, maymi hakakllu phuru, añas chaqi, k'intip q'isan apamuy nispas, nina sansaya ruran, kunanmi tayta sarachapi qawaykurqusaq, hinaspas uqi thanta punchunta tawaman taparaykuspa pampaman mast'an.

Awichuqa saratas iskun, hampiyta qawananpaq, lliwtas ruranantas ruran hinaspas nin:

“Tayta hampirquykimanmi, hampirquptiy llaqtayman kutirqachipuwanki, manam imatapas mañakusqaykichu, waqtuchallayta q’ipiyman churaykunki”.

Hinacha kanqa riki, tayta. Nispas nin.

Papay kunanmi qhari qhari, michihina, pumahina, atuqhina purikunaykipaq kay kamachisqata ruranki.

“Imatam rurasaq papay” ninsi umalliq awichuta.

Kay hamuq antichay p’unchawpaq, kunan hina pacha hamusqayki hina pachapaq apamunki: Lawil t’ika ruraq, pukatawan, michip lluq’i makin silluta, michi kiruta, tawa sunkhanta, pumap chukchanta, lluq’i makinpa sillunta, puma kiruta, sunkhantaima, atuq chupanta, ichaqa maymantapas atuqtaqa kawsaqchallamanta chupanta rumillawan k’uturqachinki, wañusqa atuqpaqa manam imata ruraptiykipas ch’uyataqa hamipqa chayasunkimanchu.

Papay, arí chaytaqa maymantapas tarimusaqmi, nispas kuisqaña umalliqqa wasinman kutipum. Manas ayllunkunamanpas willanchu, sapallansi chaytaqa yachan.

Chaykamas awichuqa rurananta qallariykunña, payqaqa kasqas, chay umalliqman kanachisqan, chaysi awichuqa p’unchaw p’unchaw llama qasqu wirapi, munaychata ruraykuchkan, ñan michi kirutapas, churarqunña churanallanpi, michip, pumap sunkhaspas sumaq t’ikachisqa, atuqpa chupampas waqaychasqan kasqas, lliwsi kasqa.

Tawa p’unchawpis awichuqa alcansu rurayta tukupun, hinaspas payqa waqtuta upiyakun.

Umalliq sapa tuta rispas awichutaqa mach’asqallata tarimun, manas hatun kunkawan rimapayanapaqpas allinchi, runa, warma yanana musiyarqunanpaq. LLakisqas umalliqqa sunqullanta tapupakun, imaynas kasaq kay awichu wiswi kunka, asnaq machu, q’illi mikuq hampiyta atiwaptin nispas sapa p’unchaw rispa rimapakun.

Chawpi tutas awichuqa wak urqumantahina iWahu, wahu, wahu!
Nispa rakhu kunkawan animu ayahina qaparin. Chaysi umalliqqa
mancharisqa, llaqta runa chay awichu uywasqanta musiyarquspa
chaqwachananta mana munanchu. Pakachallapis chay tikuy ruray
qispiypiña kachkan.

Killachay p'unchaw tutas umalliqqa lliw awichup kamachimusqan
apaykusqa awichu yachaqman kaq hina rinan pachallata rin, hinaspas
sumaqllata punkuta kicharquspa, ch'inllapi awichuta rimaykun:

Taytay allinchu kachkanki? nispa, chaysi awichuqa kutichin:

Allillanmi papay, kunanqa ñan chay ruranata rurasqaña,
chaypaqmi kamachisqayta lliwta riki apamunkiñas, manachayqa
manam ruraymanchu. Nispas nisqa.

Taytay manam maypipas atuq chupanta tarimunichu, qharantam
aswan apamuchkani, pumapa kiruntapas manam tarimunichu,
michitaqa yana kaptan t'iqurquni hinaspam kirunta, sunkhanta,
sillunta ima urqurqamuni- ninsi.

Ama sunqyuta k'arachiwaychu, allqutachu kamachini ima,
manam rurasqachu mañakusqaykita.- nispay chansakun.

Papay ama chayta niwaychu, chay apamusqallaywan
rurarqapuway, allinmi kanqa- ninsi.

Chayhinaqa chiri chirillatas rurasqa riki nispas kutichin.

Tayta ama waqaychu, qarimasiymi kanki, waynaraqmi kanki,
churiypas kawaq hinan kachkanki, hampisqaykim- nispas waqtuta
mañakuspa achkachata kallpawan upiyarqun.

Aqqqqq, aqqqqq, waqtuchari, allintachushina willawachkan
iqallarisun!.

Tayta amahinachu kay hampiwaqtiykiqa chanintam qullqitapas
chaninchapusqayki, mikhuna wayk'uq sipaspas qampaqmi kanqa.

Ama uma muyu runa chaytaqa rimapayawaychu, kunanmi lliwta
p'achaykita ch'utikunki, q'ala tinti.

Makiykipim kani, chaytachá rurasqa nispaq umalliqqa p'achanta
lliwllata ch'utirukun, q'ala tintis ullunpas waylin waylin sayarayan.

Chaypis awichuqa sansa ninapi tukuy
rurasqanwan allinta kallpachakuspa
q'usñichiyta, hayhinata rimarispanku
qallarín.

Maymi michi kiru.

Chay yana hipupi kachkan, urquy
sumaqllata.

Maymi pumapa kirun, sunqhan, sillun.

Chay yuraq khipupi kachkan,
chaytapas sumaqllata urquykuy, tayta.

Maymi atuqpa chupachan.

Papay chaytaqa manam tarimunichu.

Asikuspas awichuqa umalliqpa uyanta
qawaykun.

Hinas kanqa riki, k'umu k'umuchá purikunki- ninsi.

Amayári papay, niykiñam ima mañakusqaykitapas
churamusqaykim, manam llullakusqaykichu.

Papay umalliq wawqichaymi kanki, churiypas hina, chaypaqmi
papachaykiqa hampiykusunki qari purinaykipaq.

Hinaspas huk llampuchawanhina (atuq chupawan) awichuqa lliw
umalliqpa kurkunta kuti kutita ruran, hinaspas sumaq uchuychalla
wayqachaman allin sirasqata waqaycharqun, chaymantas nin.

Tayta umalliq kunanmi kay wayqachata ama pimanpas
kacharikunkichu, nitaq p'unchawqa qawaykunkichu, t'aqwirunki
chayqa makiykim p'akikunqa, ñawiykitaqmi ñawsayapunqa,
kasukunki chayqa qarison purinki, ima ruraytapas llallirqunkin,
awqayki rimaptinpas llallirqunkin, ch'in nichinkim.

Añay taytallay chayaqta hampirqukuway.

Imamansi awichuqa sansaman alkansu rurasqanta kachaykuspa
q'usnichin, q'umpun umalliqtaqa.

Kunanmi ama wayrata suqunkichu yaaa nimunaykama, chaymi
chayasunki- nispas awichuqa runata q'umpum.

Aqqqq, aqqqq, aqchiw aqchiw nispas pumap kirun, sunkhan, sillun, michip kirun, sunkhan, sillunta sansapi K'añaspa q'apayninwan iqipachkanku.

Iskay pachas ruran chayta, hinaspas umalliqtaqa yana michip yawarninwan pukallataña kurkunta llutirqun.

Kaqmanta p'acharqachikpas, umalliqtaqa wasi puñunanman llapa ch'usikunawan p'isturqun/ wank'irqun, chaypis tukuy p'unchaw qurquryallama mana ima musiyakuq puñuykun. Awichuqa puñunan patallapis tiyarayaykun, unquqta ima saqra hamuptim amachananpaq.

Chawpi tuta quyllurchay p'unchawtañas umalliqqa rikcharirqamun, chaysi awichuqa nin.

"Taytay umalliq wasiykita pasapullayña, ñan kunanqa kallpachaykina, pumata, michita hinam runakunaqa manchakusunki, ichaqa chay waraykipi uña wayqachanpi huk sikrituchata sirarquni, chaytaqa amapuni mayta rispapas kacharikunkichu" Chaymantapas tayta umalliq, kimsa p'unchawmi wasipi mana lluqsimuq puñunapi allinta ch'usikunawan wank'ikuspa tiyanki, yanqataq lluqsirqamuwaq nispas umalliqtaqa wasinman qatirqapun.

Chaysi umalliqqa kimsa p'unchawmanta kikllukunapi purín, hinaptinsi runakunaqa mancharisqa qawaykunku. Ima ruraytapas atuq hinas llallirqapum, huñunakuypipas pumata, michita, atuqta hinas llaqtarunakunaqa mancharikuspa hatataspa qawarisqaku. Manas umalliq rimariptinqa rimaq masinpaqqa qallunsi watakuq, hatataytas qallarín, maqanakuypipas kallpansi ch'usaqyarapun. Chaysi umalliqqa qari lliw runaq, umalliq masinkunap manchanan kasqa.

Awichuqa hinas wallpakuna, rurukuna, uywakunata qawaspa mikhuna waykuq sipaswan tiyapun.

Llaqtamasinkunaqa unay pachamantañas waynay waynallata, sumaq p'achasqata, manay sunhayuqta ima riqsinku.

Iskay watamantas Challwaq ayllumanta runakunaqa, hatun yachaqta rikhupunku, Kintal Sikiqa riqsisqa, chakitaklla ruraq, wisllakuna ruraq, yapuna taklla ruraq, llink'amanta munay mankakuna, p'uyñukuna, urphukuna, chuwakuna ruraq tukupun.

Chaysi Chinchí ayllukunaqa chayraq tayta Kintal Sikitaqa, llaqtanman kutinpunanta munanku.

Chayllapim tukukum.

Qillqaq:
Yachachiq, Fermín Antonio Roman Salinas
I.E N° 54342 Huaccasa- Apurímac
"Yutu"

Mistichamanta

Qarwayu llaqtapis huk allin haciendayuq runa tiyasqa, payqa warmiyuq, wawachakunayuksi kachka, ichaqa chay haciendayuq runaqa tukuy lliw imaymana kaqniyuqsi: hatunkaraysi hallpanpis, uywankunapis ñisu askhas kaq; uwihakunas, kawrakunas, chiwukunas, kawallukunas, mulakunas, asnukunas ichaqa askhapunis wakankuna kaq; wakankunaqa allin turillukunas, china wakakuna uñayuq kamas, huk hatun urqu kimrayninkunapi p'ukrunkunapi ñisu allin qumir k'achu chaypis mikhunku, wakin uywakunataqsi urqu patakunapi qhatakunapi, wayq'ukunapi millay qaqa ukhukunapi mikhumukku. Chay askha china waka ukhupis huk munasqa sumaq wakachan kachka, chay wakachatas qhapaq runakqa sutichasqas "Sullukacha" nispa, sapa michikkuna uywakunata kanchanman qatiykuchkan chayqa patrunqa wakakuna qhawaq rikpunis, chaypis chay sullukachaqa anchatapuni munariq.

Khapaq runaqa allinsiya wasinpas, chaypis tiyan lliw imaymana llamk'aq qhari warmi runakunawan, runakuna lliwtas rurapuqku allin kawsananpaq: wakin warmikunas wayk'uqnin, t'aqsaqnin, wawa uywaknin; qharikunapas aylluyuk runakunas: wakinchik chakra rurak, kamachipak huktaqsi uywakuna michinanpaq; ichaqa mallku qharillas waka michikqa kaq. Pabluchaqa sapa p'unchaw tutay tutallamantas waka uñakunata qatik huk p'ukruman, mamakunatatatak chay kikin urqu wichay qhataman sapa p'unchaw, sapa pusaq pachatas watikmanta qatiyamunallantaq kanchaman wakakuna ch'awakunanpaq chaymantataq llamk'aq warmikuna qisuta ñit'ik aswanpis llaqtapi qhatumunanpaq, wakin millk'itataqsi llapa chay haciendapi runakuna upiyananpap; wakakunata ch'awayta tukuspa pabluchaqa llapallantas mama wakakunata uñantinta qatiyakapun huk hatun Mullakani urqu wichay kimray patakunaman, sapa paqar katiqtinchik sullukachaqa ñawpaqtapuni

purik, utkayllamansi llapa wakukunaq ñawpaqintapuni purik, imaraykupi ñawpaqta purik, allin k'achuman chayanapaqsi chaypitaq askhata wixsanman saqsataraq mikhumunanpaq, chay sullukachaqa saksarapun chayqa llakhis sayaraykuchkan waqranta qhituyukuchkan qulli mallkikunaman hinaryá chay yana wakachaqa sapa p'unchaw, sapa kuti chayta rurakpuni; chayllapis huk p'unchaw chayta ruwaspa waqranta hap'irachikamun huk hatun askha sach'a sach'a qulli mallkiwan, manasyá chay k'aspi k'aspi ukhumanta urqukapuyta atinchu, chaypis waqrapayukuchkan waqranta urquyta munaspa, chayllamanchik huk urqu waqrasapa uwiha chinpaykamun, hinas wakaq phakan ukhuman haykurquspa uwihapas waqranta qhitukullantaq, chayllapis sullukachaqa qhaparín muuu muuu muuu nispa. Pabluchaqa chayta uyariruspas q'antisqantapas chanqasparaq waka qhawaq p'itan, chayllapis wakachataqa waqrankuna k'aspiman allin mayt'urusqata rirkurun, ancha phiñasqas kasasqa, wiqinkunaraksi ñawinmanta llusqsimusasqa, chayllamanchik pabluchaqa phawahatan sullukachamanqa waqran qispichik ichaqa supaytas q'amiyuk wakallataqa "imaynatan wakraykita chay ukhu kama winarquranki, imapakmi pukllanki, manachu thak sayawak, puñuwak saqsa mikhuyusqallaqa, aswanpis llakhi pukllayusankirak, chaypakchu ancha ñawpaqtaraq phawamunki sapa paqar" nispas k'amiyun sullukachataqa ichaqa waqrantaqa imaymanata ruwaspas urqunpuni.

Kimsa tawa watañas yaqapis pacha ñawpasqa, ichapas t'ikay pacha ukhuñas haykuykamuchkan, chayllapis chay sullukachaqa puriyninga anchatapuni pisiyarqapuchkan, wixsansis wiñayta qallayapun, ichaqa hina hinallapis ñawpaqtapunis llapan wakakunamanta

purik chaysi wakin wakakunaqa qhipallanta kusata qatiqku, imaynapichus chay yana wakacha huk allin wiñasqa k'achumanpuni pusaq chay raykupis llapam uywakunaqa qatilla qatikku, hinallataqsi maynin killakuna lliw uywata chharqunku chaypis chay sullukachaqa ñawpaqtapunis purik, manasyá maykin uywawanpis llallichikukchu, pichá, maychá llalliyta munachkan chayqa hukta tanqaspallas qhipaman kutichik, chayllamanchik hatun wira turu wakakuna llalliyta munan sullukachataqa ichaqa manasyá atinkuchu, hinallataksi urqu hatun waqrasapa uwihapis llalliyta munallantaq, manapunis llapan uywakuna llalliyta atipuskachu, chaysi ancha allin manchana kaq kachka. Ichaqa chirraw mit'añas chayaykamuchkan, ñas sach'akunaq raphinkunapis urmayta qallariyapunku, chay pachapis sullukachaqa munay urqu waqa uñachata wacharqapusqa, chay p'unchawsi Pabluchaqa wichay wichaytaraq p'itanaqan urqu patapi, sukha pachamanqa uywakunatas qatiyamun kanchanman ancha kuisqallaña; chayllamansis patrunninman sinchi kuisqa chayarkun munasqa sullukacha wachasqanmanta, chaysi patrunka utqaylla llugsirkamun wasi ukhumanta waka kancha hayñi, waka uñatas munaran; Pabluchaqa phawahatansi waka uña hap'ik, ririnpis chhuchupaykuchkan munay waka uña qasqanmanta, ancha munaycha kachkanta, allinta munasqata uywananmpaq, chayllamanchik qhapaq wirakuchaqa waka kancha ukhuman haykurqamun waka uña munarunanpaq, chayllapis patrunka sutita waka uñamanqa churan: "Kunanmantan Misticha sutichankunqa" nispa imaraykupichus chay waqa uñaqa ancha hatunsis kaq wakin waka uñakunamantaqa ichapas ñisu munaycha y finutaqsi chay raykupis chay sutiwan qhipakapusqa. Patrunninpa warminga manas chay sutitaqa munakchu aswanpas churayta munasqa Bravo sutitas imaraykupichu chay sullukacha allin purik waka uñan kachkan chay raykupi. Ichaqa allin suti churaq runaqa kaq Pabluchas hinas patrunka tapuykun imapunin sutin kanman nispa; Pabluchaqa nis allintapaschu wirakucha rimayta tukuyamuchkan payqa kusikuywanraqsi nin: "arí ñuqapis Misticha sutitapunin akllarani" nispa rimarin tukuy kuisqa sunqunwan.

Chay p'unchawmantas sullukacha wakak uñallanqa Misticha sutiyuk kapun, waka uñachaqa ñisu ancha munasqas Pabluchapaq, patrulinpaqpis, llamk'aq lliw haciendapi runakunapaqpis. Sapa sulluka waka ch'awaqtinkus anchatapuni munapayakku "yaw munay sullukacha ancha munayma kachkan uñaykiqa. Llapa runap munapakunan waka uña mistichaqa kachkan nispas, Mistichaqa supaytasyá phawanaqaq, p'itanaqaq wichay uray chay wakin waka uñakunawan, imaraykupichus payqa ancha hatun waka uñas llapan waka uñakunamantaqa chay raykupi ñisu llamp'ullaña. Hinallapis ichaqa chiraw pacha yakapis chawpipiñas kachkan, ichaqa k'achkunapis ch'akiytas qallariyapun, sach'akunaq raphinpas urmayuytas qallariyapun, pisiyaykapunsi yakupis pukyukunapi, wayrapas ichhukunataraqsi huywichin, chiripas aswantas yaparimun, lliw uywakunas khuyayta qallariyapunku, inti taytataqsi sinchita ruphariyta qallariyamun, manasyá ima phuyupis kanchu chay chiraw mit'apiqa.

Llapan uywakunas khuyayarapuyta qallariyunku, chaysi chay sulluka mama wakapis ancha khuñay karapun, manasyá millk'añas kanchu, chaysi Mistichaqa chikanta tulluyayta qallayapun, manas wiñarillanpaschu yaqapis iskay killa hina, aswanpis p'utillas kayuchkan; chiraw mit'apiqa aswanpis winkuyapunsi, ichhukuna, q'uyakuna, irukuna kikin sach'akunapis ch'akiytas qallariyapun, manas uywaq mikhunanpaq ancha allinchi chaysi patrunga michiktaqa kamachin maypicha chikan yakuyuk kachkan chay chiqasman wakakunata qatinanpaq. Chaysi hatun wasi p'ukru qhataman wakakunataqa llapallanta qatiyamun chaypi

michinanpaq, chay chiqaspiqa aswanpis kasqaraqsi q'umir q'achu pisi pisillapi, ichaqa manasyá ñisu pachachu chaypiqa michik Pabluchaqa llapan wakataqa. Wakin uywakunaqa urqullamansi qatina, kawrakuna, chiwukunas urqu qhata, wayq'ukuna millay millay qaga qhatakunaman wichak allinta mikhumunankupaq, asnukuna, kawallukunapis hatun urqkama purinanku. Chay p'unchawkunaqa intipas millayta ruphayta ruphaykamuchkan, tutataq anchata chiripas chirik, ichaqa hinallataq qanqa pacha chayqa chay p'ukru wakakunaq mikhunapaq ch'akipunsis, ichaqa llapan wakas mana allinta wiksanta hunt'aspa tulluyayta qallayapunman. Sapa mit'a qallayuktinchik lliwta t'ikrapun pachataqa, huk mit'as sinchi ruphay, chay huk mit'ataq ñisu wayra, huk mit'ataq ñisutapuni qasaykapun, chaysi runapis ni uywapas allintachu chay pachapiqa kawsaq.

Sulluka mama wakaqa millk'anqa p'unchawmanta p'unchawsi pisiyayapuchkan, chaysi wakallaqa khuyay tullullaña huk kancha ukhuman haykurun pisi k'achulla mikhuk. Chayta qhawarispas Pabluchaqa sulluka mama wakamanqa afrechuta mikhuchik, ichaqa manapunis chaywanpis wakaqa kurkuman kutiriyta atinchu, aswanpis chay chiraw pachapiqa yakupis pukyupi, wayq'ukunapi, mayupipas ch'akiytas qallariyapun. Pabluchaqa ancha llakisqas khuyay uywakunata qhawayuspa, afrechupas tukukapuchkanñas, aswanpas qasas ñisuta chhullunkuyapun pisi yakukunallatapis, k'achutaqa khaqqq niktaraksi ch'akirqachipun, chayllapis uywaqa wañuyta qallayapun ch'ulla ch'ullamanta, yaqapis lliw runakunaq uywansis wañurapuyta qallayapun, chayllamanchik sulluka mama wakaqa wañupunan pacha chayamun, wakallaqa kanchanpis pampaman wikch'urakapun, Pabluchaqa mancharisqas qaparin:

¡Sullukacha! ¡Sullukacha! nispa; ichaqa ñisutas qaparisqa, chayllamanchik patrunqa uyarin runaq qaparisqantaqa. Wasi qhipata muyuruqtinsis Pablucha kancha ukhumanta qapariyamuchkasqa, chaysi phawan kancha hayñi, wirakucha chayaruqtin sulluka mama wakaqa pampapi wikch'urayasasqa manas kuyuripaschu; patrunqa qaparikuspas kanchaman phawaykun:

iSulluka mama! iSulluka mama wakallay! Amaraq wañuychu, piwanmi kunanqa uñayki qhipakapunqa, kunanqa Mistichaqa khuyaytas riki ñaq'aringa nispa; patrunninpa warmipas chayllamanchik phawaykamun waqayukuspa yañusqa waqata rikuruspa. Pabluchaqa sulluqaq kunkantas ukllarakapun, chayllapis wakallaqa wañuyta tukurqapun, michikqa qaparinsi waqantaqsi runapas wañurunman hinarraq. Waka uñachaga manasyá riparanchu mamanpa wañusqantaqa aswanpis Mistichaqa ñuñutas mullkhipayayta haykun millk'ita upyasaq nispa, sinqachanwansi takanaqhan mamanta sayarichiyta munaspa, astawansi takapayan, manapunis uña waka atinchu sulluka mamanta sayarichispa, chaysi pampaman paypas mamanpa kimrayninman qunparparikun, Pabluchaqa aswantas mancharikapun uña waka wikchukusqanmanta, Mistichak kimrayninmansa michikqa urmaykapun qunquriyukuspa sinchitapuni waqayta qallarín, Pabluchaqa Mistichatas qhawahatan uña waka ñawinmantapas wqinkunas phayamuchkasqa, chaypis tutayachikapunku iskayninku.

Patrunqa warmintin ancha llakisqas illaripunku chay huk p'unchawqa wasimantas kanchata rin wañusqa wakak huk hallp'a t'ukuman p'ampapunankupaq, chayllapis Pabluchataqa tarinku wakak phakallanpi samasakta, Pabluga mallku waynallas kachka, chaypis nin waynallataqa ichaga Pablucha amaña waqayñachu, nitak llakikuyñachu munay sulluka mama wakanchik kunan wañukapun chayqa, Mistichansi uñachansi qhipakuchkanrakmi, chaymi Qam kunan p'unchawmanta sinchi allinta kay waka uñachata uywanki nispa; manapunis Pabluchakqa sunqun thak ninchu, chaysi wirakuchaqa mark'arikapun wasiman yakuta upwachinanpaq sunqun thak ninan kama, ichaga waynallaqa ancha unaysi khuyaylla purik sulluka mama waka wañusqanmanta.

Mistichaqa aswantas khuyayarapun, ichaga Pabluchaqa millk'itas ñuñuchin kimsa kutinta sapa p'unchaw, chayllapis para qallariy killa chayamun Mistichaqa chikantas wiñarín. Patrunqa Pabluchataqa

yuyachinsi uywakuna urquman purinan pacha chayamusqanta. Mistichallaqa llapan wakin wakakuna, kawallukuna, kawra, chiwukunawansi puririyapun urquman, urqupiqa watikmantas parawan k'achupis wiñayta q'umiryayta qallaykun, ichaqa llapan uywakunaq wiksansi kusirikapun askha pastu kaqtin lliw urqukunapi, yakupis kucha kuchariksi huñukun p'ukru p'ukruchakunapi, kansi hatun niray quchanakunapas, chayllapis Mistichaqa yaku upwaq chinpaykun quchana patanman hinas chay ukhumanta sulluka maman qhawamusasqa, ancha allintas ñawinwan qhayawun ichaqa manas maman qapunchu, chayllapis mana mamanta rikuspa ñawinmanta wiqikuna llusqirgamun, ichaqa wati watikmantas quchana ukhuman haykuyta munan mamanta watikmanta rikuruyta munaspa, manas aswanta rikupunñachu ichaqa mamanpa phutuntas umanpi allinta takyarapun; chayllapis michik waynachaga chupanmanta chutasasqa mana sinchi qucha ukhuman waykunanpaq, hinasya wakallaqa, ichaqa chay quchamanpunis mistillaqa yaku upyaq purin sapa michik mana qhawasaktin mamanta rikuyta munaspa.

Wakin mama uñayuk wakakunaqa ñuñuchikullaqsi mistichayanqa, chaysi wakallaqa chiqaqta wiñayta qallarín, chayllapis sapa p'unchaw puriskanpi maman hina lliw trupa uywa ukhupi Mistichaqa ñawpaqtapuni purik, ichaqa maman hinas pisi pisimanta uywata trupantinta maypichá allin k'achu kachkan chay chikasma pusan allinta saqsata mikhumunankupaq.

Patrunqa chay hallp'a tuku sulluka waka p'ampasqanpis huk chachakumu malkita tarpusqa, chay mallkis ancha hatun wiñasqa, chay mallkimanpunis Mistichaqa waqran qhituq rik,

aswanpis chay mallkik llanthunpis puñuk saqsta mikhuspaqa;
hinallapis Mistillaqa hatun turuña kaykapun, kusa allin cimentalsik
wakillakunapaq, chaysi wakin ayllumanta runakunaqa wirakuchataqa
rimapayaqku chay munay turu wakankuna sillananpaq, ichaqa
manas katichikuyta munakchu Mistichaqa, aswanpis urqumanchik
phawaylla purik, chayllapis tutallamanta Pabluchaqa uywakunata
qatin llapallanta qullana urqu wichayman, ichaqa chay tuta yaqapis
illarikllas para chayan, hinas Mistichaqa llapan trupata pusasqan
chayllapis hukta qhawarikuktin huk qaqa suchuykamuchkasqa
chayllapis Mistiqa sayarparin phatakunkunawan pampata
hasp'iyta qallarín chayllamanchik waqayta qallarín muuuuu muuuuu
nispa wakin trupataqsi sayarparipun, Pabluchaqa qhawasqanpis
mancharikapun qaparinchik:

“Misticha qhipaman kutimuy” nispas. Chayllamanchik lliw chay
qaqa suchuykamun ichapis Misticha ñit'ikllaña michikqa mana imata
ruyayta atispas Mistichak kachkanman phawan, turullaqa lliw
t'uru ch'illkasqas kachkasqa, ñisu mancharisqas chay p'unchawqa
Pabluchaqa uywata michik, sinakara aputas anchata añanchan mana
uywakuna p'anpapusqanmanta. Ichaqa kimsa mit'añas ñawparqapun
chayllapis turuqa huk yana wakata rikurkun, qhawahatanchik
allintapuni, manas mamanchu, chayllamanchik muyupayan wakataqa,
chinpayta munaspa, allinta chinpaktinga manasyá mamanchu ichapas
huk china waka kachka, ichaqa muhuytas Mistichaqa muhuytas
munachkan. Michikninga kuisqas chayta qhawachkan chayllapis
kuisqa qaparín “wayllunakuypi kachkan Misticha, wauuu chayqa
allinma kanqa, kunanqa manaña mamanta yuyanqañachu sapa pacha”
nispa ancha kusiqa maqt'allaqa qhipapun.

Kastilla simipi qillqaq:
Yachachiq Eulogia Ccopa Usca
IES “Señor de Tayancani- Ccarhuayo- Cusco
Qichwaman tikraspa qillqaq:
Yachachiq: Justa Amanda Laguna Bustamante
IES “Tupac Amaru II” Cusipata-Cusco

Llapankuna ch'ulla qhipakuq arariwa runamanta

Kaymi qhuyay mana mamayuq mana taytayuq Pawqar waynamanta llaki willakuy kachkan:

Huk Tuqra llaqtapis kay wayna pichqa watayuq kachkaspa Cusco llaqtamanta camiónpi wasinquman kutimuchkaspa, qhatamanta urmaykamusqa chaysi mamitan Pawqarta marq'arusqa taytantaq kakatapuni iskayninkuta, ichaqa kinsantinkumantaqa pawqarllas kawsarisqa. Chay llaki p'unchawmantapachaqa, pawqarqa isqay warmi qhari manawawayuq aylluwan tiyaran ichaqa sapaquillantín qharu qharuta puriranku paytaqa wasi qhawanallanpakmi uywaranku, chaymantataq pusaq watayuq kachkaptin chay warmi qharikunaqa Lima llaqtaman tiyaq pasapusqaqu chikuchata wasinman apapusqaqu chaymantapacha tayta mamanpa wasipi sapallan tiyakuran, chayna kaptinmi sapallanpuni qawsakuran Pawqarqa.

Pawqarqa chunka pusaq watayuqniyuq kachkaspa ñan yachaywasipi yachayniykunatapasp tukuchkaspaña anchapapuni llakikurqan, tutankunapi waqaspalla kaq, imaynan kawsayniy kanqa yachaywasipi yachayniykunata tukuspa imaynatam ñawpaqman purisaq Qusquman riyta munayman yachayniykunata hatun suntur wasipi chaninchanaypaq. Ichaqa manan pipas yanapawanapaq kanchu, sapallayqa manapascha atiymanchu, imatan ruwasaq tayta unanchaq Apuykuna imatan ruwasaq kunan.

Huk p'unchawmi yachaywasipya samayninpachapi yachachiqninkunapa rimayninta uyarirun: Ima llakipunicha kay Pawqarchaq kawsayninqa, yanqapunin yachapakun Qusqupi yachananpaq qullqin kanmanchu, ari yachachiqmasiy chaymantapas millaytaq kachkan manachushina imawarmipas

munakunmanchu, sapallanpunim wiñaypaq qhipakunqa.
Chayllatapasña suyachkanmanhina manaña imata ruwayta
atispa phawaylla p'itarispa yachaywasinmanta llugsispa urayman
chingarusqa.

Chaymantataq mayuta chimpanrun, mayuta chimpanpapas
yapamanta qharutapuni phawan, manaña puriyta atispa nitaq
sayariytawanpas atispa qunqurikuspa qaparisqa Dyusnintawan
Apunkunatawan.

iImatam ruwasqa!, iImatam ruwasqa! wiñaypaq sapallay
kanaypaqchu qispichiarankichik nispa.

Chayllamansi huq machu runa chayninta llant'a q'ipiyuq
purichkasqa imananmi wayna imamantan llakikunki, sinchi
waqcha mana mamayuq mana taytayuq mana piniyuqmi kani
hinaspapas sapallaypunin wiñaypaq kasaq, manan pi warmipas
ñuqawan tiyayta munanmanchu, chayta uyarispataq tayta
machuqa asikuyta qallarisqa ñawinkunamanta wiqi llugsinankama,
pawqartaq sunqullanpi tapurikusqa imanaptintaq asikunri
manachu sunqun kan icha yanqapascha sinchita llakikuchkani.
Wayna qanqa warmimantapunin llaqikuchkanki, ichaqa
manan llakikunaykichu allin llank'aq runapaqqa warmikunaqa
kanpunin. Manan chhaynachu tayta ñuqa munasqay warmiqa
doctorpa wawanmi chay doctorqa sinchitan alquchakuwanku
llaqtamasiykunataqa, millay runan payqa, chayri imatataq
ruwawaqri, ima ruwaytapas ruwaymanmi masqi manaña
samaspapas manaña puñuspapas, ichaqa manayá imata
ruwaytapas atinichu, taytataq nisqa manachu chaqra llank'ayta
rurawaq, manan tayta manan chay llank'aywanqa Qusqupiqa
yachayniy chaninchayta atiymanchu, achkha qullkitan hap'inay
chaypaqqa allintañan chaykunataqa qhawarini, imanaptintaq
chhayna kanmanri, imatapas chaqrapi tarpunki chayqa mayninpi
qasa hap'irapun mayninpitaq chiqchi, kurukunapas tukun
mayninpitaq sinchita paran chaymanta huqkunapas qanrakmi.

Chayta uyarispataq taytaqa rikrankunamanta hap'ispa aknata nisqa: ñuqapunin yanapaykiman mana imapas mikhuynikikunata yaykunanpaq. tayta Imaynapitaq yanapawankimanri; ñuqan llapa uywakunawan sach'akunawan imaymana kay Pachamamapi kawsaqkunawan parlayta yachani, paykunan willawanku imapachapicha hamunqa para, rit'i, qasa, ch'aqiy, sach'akunapa unquykuna ima; chaykunatan yachana chaqra llamk'anapaqqa chayta uyarispas Pawqarqa sinchita kusirikusqa, chayllaman tapurikusqa manapasñacha chayasaqchu wasiyman chayqa taytamanta añanchakuspa phawaylla wasinman kutipusqa, ñanpitaq llakikuchkaran imatacha yachachikniykuna niwanqaku paqarin nispa, wasinman ch'isipachataña chayaspa puñunanpiña kachkaptin kusikuy Pawqarpa sunqunman yaykusqa.

K'uychichay p'unchaypi, tutapachataraq manaraq inti llugsimuchkaptin Pawqarqa awichu rikuy pasasqa; tupaspañataq awichuqa yachachiyta qallarisqa; qallarisqaku apharu papata (papa silvestre) t'ikarichkaqta rikuspa rikuchkankichu Pawqar sichus allintapuni puqunka chayqa allin watan qanqa papa tarpunapaq; chaymanta Pawqar achakhaw kisata llamiruni awichu; sinchitama rururqusqa t'ikankunapas askhapunima kasqa papapaqwan lisaspaqwan, añupaqwan uqapaqwan ima allin wata qanqa sinchi allinmi chayqa, chaymantataq huch'uy huq'uylukunapa quchachamanta hamp'atuchakuna llugsimuchkasqaku; rikuchkankichu Pawqar ahay wiskachana kinsa wawayuqta, paykunapas kikillanta willawachkanchik, chhaynatan iskaynin p'unchaw purisqaku, chay p'unchawmanta pachaqa pisillatañas Pawqarqa awichuwan tupaqku. Pawqarqa pisi qullqi huñukusqanwansi imaymana muhukunata rantirusqa wakinkunatatataq llaqtamasinkunamanta mañarikuqa askhatapuni, chaymantataq killachay p'unchaymanta ch'askachay p'unchaykama sukhapachapi, K'uychichay p'unchay Intichay p'unchaypuwan llapa p'unchaynintinpi chakrata llank'aran tarpunapaqhina. Huq p'unchaysi yachaywasinpi yachachiknin

K'amirapusqa sakisqan ruwana mana ruwasqanmanta, ima qillacha kanki manachu kay ruwayllatapas ruwayta atinki nispa, chayta uyarispataq yachaqmasinkunapas masinkunapas asiyusqaku chaymantataq huq yachaqmasin nisqa kay muspha Pawqarchaqa uparuwanakunatama ruwachkan chay mana qarpanayuq chakrakunapichus rurunman mikhuykuna; chaykunawan hukkunatawan rimaruspa asiymanta wañuchkasqakuraq chayllamansi chaysi Pawqarqa yachaywasimanta ayqirikuqa, Asiritaq manay' ch'inlla kayta atispa sayarispa nisqa: Ima chhayna niraqta asikunkichik Pawqarqa llapantin llaqtamanta aswan llank'aqtaq kachkan chaychu kankuna asikuwaqchik, chayta nispa Pawqar tarpananpaq paypas lluksirusqa, tarparuspataq ama llakikuychu Pawqar allintan ruwachkanki nispa, Pawqartaq manan chaymantachu waqani ñuqaqa qullqi huñunapaqmi chaykunata ruwachkani qullqita huñuspataq Qusqupi yachayniyta tukuqtiy munakuwanaykipaqmi chaykunata ruwachkani; Qawqar manapunin chay atikunmanchu ñuqaqa manañan astawan suyayta atiymanchu aswan kunanmantapacha munanakusunchik chayta uyarispataq Pawqarqa manchasqa mark'arikuspa Asirita much'arusqa, chay kutimantapachas mana hayk'aqpas sapallan kaytaqa manchakunmanñachu. Chay munay p'unchaymantapachaqa aswantas llank'ayninkunataqa ruwasqa, manañas millay rimayniyuq runakunataqa uyariranñachu. Unu Raymi killapi Quya Raymi killapipuwán Pawqarqa chakrata llank'aspahina willakuqkunata qhawariran chaysi manaraq tarpunaykipaqhinarraqchu kachkan nispa niranku. Huq k'uychichay p'unchawsi tutallamanta chakraman wichachkaspa atuqkunata rikusqa takichkarankus huq kutillapi ichaqa qharuqharullataña, awichu yachachisqanmanhinaqa kay wataqa allinpunina kanqa. Aqnatas p'unchaw p'unchaw Pawqar suyachkaran ima p'unchawpaqcha willanqaku tarpunanpaq, chaysi ayarmaq'a killapi chakra yapuyta tukuchkaptinña hamp'atukunata rikurusqa wasachankunapas yanachakama wirasapachakama, chaysi nisqa

ñama tarpunapaqhinaña kachkan, chay púnchawmanta pacha tarpuyta qallarisqa chayta rikuspañataq pichqa k'amiq asipayaq yachaywasinmanta masinkunapas yanapasqaku p'anpachawaykuya wayqiy aynirusaykiku nispa.

Wata tukuptinñataq Pawqarqa sapa p'unchaw chaqrankunata qhawaq mayninpitaq liwrunkunata Asiriwan kusqa ñawicharanku. Pawqarqa mikhuyninkuna hallmanapaqhinaña kachkaptin Huq p'unchawsi yaqalla ch'isiyananpaqpacha kachkaptin Inkakancha chimpamanta sinchipuni chikchi chakrankunamanhina hamuchkaran, chaysi Pawqarqa mancharisqallaña usqhaylla phawasqa chakranman yaqalla chayachkaptinsi awichuta rikurusqa awichuqa warakatas t'uhachispa chikchi phuyuta k'amispa kamachichkaran "aman kay chakrakunataqa llaminkichischu thanta chikchikuna wak ñankunata pasaychis khunkukuna nispa; chayllamansi Pawqar rikuchkaptinpuni phuyuqa wak ñanta ripusqa, uyarichkankichu Pawqarqa aknatan kaykunata kamachina, purinaymi kachkan tupananchisqamaña; añay tayta yanapawasqaykimanta. Chaymantaga hallmaytañataq qallarimusqa, chay ruwananpaqpas khawakuspapuni.

Ñan aymuray killapi kachkaspa chakrakunaga mana hayk'aq mirasqanta chay wata mirasqa, aynipiraqsi mana tukukuy atiytaraq mikhuyninkunata allasqaku, Pawqar ichaqa askha qullqipaksi mikhuyninkunata khaturusqa, chay qullqiwantaqsi Qusquman pasapusqa yachayninta chaninchananpaq, ichaqa inkaykuti yachaynincha chanichispañas hatun yachaywasiman haykusqa Asirihina Agronomia nisqaman haykurusqaku, chay kusikuywansi Pawqarqa Tuqraman kutimuspa awichu maskhaq risqa, ichaqa manas tarisqachu, chimpapi wasita rikuchik wasipas manas kapusqachu, sinchita maskhaqtinsi huk tayta purichkaqta, wiraqucha riqsinkichu huq machulachata ahay chinpapis tiyaran; manan wayna pipas chaypi tiyanmanchu aswan chikucharaq kaschkaptiy awichuykuna willawaranku chay

chimpapis llapankumanta ch'ulla qhipakuq arariwa runa tiyaran, ayaq samayninwancha tuparanki.

Chaymantapachas Pawqarqa llapa runakunaman awichupa willasqanta yachachiran; chakra llank'aywanta kawsaspas Qusqu llaqtapi pichqa watantin yachayninta chaninchasqa. Chayta tukuspañataq Tuqra llaktapi Asiriwan kasarakupsa wawayuq kasqa. Awichupa yachachisqatawan hatun yachaywasipi yachasqantawan allinta chaninchasqa chayqa allin kawsananpaqqa manaña imapas mana allin kananpaq kanmanñachu. Chaymantataq kusionapuni Tuqra llaktapi tiyapusqa, runamasinkunapas sinchitas munakuranku paykunapas aswan allintas chaqrata llank'aranku Pawqarpa yachachisqanwan.

Huq p'unchawsi Pawqar suqta chunka watanpi kachkaptin awichuta muskhuyninpi rikusqa chaysi riqranmanta hap'ispa, ñan yachaniña pin kasqaykita llapankumanta ch'ulla qhipakuq arariwa runamá kanki; awichutaq nisqa Pawqar manañan ñuqañachu kani kunanqa qanpunin pay kachkanqui, chayqa allinta uyanta khawariptin awichupa uyanqa Pawqarpa uyanman tukupusqa.

Qillqaq:

Yachachiq Angel Enrique Pumalloclla Ccañihua

IES Colquepata- Paucartambo -Cusco

Apukunapi inikuq runakunamanta

Ñawpaq pachapiqa runakunaqa sinchitas iñiqku imaymana apukunapi, chayllapis taytacha runaman tukuspa rikhurin, ichaqa chay pachapiqa manas runakunaqa manas añinkuchu taytachak hamusqanta, chaysi aymaracha qamilipiwán Hisus taytanchikta niranku, manan Taytachachu ichaqa layqan nispa, chaysi chaypachakunapi qatiska karan, aymarachaqa qamilipiwán katimuchkaku hatun ñannimtan kama, runakunaqa layqa runa niskataqa Kayllumantas iskapamunman karan, ichaqa Suykutambunta, parís pukaranta, ch'isikata pampantas sapallan Niñucha Hisusqa iskapamunman karqan; hatun ñamtapunis phawamuchkan; qañipiya mayutas chinparqamun sapallan, karu qhipantataq aymaracha qamilipiwán mana iñiq runakunapiwan, hap'iyta layqata munasqaku sipirapunankupaq. Taytachaqa pasaq sayk'usqas llakichkataksi phawaylla kuntisuyu kimray urayman lasllapi purichkan, Pichigua llaqtamansi chayarun, pillapis pakayuruwanman nispa, huk punkutas takaykukun, manas pipas uyarinchu, p'ampana kikllutas pasarqun manas pipas kanchu; qullana kikllutas phawamun, punkutas takaykukun; Sintaku sutiyuk warmillas punkuta kicharkamun, qhawahatanchik uyanta qhariktaqa, mancharikunchik warmiqa; chay runaqa hatun chukchayuk munay munay runas kachka, pasaq hump'i sapallañas, llakiypacha uyallayuk taytaqa, warmitaqa tukuy sunqunwansi mañayukun: "Yaw runamasillay pakayukuway aymaracha qamili mana iñiq runakunapiwanmi katimuyachkanku sipinawankupaq, ama hina kaychu wasillaykipi pakaykukuway mana chayqa wañurachiwanqakun, ñuqañacha kasak qanmanta ima ruraypipas, ama hinachu kay warmi

hinata pakaykuway allquki wasillanpipas" nispas taytallaqa mañapaykukun. Sintakuqa manas munanchu, aswanpas ninsi "manan ñuqak wasiychu, ñuqaq kanman chayqa kunanpacha haykumuy niykimancha, ichaqa ñuqapis tiyapakukllan kani, wasiyukmi niwan mana riqsisqa runataqa manan qhurpachaynaykichu" nispa, aswanpis k'amiwanmancha wasiyuq "pin qam kanki wasiyman haykuchinaykipaq" nispacha niwanman. Sintaku warmiqa ichaqa qhawarichin Qusqu kikllutas, chaypis huk warmimasin tiyan, sutinsi Husipa, payqa huk churiyuk, paymi ichaqa pakasunkitaq qhurpachasunkitaq nispas nin; churinpa sutinmi Risinsiyu, chay waynaqa munay runallan nispas Sintakuqa makimanta hap'ispa pucharqun tayataqa; manasyá allintapaschu chayachkanku wahakuytaña qallarín: Yaw Husipa, Husipa punkuykita kicharimuwayku, kay runamasinchiktan qhurpachaykuy, pakakukuy nispas; mana allin runakunas qatimuyachkanku, sipiytas munachkanku; ama hinachu kay qhari wawayki raykullapas pakaykuy warmimasillay nispas; Husipaga manas munanchu, manan kanchun puñunay qhawaykullaypis kallma runakunan chayamunan, qulla runakunapas chayamunallantaqmi kunan, yanqacha kanman nispa kutichin Husipaga; Risinsiyu churinga ñawsas, ichaqa llapantas payqa uyarichkan, chayllamansi nin "mamitay hinata qhurpachaykusun, taytachapas kanman, iskayniyku puñusaqku ñuqaykuqa sumaqchata rimayamusasaqku" nispa; Husipaga churinmansi kutirin, ama nisayaychu irqichu ñuqatari kamachisayayman nispas aswanpis phiñarikapun nishaykitaq manan nispa kutirin warmimanpas. Sintakuqa hinallamansi pasaq llakisqas kutiripunku Hisusllantin, Risinsiyuqa punchullanta aparikuspas nin: "ñuqatawan apaway wayqi kumpañasqayqi, waputan purisqay, ñuqaga qinatatapis waputa tukayta atini rimachinirakmi ninsi; Hisus taytaqa nin hina kachun mamay ama llakikuychu chimpanrapullasaq sichus mana aypamuwanqaku

chayqa sut'illan kutiramusaq mana chayqa sut'iñatakchanisi; hinallapis qullana kikllunta phawaylla chinkarin qhipanta qhawa qhawarikuspa taytaqa p'itaylla chinkariykun. Sintakuqa qhipakun ancha khuyaysi wawanpas qanman hinaraqsi llakiyukuchkan, chayllapis huk wichay pataman llusqiruspa qhawarin ñanta, alayrillas yuraqkama p'achayuq Carmen qaqa chay qhatatañas wicharqusqan; warmik ñawinpakqa kimsa runakunas richkan, allintapuni ñawinta picharikuspa qhawarillantaq, chawpitas purichkan Jesusqa pañaladuntataq huk runa risan, lluq'i laduntapas huk runallataq purichkan, chayllamqansi ayllumasinkuna rikhuriyamun, Sintakuqa runakunatas nin: "haqay qhatata qhawasani kimsa runakunaq wichasqanta, ¿qankunari hayq'atatak qhawashankisis? Nispa; runakunaqa ninsi "ñuqaykuqa hukllata qhawasayku" nispas nin machukunapas, irqikunapas; ichaqa Sintakuqa rikuchkan kimsatapunis. Sintakuqa llakisqas runamanqa nin "paya kaynichá ayparuwan chaymi kimsata qhawachkani, hina kachun ichaqa anchatan llakipayani wakchamasiy runa maytarakcha chayanqa.

Hinallamansi layqa runaqa llaqtapatamanta qhawarikamun, chayqa manas qatikkunaqa rikhurimunchu pipas, taytachaga sayq'usqa chikachallantas tiyayurun wanaku rumi patapi, ichaqa sumaqtaraqsi hump'irin huanaku rumiqa runa tiyaykuptin; taytacha Jesucristutaqa wanaku rumitaqa ninsis "unu kawaq upyaykuykiman, qampas ñuqa hinamá llakisqataq sayq'usqataq kachkanki, qampis amaya nanachiwankichu ichaqa hinalla kanqa kachkanki kutimunay kama kikillampi" nispas; chikanta samaykuspas ñanta kaman hatariyullantaq, chayllapis apachitamanta chayaykun layqa Hisusqa, chaypiqa manasyá yachakunchu chay wasapayunan qhipapi imacha kachkan chayta.

Pawqar wara killañas, kusichu uqarina pachañas; layqa runallaqa apachitata wasapayuktinsi, chay kimraypis askha

runakunas waqtuta ruturayusasqaku, warmikuna irqikuna, qharikunapas, askha runa raymippipas kanman hinaraq, chayllapis trigu chakrayuk runaqa urayaramun, layqa runaman aypaq, allinta qhawayuktinsi pay kikin niyukun "haqay runanqa riqsinichu hina", ichaqa riqsiyninpas kanman, kay trigu phirillatapas aparusaq nispas; phawa phawaylla urayaramun. Khuyay sayk'usqa runallataqa rimapayaykun chakrayukqa "Tayta allin p'unchaw kachun" nispas napapayukuspapas tapuyun ériksisqachu hina kachkawak? maymantataq hamuchkanki tayta nispa. Allinta qhawayukutinga chakinpas allp'amantapas allpapachallañas, husut'anas p'iti p'itillañas, Chakrayukqa tapuykunchik éimapunitaq pasashasunkiri tayta? ancha llakisqama kachkanki kay thantallawanpis picharukuy, kay phirillatapis mikhuyurukuy, kayqa unupis, kukaypas kachkanmi akullirusunchu, llikt'apis qañiwamantan kachkan sunquyki thaniyunanpaq. Ichaqa kay kukatan akulliyuna, kunturpa sayanantaraq waqu hunt'ata karu purinapaq. Nispas rimapayaykun chakrayukqa. Lliwta uyarispas Hisus yayanchisqa tapuyunchik; éyaw runamasiy imapunitaq sutiykiri? nispas: Ahhha ñuqataqa riksiwanku Antonio atup sunqumunak nispan; taytaqa runa qhawahataspas niyukun ichaqa "sut'illanta willayusayki kanman, huk millay runakunan hakay kallma llaqtamanta qatimuyachkanku Layqas kani chay kallmakunapqqa. Manan iñiwankuchu sut'in rimak kayniyta, paykunaqa niwankun "imas kanman 'profeta', manataqmi Taytachapachu" nispan niyachkanku; ichaqa manan ñuqaga layqachu ni apuchu kani; ñuqataqa taytaymi kamachimuwan kaypi siminta riksichinaypaq; Ñuqap wasiyqa karu karupin manan atiwaqchu chayayta pusaykimanña chaypis; chay aymaracha qamili mana iñik runakunapiwan aypamuyanqaku chayqa wañuchipuwanaqkun, chaytan ñuqam sunquy ukhupi yachakuchkani; chaymi kunan pasapullasaq, ichaqa paykuna kayninta pasarunqaku chayqa,

amapunin willankichu kayninta pasasqayta, uyarisawankichu Antonio atuq, nispas nim. Imapunin kawsayniyqa: chayllamanchik Atuqqa nin, "Taytay manachu qhipakusasanma, huk q'ipi rihuta aparikunki paqarin, ichaqa tutallamanta paqarin ripunki, yanaparuwanki illarik tutantin rimayukuspa rurananchikpaq, chiqqaytayá tayta nispas; watikmantas Antukuqa tapuyullantaq "imanaqtintaq qanri manchasqapis llakisqapis qawaq hina kachkanki, sut'illanta willayuway" nispas ñuqaga manan layqachu kani, aswanpis ñuqataqa kamachiwan taytaymi, manan qhipaymanchu qanwan, sichus chay aymaracha qamiliptawan aypamuwanqaku chayqa, wañuchiwanqakun, ñuqa sunquy ukhupi yachakunin chaymi kunan pasapullasaq, sichus paykuna pasanqaku kayninta chayqa aman willawankichu mañakuyki Antonio atuq, payqa ninsi "ama llakikuychu Tatay; hinallapis taytacha Hisusqa phawa phawalla pasarqapun qhipatanqa qhawarikamullansi Taytachaqa, chaysi Antonio atuq sunqu muyunaqa waqayun amapuni ñuqapap wañuy pacha kanmanchu, chayllapis ñawinmanta waqaykuna t'akarirqamun anchata.

Llank'aq runakuna qhawarinanpaqqa Taytaqa qanchi uray ñantañas purichkan, wakmantas qhawariktinkuqa qullpa qhatatañas phawaylla wichachkan hatun k'ana ñanta kama. Chayllapis aymarachaqa qamili llapa mana iñiq runakunapiwan apachitaman chayaykamunku, ñanta wasapayamuktinkus chaypi askha runakuna triguta rutusasqaku, purik runakunaqa tapuyukunchik Antonio Atuqta ¿Yaw wirakucha, manachu kayninta ñawpaqta huk yurak páchayuk, chukchasapa, ch'uspa walqarisqa runa kayninta pasanman karqan? Nispas; Antonioqa kutichinchik "humm manapunimá pipas kayta pasarqunchu" nispas; purikkunaqa sinchitas phiñariyakapun, chayllapis atuqqa yuyaychaykun umanpi chay runakuna llulla ñanta purinanpak;

chayllamanchik kewayllukuna wichayninta phalaspá qaparinku
qíq qíq qíq nispa; chayllapis huk tutuka wayra phuyu hinaráq
sayarísasqa chay kimraymansí pasanku qapariyukuspa qíq qíq
haqaytañan runa maskachkaykichikka purichkan nispa.

Willaquq:

Roberto Laguna Bustamante

"Aymaracha"

Poblador de Ccolpamayo- Espinar- Cusco

Qillqaq:

Yachachiq Justa Amanda Laguna Bustamante

"Mamandus"

Docente de la IES "Antonio Raymondi"

Upis- Ocongate- Cusco

CARTA DEMOCRÁTICA INTERAMERICANA

I La democracia y el sistema interamericano

Artículo 1

Los pueblos de América tienen derecho a la democracia y sus gobiernos la obligación de promoverla y defenderla. La democracia es esencial para el desarrollo social, político y económico de los pueblos de las Américas.

Artículo 2

El ejercicio efectivo de la democracia representativa es la base del estado de derecho y los regímenes constitucionales de los Estados Miembros de la Organización de los Estados Americanos. La democracia representativa se refuerza y profundiza con la participación permanente, ética y responsable de la ciudadanía en un marco de legalidad conforme al respectivo orden constitucional.

Artículo 3

Son elementos esenciales de la democracia representativa, entre otros, el respeto a los derechos humanos y las libertades fundamentales; el acceso al poder y su ejercicio con sujeción al estado de derecho; la celebración de elecciones periódicas, libres, justas y basadas en el sufragio universal y secreto como expresión de la soberanía del pueblo; el régimen plural de partidos y organizaciones políticas; y la separación e independencia de los poderes públicos.

Artículo 4

Son componentes fundamentales del ejercicio de la democracia la transparencia de las actividades gubernamentales, la probidad, la responsabilidad de los gobiernos en la gestión pública, el respeto por los derechos sociales y la libertad de expresión y de prensa. La subordinación constitucional de todas las instituciones del Estado a la autoridad civil legalmente constituida y el respeto al estado de derecho de todas las entidades y sectores de la sociedad son igualmente fundamentales para la democracia.

Artículo 5

El fortalecimiento de los partidos y de otras organizaciones políticas es prioritario para la democracia. Se deberá prestar atención especial a la problemática derivada de los altos costos de las campañas electorales y al establecimiento de un régimen equilibrado y transparente de financiación de sus actividades.

Artículo 6

La participación de la ciudadanía en las decisiones relativas a su propio desarrollo es un derecho y una responsabilidad. Es también una condición necesaria para el pleno y efectivo ejercicio de la democracia. Promover y fomentar diversas formas de participación fortalece la democracia.

II La democracia y los derechos humanos

Artículo 7

La democracia es indispensable para el ejercicio efectivo de las libertades fundamentales y los derechos humanos, en su carácter universal, indivisible e interdependiente, consagrados en las respectivas constituciones de los Estados y en los instrumentos interamericanos e internacionales de derechos humanos.

Artículo 8

Cualquier persona o grupo de personas que consideren que sus derechos humanos han sido violados pueden interponer denuncias o peticiones ante el sistema interamericano de promoción y protección de los derechos humanos conforme a los procedimientos establecidos en el mismo. Los Estados Miembros reafirman su intención de fortalecer el sistema interamericano de protección de los derechos humanos para la consolidación de la democracia en el Hemisferio.

Artículo 9

La eliminación de toda forma de discriminación, especialmente la discriminación de género, étnica y racial, y de las diversas formas de intolerancia, así como la promoción y protección de los derechos humanos de los pueblos indígenas y los migrantes y el respeto a la diversidad étnica, cultural y religiosa en las Américas, contribuyen al fortalecimiento de la democracia y la participación ciudadana.

Artículo 10

La promoción y el fortalecimiento de la democracia requieren el ejercicio pleno y eficaz de los derechos de los trabajadores y la aplicación de normas laborales básicas, tal como están consagradas en la Declaración de la Organización Internacional del Trabajo (OIT) relativa a los Principios y Derechos Fundamentales en el Trabajo y su Seguimiento, adoptada en 1998, así como en otras convenciones básicas afines de la OIT. La democracia se fortalece con el mejoramiento de las condiciones laborales y la calidad de vida de los trabajadores del Hemisferio.

III Democracia, desarrollo integral y combate a la pobreza

Artículo 11

La democracia y el desarrollo económico y social son interdependientes y se refuerzan mutuamente.

Artículo 12

La pobreza, el analfabetismo y los bajos niveles de desarrollo humano son factores que inciden negativamente en la consolidación de la democracia. Los Estados Miembros de la OEA se comprometen a adoptar y ejecutar todas las acciones necesarias para la creación de empleo productivo, la reducción de la pobreza y la erradicación de la pobreza extrema, teniendo en cuenta las diferentes realidades y condiciones económicas de los países del Hemisferio. Este compromiso común frente a los problemas del desarrollo y la pobreza también destaca la importancia de mantener los equilibrios macroeconómicos y el imperativo de fortalecer la cohesión social y la democracia.

Artículo 13

La promoción y observancia de los derechos económicos, sociales y culturales son constitucionales al desarrollo integral, al crecimiento económico con equidad y a la consolidación de la democracia en los Estados del Hemisferio.

Artículo 14

Los Estados Miembros acuerdan examinar periódicamente las acciones adoptadas y ejecutadas por la Organización encaminadas a fomentar el diálogo, la cooperación para el desarrollo integral y el combate a la pobreza en el Hemisferio, y tomar las medidas oportunas para promover estos objetivos.

Artículo 15

El ejercicio de la democracia facilita la preservación y el manejo adecuado del medio ambiente. Es esencial que los Estados del Hemisferio implementen políticas y estrategias de protección del medio ambiente, respetando los diversos tratados y convenciones, para lograr un desarrollo sostenible en beneficio de las futuras generaciones.

Artículo 16

La educación es clave para fortalecer las instituciones democráticas, promover el desarrollo del potencial humano y el alivio de la pobreza y fomentar un mayor entendimiento entre los pueblos. Para lograr estas metas, es esencial que una educación de calidad esté al alcance de todos, incluyendo a las niñas y las mujeres, los habitantes de las zonas rurales y las personas que pertenecen a las minorías.

IV Fortalecimiento y preservación de la institucionalidad democrática

Artículo 17

Cuando el gobierno de un Estado Miembro considere que está en riesgo su proceso político institucional democrático o su legítimo ejercicio del poder, podrá recurrir al Secretario General o al Consejo Permanente a fin de solicitar asistencia para el fortalecimiento y preservación de la institucionalidad democrática.

Artículo 18

Cuando en un Estado Miembro se produzcan situaciones que pudieran afectar el desarrollo del proceso político institucional democrático o el legítimo ejercicio del poder, el Secretario General o el Consejo Permanente podrá, con el consentimiento previo del gobierno afectado, disponer visitas y otras gestiones con la finalidad de hacer un análisis de la situación. El Secretario General elevará un informe al Consejo Permanente, y éste realizará una apreciación colectiva de la situación y, en caso necesario, podrá adoptar decisiones dirigidas a la preservación de la institucionalidad democrática y su fortalecimiento.

Artículo 19

Basado en los principios de la Carta de la OEA y con sujeción a sus normas, y en concordancia con la cláusula democrática contenida en la Declaración de la ciudad de Quebec, la ruptura del orden democrático o una alteración del orden constitucional que afecte gravemente el orden democrático en un Estado Miembro constituye, mientras persista, un obstáculo insuperable para la participación de su gobierno en las sesiones de la Asamblea General, de la Reunión de Consulta, de los Consejos de la Organización y de las conferencias especializadas, de las comisiones, grupos de trabajo y demás órganos de la Organización.

Artículo 20

En caso de que en un Estado Miembro se produzca una alteración del orden constitucional que afecte gravemente su orden democrático, cualquier Estado Miembro o el Secretario General podrá solicitar la convocatoria inmediata del Consejo Permanente para realizar una apreciación colectiva de la situación y adoptar las decisiones que estime conveniente. El Consejo Permanente, según la situación, podrá disponer la realización de las gestiones diplomáticas necesarias, incluidos los buenos oficios, para promover la normalización de la institucionalidad democrática. Si las gestiones diplomáticas resultaran infructuosas o si la urgencia del caso lo aconsejare, el Consejo Permanente convocará de inmediato un período extraordinario de sesiones de la Asamblea General para que ésta adopte las decisiones que estime apropiadas, incluyendo gestiones diplomáticas, conforme a la Carta de la Organización, el derecho internacional y las disposiciones de la presente Carta Democrática. Durante el proceso se realizarán las gestiones diplomáticas necesarias, incluidos los buenos oficios, para promover la normalización de la institucionalidad democrática.

Artículo 21

Cuando la Asamblea General, convocada a un período extraordinario de sesiones, constatare que se ha producido la ruptura del orden democrático en un Estado Miembro y que las gestiones diplomáticas han sido infructuosas, conforme a la Carta de la OEA tomará la decisión de suspender a dicho Estado Miembro del ejercicio de su derecho de participación en la OEA con el voto afirmativo de los dos tercios de los Estados Miembros. La suspensión entrará en vigor de inmediato. El Estado Miembro que hubiera sido objeto de suspensión deberá continuar observando el cumplimiento de sus obligaciones como miembro de la Organización, en particular en materia de derechos humanos. Adoptada la decisión de suspender a un gobierno, la Organización mantendrá sus gestiones diplomáticas para el restablecimiento de la democracia en el Estado Miembro afectado.

Artículo 22

Una vez superada la situación que motivó la suspensión, cualquier Estado Miembro o el Secretario General podrá proponer a la Asamblea General el levantamiento de la suspensión. Esta decisión se adoptará por el voto de los dos tercios de los Estados Miembros, de acuerdo con la Carta de la OEA.

V La democracia y las misiones de observación electoral

Artículo 23

Los Estados Miembros son los responsables de organizar, llevar a cabo y garantizar procesos electorales libres y justos. Los Estados Miembros, en ejercicio de su soberanía, podrán solicitar a la OEA asesoramiento o asistencia para el fortalecimiento y desarrollo de sus instituciones y procesos electorales, incluido el envío de misiones preliminares para ese propósito.

Artículo 24

Las misiones de observación electoral se llevarán a cabo por solicitud del Estado Miembro interesado. Con tal finalidad, el gobierno de dicho Estado y el Secretario General celebrarán un convenio que determine el alcance y la cobertura de la misión de observación electoral de que se trate. El Estado Miembro deberá garantizar las condiciones de seguridad, libre acceso a la información y amplia cooperación con la misión de observación electoral. Las misiones de observación electoral se realizarán de conformidad con los principios y normas de la OEA. La Organización deberá asegurar la eficacia e independencia de estas misiones, para lo cual se las dotará de los recursos necesarios. Las mismas se realizarán de forma objetiva, imparcial y transparente, y con la capacidad técnica apropiada. Las misiones de observación electoral presentarán oportunamente al Consejo Permanente, a través de la Secretaría General, los informes sobre sus actividades.

Artículo 25

Las misiones de observación electoral deberán informar al Consejo Permanente, a través de la Secretaría General, si no existiesen las condiciones necesarias para la realización de elecciones libres y justas. La OEA podrá enviar, con el acuerdo del Estado interesado, misiones especiales a fin de contribuir a crear o mejorar dichas condiciones.

VI Promoción de la cultura democrática

Artículo 26

La OEA continuará desarrollando programas y actividades dirigidos a promover los principios y prácticas democráticas y fortalecer la cultura democrática en el Hemisferio, considerando que la democracia es un sistema de vida fundado en la libertad y el mejoramiento económico, social y cultural de los pueblos. La OEA mantendrá consultas y cooperación continua con los Estados Miembros, tomando en cuenta los aportes de organizaciones de la sociedad civil que trabajen en esos ámbitos.

Artículo 27

Los programas y actividades se dirigirán a promover la gobernabilidad, la buena gestión, los valores democráticos y el fortalecimiento de la institucionalidad política y de las organizaciones de la sociedad civil. Se prestará atención especial al desarrollo de programas y actividades para la educación de la niñez y la juventud como forma de asegurar la permanencia de los valores democráticos, incluidas la libertad y la justicia social.

Artículo 28

Los Estados promoverán la plena e igualitaria participación de la mujer en las estructuras políticas de sus respectivos países como elemento fundamental para la promoción y ejercicio de la cultura democrática.

Banco del Libro

INSTITUCION EDUCATIVA:								
DEPARTAMENTO:				PROVINCIA:				
^DISTRITO:								
Año	Grado	Sección	Nombres y apellidos del alumno	Código*	Condición del libro ^			
					Recibí	Firma del Padre	Entregué	Firma del Padre

* Código = Número de orden del alumno Condición del libro:

- A = Nuevo, completo, limpio, sin deterioro.
- B = Completo, se puede borrar algunas marcas, sin deterioro.
- C = Con marcas que no salen y con deterioros subsanables.
- D = Inutilizable, requiere reposición.

¿Cómo cuido y limpio mis libros?

- Forro mi libro con plástico o papel y le coloco una etiqueta.
- Limpio mi libro con una franela.
- Uso mi libro con las manos limpias y en lugares apropiados.
- Realizo las actividades en un cuaderno u hojas de trabajo, sin rayar ni escribir en mi libro.
- Evito doblar las puntas y que se manche con líquidos o dulces.

¡Cuido los libros porque otro niño los utilizará el próximo año!

SÍMBOLOS DE LA PATRIA

BANDERA

HIMNO NACIONAL

ESCUDO

Declaración Universal de los Derechos Humanos

El 10 de diciembre de 1948, la Asamblea General de las Naciones Unidas aprobó y proclamó la Declaración Universal de Derechos Humanos, cuyos artículos figuran a continuación:

Artículo 1.- Todos los seres humanos nacen libres e iguales en dignidad y derechos y (...) deben comportarse fraternalmente los unos con los otros.

Artículo 2.- Toda persona tiene todos los derechos y libertades proclamados en esta Declaración, sin distinción alguna de raza, color, sexo, idioma, religión, opinión política o de cualquier otra índole, origen nacional o social, posición económica, nacimiento o cualquier otra condición. Además, no se hará distinción alguna fundada en la condición política, jurídica o internacional del país o territorio de cuya jurisdicción dependa una persona (...).

Artículo 3.- Todo individuo tiene derecho a la vida, a la libertad y a la seguridad de su persona.

Artículo 4.- Nadie estará sometido a esclavitud ni a servidumbre; la esclavitud y la trata de esclavos están prohibidas en todas sus formas.

Artículo 5.- Nadie será sometido a torturas ni a penas o tratos crueles, inhumanos o degradantes.

Artículo 6.- Todo ser humano tiene derecho, en todas partes, al reconocimiento de su personalidad jurídica.

Artículo 7.- Todos son iguales ante la ley y tienen, sin distinción, derecho a igual protección de la ley. Todos tienen derecho a igual protección contra toda discriminación que infrinja esta Declaración (...).

Artículo 8.- Toda persona tiene derecho a un recurso efectivo, ante los tribunales nacionales competentes, que la ampare contra actos que violen sus derechos fundamentales (...).

Artículo 9.- Nadie podrá ser arbitrariamente detenido, preso ni desterrado.

Artículo 10.- Toda persona tiene derecho, en condiciones de plena igualdad, a ser oída públicamente y con justicia por un tribunal independiente e imparcial, para la determinación de sus derechos y obligaciones o para el examen de cualquier acusación contra ella en materia penal.

Artículo 11.-
1. Toda persona acusada de delito tiene derecho a que se presuma su inocencia mientras no se pruebe su culpabilidad (...).

2. Nadie será condenado por actos u omisiones que en el momento de cometerse no fueron delictivos según el Derecho nacional o internacional. Tampoco se impondrá pena más grave que la aplicable en el momento de la comisión del delito.

Artículo 12.- Nadie será objeto de injerencias arbitrarias en su vida privada, su familia, su domicilio o su correspondencia, ni de ataques a su honra o a su reputación. Toda persona tiene derecho a la protección de la ley contra tales injerencias o ataques.

Artículo 13.-
1. Toda persona tiene derecho a circular libremente y a elegir su residencia en el territorio de un Estado.

2. Toda persona tiene derecho a salir de cualquier país, incluso del propio, y a regresar a su país.

Artículo 14.-
1. En caso de persecución, toda persona tiene derecho a buscar asilo, y a disfrutar de él, en cualquier país.

2. Este derecho no podrá ser invocado contra una acción judicial realmente originada por delitos comunes o por actos opuestos a los propósitos y principios de las Naciones Unidas.

Artículo 15.-
1. Toda persona tiene derecho a una nacionalidad.

2. A nadie se privará arbitrariamente de su nacionalidad ni del derecho a cambiar de nacionalidad.

Artículo 16.-
1. Los hombres y las mujeres, a partir de la edad núbil, tienen derecho, sin restricción alguna por motivos de raza, nacionalidad o religión, a casarse y fundar una familia (...).

2. Sólo mediante libre y pleno consentimiento de los futuros esposos podrá contraerse el matrimonio.

3. La familia es el elemento natural y fundamental de la sociedad y tiene derecho a la protección de la sociedad y del Estado.

Artículo 17.-
1. Toda persona tiene derecho a la propiedad, individual y colectivamente.

2. Nadie será privado arbitrariamente de su propiedad.

Artículo 18.- Toda persona tiene derecho a la libertad de pensamiento, de conciencia y de religión (...).

Artículo 19.- Todo individuo tiene derecho a la libertad de opinión y de expresión (...).

Artículo 20.-
1. Toda persona tiene derecho a la libertad de reunión y de asociación pacíficas.

2. Nadie podrá ser obligado a pertenecer a una asociación.

Artículo 21.-
1. Toda persona tiene derecho a participar en el gobierno de su país, directamente o por medio de representantes libremente escogidos.

2. Toda persona tiene el derecho de acceso, en condiciones de igualdad, a las funciones públicas de su país.

3. La voluntad del pueblo es la base de la autoridad del poder público; esta voluntad se expresará mediante elecciones auténticas que habrán de celebrarse periódicamente, por sufragio universal e igual y por voto secreto u otro procedimiento equivalente que garantice la libertad del voto.

Artículo 22.- Toda persona (...) tiene derecho a la seguridad social, y a obtener (...) habida cuenta de la organización y los recursos de cada Estado, la satisfacción de los derechos económicos, sociales y culturales, indispensables a su dignidad y al libre desarrollo de su personalidad.

Artículo 23.-

1. Toda persona tiene derecho al trabajo, a la libre elección de su trabajo, a condiciones equitativas y satisfactorias de trabajo y a la protección contra el desempleo.

2. Toda persona tiene derecho, sin discriminación alguna, a igual salario por trabajo igual.

3. Toda persona que trabaja tiene derecho a una remuneración equitativa y satisfactoria, que le asegure, así como a su familia, una existencia conforme a la dignidad humana y que será completada, en caso necesario, por cualesquiera otros medios de protección social.

4. Toda persona tiene derecho a fundar sindicatos y a sindicarse para la defensa de sus intereses.

Artículo 24.- Toda persona tiene derecho al descanso, al disfrute del tiempo libre, a una limitación razonable de la duración del trabajo y a vacaciones periódicas pagadas.

Artículo 25.-

1. Toda persona tiene derecho a la educación. La educación debe ser gratuita, al menos en lo concerniente a la instrucción elemental y fundamental. La instrucción elemental será obligatoria. La instrucción técnica y profesional habrá de ser generalizada; el acceso a los estudios superiores será igual para todos, en función de los méritos respectivos.

2. La educación tendrá por objeto el pleno desarrollo de la personalidad humana y el fortalecimiento del respeto a los derechos humanos y a las libertades fundamentales; favorecerá la comprensión, la tolerancia y la amistad entre todas las naciones y todos los grupos étnicos o religiosos; y promoverá el desarrollo de las actividades de las Naciones Unidas para el mantenimiento de la paz.

3. Los padres tendrán derecho preferente a escoger el tipo de educación que habrá de darse a sus hijos.

Artículo 26.-

1. Toda persona tiene derecho a la educación. La educación debe ser gratuita, al menos en lo concerniente a la instrucción elemental y fundamental. La instrucción elemental será obligatoria. La instrucción técnica y profesional habrá de ser generalizada; el acceso a los estudios superiores será igual para todos, en función de los méritos respectivos.

2. La educación tendrá por objeto el pleno desarrollo de la personalidad humana y el fortalecimiento del respeto a los derechos humanos y a las libertades fundamentales; favorecerá la comprensión, la tolerancia y la amistad entre todas las naciones y todos los grupos étnicos o religiosos; y promoverá el desarrollo de las actividades de las Naciones Unidas para el mantenimiento de la paz.

3. Los padres tendrán derecho preferente a escoger el tipo de educación que habrá de darse a sus hijos.

Artículo 27.-

1. Toda persona tiene derecho a tomar parte libremente en la vida cultural de la comunidad, a gozar de las artes y a participar en el progreso científico y en los beneficios que de él resulten.

2. Toda persona tiene derecho a la protección de los intereses morales y materiales que le correspondan por razón de las producciones científicas, literarias o artísticas de que sea autora.

Artículo 28.- Toda persona tiene derecho a que se establezca un orden social e internacional en el que los derechos y libertades proclamados en esta Declaración se hagan plenamente efectivos.

Artículo 29.-

1. Toda persona tiene deberes respecto a la comunidad (...).

2. En el ejercicio de sus derechos y en el disfrute de sus libertades, toda persona estará solamente sujeta a las limitaciones establecidas por la ley con el único fin de asegurar el reconocimiento y el respeto de los derechos y libertades de los demás, y de satisfacer las justas exigencias de la moral, del orden público y del bienestar general en una sociedad democrática.

3. Estos derechos y libertades no podrán, en ningún caso, ser ejercidos en oposición a los propósitos y principios de las Naciones Unidas.

Artículo 30.- Nada en esta Declaración podrá interpretarse en el sentido de que confiere derecho alguno al Estado, a un grupo o a una persona, para emprender y desarrollar actividades (...) tendientes a la supresión de cualquiera de los derechos y libertades proclamados en esta Declaración.

“DISTRIBUIDO GRATUITAMENTE POR EL MINISTERIO DE EDUCACIÓN
PROHIBIDA SU VENTA”